

**T.C.**  
**MARMARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**İLAHİYAT ANABİLİM DALI**  
**KELAM BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DE PEYGAMBERLERCE**  
**TEBLİĞ EDİLEN TEMEL DİNİ ESASLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Kamil Ruhi ALBAYRAK**

**İstanbul, 2006**

**T.C.**  
**MARMARA ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**İLAHİYAT ANABİLİM DALI**  
**KELAM BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DE PEYGAMBERLERCE**  
**TEBLİĞ EDİLEN TEMEL DİNİ ESASLAR**

Yüksek Lisans Tezi

**Kamil Ruhi ALBAYRAK**

**Danışmanı: Prof. Dr. Y. Şevki YAVUZ**

**İstanbul, 2006**

## ÖNSÖZ

Geçmiş toplumlarda olduğu gibi günümüz toplumlarında da din, kültürün en aktif, en belirleyici unsuru olarak fonksiyonunu icra etmektedir. Toplumlar arası münasebetlerde olduğu gibi milletler arası münasebetlerde de açık veya üstü örtülü bir şekilde ilişkilerin seyrine yön vermeye devam etmektedir. Bilgiye ulaşabilme açısından olağanüstü gelişmeler yaşadığımız bu dönemde bilginin -özellikle dini bilginin- ivedilikle sistemleştirilerek tasnif edilmesi ehemmiyet arz etmektedir.

Kelam ilmi dinin inanç boyutunu işlerken aynı zamanda dinin temel iskelet yapısını da inşa etmektedir. Tarihte kelam bilginlerinin, inanç alanı dışında olmasına rağmen İslam fıkıh metodolojisi (Usul'ü Fıkıh) hakkında yazdıkları eserler dinin dayanak noktalarını inşa etmede sağlam epistemolojik temeller atma amacı ile kaleme aldıkları eserlerdir. Bu meyanda kelam bilginleri, bu temel yapıya malzeme hazırlamak amacıyla Tefsir, Fıkıh gibi ilim alanlarında da eserler vücuda getirmişlerdir.

İslam tarihide meydana gelmiş belli başlı tartışmalar (Örneğin; büyük günah işleyeninin durumu, İman amel ilişkisi, devlet başkanlığı tartışmaları gibi) sonraki dönemlerde Kelam ilminin ilgi alanına da girerek, kimi dönemsel veya siyasi görüşlerin de etkisi ile dinin inanç boyutu ile ilintilendirilerek tartışılmışlardır. Şüphesiz bu tartışmalarda tarafların en güçlü argümanları Kur'an-ı Kerim'di.

Günümüze gelindiğinde benzer tartışmaların devam ettiğini görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'deki temel dini esasları sadece inanç esaslarına indirgemek, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan din örtüsü ile örtüşmemektedir. Kaldı ki tarihte

benzer ilmi polemiklerin çok fayda temin etmediği de muhakkaktır. Bu doğrultuda günümüzde Kelam ilmini yeniden tanımlayan Prof. Dr. Bekir Topaloğlu Kelam ilminin, inanç esaslarının yanısıra davranışlarla ilgili temel esasları da belirleyen ve müdafaa eden bir ilim olduğunu söylemektedir.

Araştırmamızda dinin asıl kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de dinin temel esaslarını bu cihetleri g z önünde bulundurarak, 'inanç, ibadet ve davranışlar' ana başlıkları altında tespit etmeye çalıştık. Çalışma, ilk kalem tecrübesi olduğu için olası bir takım noksanlıkların mazur görülmesini talep ederiz.

Değerli katkılarından dolayı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarıma, aydınlatıcı yol göstermeleri ve kıymetli ikazlarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Yusuf şevki Yavuz hocama teşekkürlerimi sunmayı bir görev addetmekteyim.

Kamil Ruhi ALBAYRAK

İstanbul 2006

## İÇİNDEKİLER

|                                                                   |           |
|-------------------------------------------------------------------|-----------|
| ÖNSÖZ.....                                                        | III       |
| İÇİNDEKİLER .....                                                 | V         |
| KISALTMALAR .....                                                 | VII       |
| GİRİŞ.....                                                        | 1         |
| I. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM .....                               | 1         |
| II. DİN KAVRAMI .....                                             | 2         |
| A. DİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI .....                             | 2         |
| B. KUR'AN-I KERİM'DE DİN KAVRAMI.....                             | 3         |
| C. KUR'AN-I KERİM'DE BEYAN EDİLEN İSLAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ ..... | 4         |
| III. KUR'AN'A GÖRE İNANÇLARI AÇISINDAN İNSAN GURUPLARI .....      | 8         |
| A. MÜMİN .....                                                    | 8         |
| B. KÂFİR.....                                                     | 9         |
| C. MÜNAFİK .....                                                  | 9         |
| <b>BİRİNCİ BÖLÜM: İNANÇLAR .....</b>                              | <b>11</b> |
| I. İNANÇ ESASLARI .....                                           | 12        |
| A. ALLAH'A İMAN .....                                             | 14        |
| 1. ALLAHIN VARLIĞI VE BİRLİĞİ.....                                | 14        |
| 2. ALLAH'IN VARLIĞININ VE BİRLİĞİNİN DELİLLERİ.....               | 15        |
| 3. ALLAH'IN SIFATLARI.....                                        | 19        |
| a. Allah'ın Zâtî Sıfatları.....                                   | 21        |
| b. Allah'ın Sübûtî Sıfatları.....                                 | 23        |
| c. Allah'ın Fiilî Sıfatları .....                                 | 26        |
| d. İlahi Sıfatlar ve Kader .....                                  | 28        |
| B. AHİRETE İMAN .....                                             | 33        |
| C. PEYGAMBERLERE İMAN .....                                       | 34        |
| D. KİTAPLARA İMAN.....                                            | 38        |
| E. MELEKLERE İMAN.....                                            | 40        |
| <b>İKİNCİ BÖLÜM: İBADETLER .....</b>                              | <b>45</b> |
| I. DÜZENLİ İBADETLER.....                                         | 49        |
| A. NAMAZ KILMAK .....                                             | 49        |
| B. ORUÇ TUTMAK .....                                              | 52        |
| C. ZEKÂT VERMEK .....                                             | 54        |
| D. HACCA GİTMEK.....                                              | 57        |
| II. DİĞER İBADETLER .....                                         | 59        |
| A. İNFAK'TA BULUNMAK.....                                         | 59        |
| B. CİHAD ETMEK.....                                               | 62        |
| C. ŞÜKRETMEK .....                                                | 64        |
| D. DUA ETMEK .....                                                | 66        |
| E. ZİKRETMEK .....                                                | 69        |
| F. TEVBE VE İSTİĞFAR ETMEK .....                                  | 71        |
| III. İBADETLERDE YASAKLANAN DAVRANIŞLAR .....                     | 74        |
| A. ŞİRK KOŞMAK; YÜCE ALLAH'IN YANINDA ORTAK TANIMAK .....         | 74        |

|                                                                                                                       |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| B. RİYA; GÖSTERİŞ YAPMAK.....                                                                                         | 79         |
| C. TAĞUTA İBADET; ŞEYTAN VB. TAPMAK.....                                                                              | 81         |
| D. ALLAH'IN SINIRLARINI AŞMAK, AŞIRIYA GİTMEK VEYA AZGINLIK YAPMAK ..                                                 | 83         |
| <b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DAVRANIŞLAR (AHLAK) .....</b>                                                                        | <b>87</b>  |
| I. İNSANIN ALLAH'A KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI .....                                                                  | 90         |
| A. EMREDİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR .....                                                                               | 90         |
| 1. MÜTTAKİ OLMAK.....                                                                                                 | 90         |
| 2. İHLÂSLI OLMAK.....                                                                                                 | 93         |
| 3. ALLAH'A TEVEKKÜL ETMEK .....                                                                                       | 95         |
| 4. SABIRLI OLMAK.....                                                                                                 | 96         |
| 5. ÜMİTVAR OLMAK.....                                                                                                 | 98         |
| B. YERİLEN DAVRANIŞ TÜRLERİ.....                                                                                      | 99         |
| 1. KÜFÜR (ALLAH'A KARŞI NANKÖRLÜK) VE ŞİRK .....                                                                      | 99         |
| 2. FISK; SÜREKLİ GÜNAH İŞLEMEK .....                                                                                  | 102        |
| 3. TEKEBBÜR VE İSTİĞNA; ALLAH'A İHTİYAÇ DUYMAMA SAPKINLIĞI .....                                                      | 103        |
| 4. DİNDE AŞIRI GİTMEK .....                                                                                           | 105        |
| 5. ALLAH'I VE İSMİNİ İSTİSMAR ETMEK .....                                                                             | 107        |
| II. İNSANIN KENDİSİNE VE ÇEVRESİNE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ....                                                   | 108        |
| A. ÖVÜLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR .....                                                                                  | 108        |
| 1. DOĞRULUK VE DÜRÜSTLÜK.....                                                                                         | 108        |
| 2. İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜĞÜ ENGELLEMELİK .....                                                                    | 110        |
| 3. BAĞIŞTA BULUNMAK, CÖMERT OLMAK VE VERİLEN NİMETİN HAKKINI VERMEK.....                                              | 112        |
| 4. İFFETLİ, HAYÂLİ VE YUMUŞAK HUYLU (HİLM SAHİBİ) OLMAK.....                                                          | 114        |
| 5. ADİL OLMAK .....                                                                                                   | 116        |
| 6. SÖZDE DURMAK(AHDE VEFA).....                                                                                       | 117        |
| 7. HOŞGÖRÜLÜ, ALÇAKGÖNÜLLÜ VE AFFEDİCİ OLMAK.....                                                                     | 119        |
| 8. DÜNYA-AHİRET DENGESİNİ KORUMAK .....                                                                               | 120        |
| B. YERİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....                                                                                  | 122        |
| 1. KÖTÜLÜK VE BOZGUNCULUK YAPMAK.....                                                                                 | 122        |
| 2. HASET ETMEK VE DEDİKODU YAPMAK .....                                                                               | 123        |
| 3. İFTİRA ATMAK .....                                                                                                 | 124        |
| 4. İSRAF; SAVURGANLIK YAPMAK.....                                                                                     | 125        |
| 5. ADAM ÖLDÜRMEK.....                                                                                                 | 127        |
| 6. YALAN SÖYLEMEK.....                                                                                                | 128        |
| 7. ZİNA YAPMAK VE FUHUŞA BULAŞMAK .....                                                                               | 129        |
| 8. CİMRİLİK YAPMAK VE VERİLEN MALİ BAŞA KAKMAK .....                                                                  | 130        |
| 9. İÇKİ, UYUŞTURUCU GİBİ ZARARLI NESNELERİ TÜKETMEK .....                                                             | 132        |
| 10. MALA YÖNELİK AŞIRILIKLARDA BULUNMAK; HIRSIZLIK YAPMAK, FAİZ ALIP VERMEK, RÜŞVET ALIP VERMEK VE KUMAR OYNAMAK..... | 134        |
| <b>SONUÇ.....</b>                                                                                                     | <b>137</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>                                                                                                 | <b>142</b> |

## KISALTMALAR

|        |                                             |
|--------|---------------------------------------------|
| a.e    | : Aynı Eser                                 |
| a.g.e  | : Adı Geçen Eser                            |
| a.g.m. | : Adı Geçen Makale                          |
| a.s.   | : Aleyhisselâm                              |
| bk.    | : Bakınız                                   |
| c.     | : Cilt                                      |
| çev.   | : Çeviren                                   |
| der.   | : Derleyen                                  |
| H.z.   | : Hazreti                                   |
| İ.A.   | : İslâm Ansiklopedisi                       |
| İst.   | : İstanbul                                  |
| Krş.   | : Karşılaştırınız                           |
| md.    | : Maddesi                                   |
| MEB    | : Milli Eğitim Basım Evi                    |
| M.Ö.   | : Milattan Önce                             |
| M.S.   | : Milattan Sonra                            |
| s.     | : Sayfa                                     |
| TDVİA  | : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi |
| thk.   | : Tahkik Eden                               |
| t.s.   | : Tarihsiz                                  |
| vb.    | : Ve Benzeri                                |
| vd.    | : Ve diğerleri                              |
| y.y    | : Yüzyıl                                    |

# GİRİŞ

## I. ARAŞTIRMADA İZLENEN YÖNTEM

Araştırmanın konusunu, Kur'an-ı Kerim'de temel dini esaslar teşkil ettiği için Kur'an'ı Kerim'de önemle vurgulanan konular belirlenmeye çalışılmış, teferruat kabul edilebilecek hususlara girilmemiştir.

Tez oluşturulurken, Kur'an'ı-Kerim baştan aşağı fişlenmiştir. Konu tasnifi için bu fişlerden, İslam bilginlerinin günümüze değin yaptıkları bölümlleme yöntemlerinden yararlanılmış ve Kur'an'ı Kerim'de aynı konularla ilgili, varsa yapılan farklı değerlendirmelere de işaret etmeye gayret gösterilmiştir. Bu meyanda zorunluluk arz eden dini ilkeleri belirlerken Kelam ve Fıkıh literatürünün yöntemlerinden de faydalanılmıştır.

Kur'an'ı-Kerim'de bütün dini konular bir tasnif yapılmadan işlenmiştir. Tezde, temel dini esaslar; inanç, ibadet ve davranışlar ana başlıkları altında işlenmiştir. Araştırmanın hacmini artırmamak ve gereksiz tekrarlardan kaçınmak için birbirleri ile irtibatlı olan esaslar tek başlıkta işlenip, ilgili bazı bilgilendirmelere bu başlık altında yer verilmiştir.

## II. DİN KAVRAMI

### A. DİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Dil bilginleri, din kelimesinin Arapça d-y-n kökünden mastar veya isim olduğunu kabul ederler. Din kelimesi ittifakla taat ve ceza anlamına gelir. Ragıp İsfehani bu iki anlamla yetinir. Yalnız istiare yoluyla ‘şeriat’ anlamında kullanıldığını da nakleder.<sup>1</sup> İbni Manzur bu iki anlama, ‘adet, hal; hesap ve İslam’ anlamlarını ekleyip ‘deyn’ kelimesinin mastar, ‘din’ kelimesinin isim olduğunu zikreder.<sup>2</sup> Elmalılı Hamdi Yazır ise aynı kökte ‘hesap, kaza, siyaset ve kahr’ anlamlarının da bulunduğunu bildirir.

Bazı diğer dil âlimleri d-y-n kökünde yirmi veya otuz kadar anlam bulunduğunu nakletmektedirler.<sup>3</sup>

Din kavramının farklı tanımlarını yapan din bilginleri bu tanımları Kuranı Kerim menşeli olarak yapmışlardır. S. Şerif Cürçani, dini şöyle tarif eder: “*Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur.*”<sup>4</sup> Bakıllani’ye göre din: “*Allah’a teslimiyet ve O’nun önünde boyun eğmektir.*”<sup>5</sup> Zebîdî’nin din tarifi ise şöyledir: “*Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleri ile bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanundur.*” Tehanevi’nin tarifinde bazı farklılıklar mevcuttur: “*Din, akıl*

---

<sup>1</sup> Ragıp El-el-İsfehânî, Müfredat, “d.y.n” md. Şam, 2002.

<sup>2</sup> Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, Lisanu’l-Arab, “d.y.n” md. Beyrut, 1997.

<sup>3</sup> Günay Tümer, TDVİA, “Din” md., İstanbul, 1998.

<sup>4</sup> Seyyid Şerif el-Cürçânî, Kitbu’t-tarifât, “ed-Dîn” md., İstanbul, 1909.

<sup>5</sup> Ebu Bekr Muhammed el-Bâkılânî, et-Temhîd, Beyrut, 1957, s.360.

*sahiplerini kendi iradeleri ile dünyada (halde) salaha, ahirette (âfide) felaha sevk eden, Allah tarafından konulmuş bir kanundur.”*<sup>6</sup> Son dönemde yapılan tarifte ise önceki tariflerin biraz daha mükemmel şekilde özetlendiğini görmekteyiz. M. Hamdi Yazır’ın din tarifi şöyledir: “*Akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarıyla bizzat hayır ve nimete sevk eden bir vaz-ı ilahi, şariat ve millet, beşerin ihtiyari fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru cereyanını temin eden bir yol, bir kanun, bir amil-i manevidir.*”<sup>7</sup> Merhum Elmalılı Hamdi Yazır bu tarifi özeti sayılabilecek diğer bir din tarifini Fatiha suresinin tefsirinde yapmıştır: “*Din, akıl sahiplerini kendi tercihleriyle bizzat hayırlara sevk eden bir vaz’ı ilahidir*(ilahi bir kanundur).<sup>8</sup>

## **B. KUR’AN-I KERİM’DE DİN KAVRAMI**

Kelime anlamından da anlaşılacağı gibi din, ilahi buyruklara uygun bir hayat tarzını benimsemedir. Kur’an-ı Kerim’de “din” kelimesi altmışiki yerde eksiz olarak, yirmidokuz yerde ise ekli olarak geçmektedir. Kur’an-ı Kerim’deki açıklamalardan anlaşıldığına göre din; Allah Teala’nın kullarına sunduğu, hayatlarını kolaylaştıracak bir yol haritasıdır.<sup>9</sup> Kur’an-ı Kerim’de geçen, “dosdoğru yol” (sırat-ı müstakim)<sup>10</sup> ve “doğru yola girme” (hidayet) kavramları da, dine ya da olumlu bazı eylem ve olgulara işaret etmek için kullanılmışlardır.<sup>11</sup> Ayrıca mecazi olarak iyilik, doğruluk anlamında kullanılan

---

<sup>6</sup> Muhammed Ali b. Ali et-Tehanevi, Mevsûatu Keşşafi İstilâhâtî'l-Funûn ve'l-Ulum, “Din” md., Beyrut, 1996.

<sup>7</sup> M. Hamdi Yazır, Kuran Dili, İstanbul, 1936, c.II, s.1061, 1062.

<sup>8</sup> Yazır, a.g.e, c.I, s.83.

<sup>9</sup> el-En’âm 6/161.

<sup>10</sup> “Sırat-ı müstakim” ifadesi Kur’an-ı Kerimde yirmisekiz yerde geçmektedir. Örneğin bk. Fatiha 1/6; el-Bakara 2/142, 213; Al’i-İmran 3/51, 101; el-Mâide 5/16; el-En’âm 6/39, 87, 126, 161; Yûnus 10/25 vd.

<sup>11</sup> Yazır, a.g.e. I/119; M. Hamdi Yazır “hidayet” i “istenene ulaştıracak şeye lütuf ve letafetle işaret etmek” olarak tanımlar. Hidayetin pratik hayatta uygulanışını

“aydınlık” (en-nur) , yine mecazi olarak kötülük ve karışıklık anlamında kullanılan “karanlık” (ez-zulm, ez-zulümat) tabirleri de inananların karışıklığı (kaosu) bırakıp dini tercih etmelerine, inanmayanlarınsa dini bırakarak kargaşayı tercih etmelerine işaret vardır.<sup>12</sup> Dinin felsefi açıdan önemi, tüm varlıklara anlam kazandırmasıdır. Felsefeler varlığı yorumlayarak hayatın niteliğine dair fikirler üretirken din hayatın mahiyetini, vahiy yoluyla kapsamlı bir şekilde izah eder. Böylece insanın evrene daha güvenle yaklaşması, kendi iç dünyasında daha tutarlı olması temin edilmiş olur.

### C. KUR’AN-I KERİM’DE BEYAN EDİLEN İSLAMIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Kur’an-ı Kerim’de mutlak din olarak nitelendirilen dînin adı İslam’dır.<sup>13</sup> İslâm’ın kaynağı insan değil, aşkın olan Allah’tır. Fâtiha suresinde “din gününün sahibi”nin Allah olduğu bildirilmektedir.<sup>14</sup> Bu niteliği ile ilahi olmayan dinlerden ayrılmaktadır. Klasik İslam bilginlerinin tanımlarının aksine Kur’an da diğer hayat sistemleri de “din” diye isimlendirilir. Ancak Allah’ın en

---

da şöyle açıklamaktadır: “*sadece gösterivermek veya yola götürüvermek ve hatta sonuna kadar götürüvermek şekillerinden biriyle gerçekleşebilir*”. Ayrıca hidayet pek çok çeşidinin olduğunu söyleyip konuyu dört başlıkta özetlemiştir. Sonuç olarak hidayet Allah Teala’nın insanları iyiye, doğruya yönlendirmesidir. Şüphe yok ki Kur’an-ı Kerim’de Allah Teala’nın yönlendirmeyi istediği mutlak iyi, dindir. Yani İslam’dır. Örneğin bk. Fâtiha 1/6; el-Bakara 2/16, 142, 170, 260, 257 Al’i İmrân 3/8, 103; en-Nisâ 4/68, 115; el-En’âm 6/84, 87; İbrâhîm 14/21; es-Sâffât 37/118; Fussilet 41/17; el-İnsân 76/3; el-Beled 90/10.

<sup>12</sup> Örneğin bk. el-Mâide, 5/16; el-En’âm, 6/91; et-Tevbe, 9/32; ez-Zümer, 39/22, 69; M. Hamdi Yazır el-Mâide suresi onaltıncı ayetindeki “*karanlıktan aydınlığa çıkma*” ifadesini “*cehalet ve küfür batağından tevhide ve dosdoğru yola çıkmak*” olarak tefsir eder. Bk. Yazır, a.g.e. II/1609.

<sup>13</sup> el-Mâide 5/3.

<sup>14</sup> Fâtiha 1/3.

doğru din (ed-dinü'l-kayyim<sup>15</sup>), hak din<sup>16</sup> olarak tercih ettiği dinin<sup>17</sup> ise İslâm olduğu bildirilir. Nitekim el-Kâfirûn suresinde geçen “*Sizin dininiz size benim dinim bana*”<sup>18</sup> ifadesi ile Mekke müşriklerinin putlara tapınmaları din olarak nitelenmiştir. Buna rağmen Yüce Allah’ın “İslâm’dan başka bir dini kabul etmediği” de Al’i-İmran suresinde bildirmektedir.<sup>19</sup>

Yüce Allah Âdem peygamberle başlayıp son peygamber Hz Muhammed’e kadar tüm peygamberlere aynı temel ilkeleri bildirmiştir. Bu vahiy süreci Hz. Muhammed’e indirilen vahiy ile mükemmelleştirilerek tamamlanmıştır. İslâm, bu vahyin bütününe genel ismi, Hz. Muhammed’e gönderilen dinin özel ismidir.<sup>20</sup> Bu şu anlama gelir: Allahın razı olduğu din tektir, o da İslam’dır.

İslâm evrensel bir dindir. Kabul edip boyun eğenler, doğru yolu bulmuş olurlar. Böylece hem dünya hem de ahirette mutluluğa kavuşurlar.<sup>21</sup> İnkâr edenlerse doğru yoldan sapmış olurlar. Neticede ise hem dünya hem de ahirette mutsuz olurlar.<sup>22</sup> Dinde teslimiyet esastır. en-Nisâ suresinde konuya şöyle vurgu yapılır: “*İyilik yaparak kendisini Allah’a teslim eden ve İbrâhîm’in dinine dosdoğru olarak tâbi olan kimseden, din bakımından daha iyi kim olabilir?*”<sup>23</sup> Bu samimi teslimiyet Allah Teala’ya yapılmaktadır.

Din her ne kadar, evrensel ise de dinde zorlama yoktur.<sup>24</sup> Din inananlara bir takım haklar vermiş ve bir takım yükümlülükler yüklemiştir. Bu hak ve yükümlülüklerin icrası için de bazı müeyyideler koymuştur. Ancak İslam’ı

---

<sup>15</sup> et-Tevbe 10/36; Yûsuf 12/40; er-Rûm 30/30; el-Beyyine 98/5.

<sup>16</sup> et-Tevbe 9/33.

<sup>17</sup> el-Mâide 5/3.

<sup>18</sup> el-Kâfirûn 109/6.

<sup>19</sup> Al’i-İmran 3/85.

<sup>20</sup> Yazır, a.g.e. II/1061–1063.

<sup>21</sup> el-Beyyine 98/7–8; el-Asr 103/1 -3; en-Nisâ, 4/57.

<sup>22</sup> el-Beyyine 98/6; en-Nisâ 4/56.

<sup>23</sup> en-Nisâ 4/125.

<sup>24</sup> el-Bakara 2/256.

seçme yahut başka bir dini tercih etme noktasında insanları serbest bırakmıştır.<sup>25</sup> Yani insanlar İslam'ı tercih edip etmeme noktasında özgürdürler.

Dinin en temel hedefi tevhit. Tevhit, Allah'ın ilahlıkta yegâne olmasıdır. İnananların ilk görevi, bu yegâneliği benimsemek, sonra hayatlarının bütününe yansıtmaktır. Bu vesile ile kendi mutluluklarına ulaşmalarıdır.

Din akıllı insanı muhatap alır ve ancak gücünün yeteceği sorumluluğu yükler. Bu durum Kur'an-ı Kerim de, benzer lafızlarla beş ayrı yerde dile getirilmiştir.<sup>26</sup> Allah insanları sıkıntıya düşürmek istemez.<sup>27</sup> Çünkü dinin asıl hedefi insanların mutluluğu olduğu için onları zora sokmanın aksine onların hayatlarını kolaylaştıracak ilkeleri hayatlarına hâkim kılmak ister.

Allah Teala dinin bütününde; inançta, ibadette, tutum ve davranışlarda müminlerin samimi (ihlâslı) olmalarını istemekte, gösterişi, ikiyüzlü her türlü eylemi yasaklamaktadır. Nitekim el-Mâun suresinde namazı gösteriş için kılanlar yerilmiştir.<sup>28</sup> Dini olan her eylemin Allah rızası için yapılması gerektiği farklı vesilelerle vurgulanmıştır.<sup>29</sup> Ayrıca müminlerin sözleri ile eylemlerinin bir olması gerektiği şöyle dile getirilmiştir: “-Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?”<sup>30</sup> Dinde denge esastır. Aşırılıklar yasaklanmıştır. Nitekim Yahudiler ve Hristiyanlar dinde aşırıya gittikleri için Kur'an-ı Kerim'de uyarılmışlardır.<sup>31</sup> Müminlere de helalleri haramlaştırmamaları hususunda benzer uyarı yapılır.<sup>32</sup> Yalnız Yahudilere ve Hristiyanlara yönelik eleştiriler daha çok dinin aslının tahrif edilmesine yöneliktir. Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler puta (buzağıya) tapmalarından dolayı eleştirirken<sup>33</sup>, Hristiyanlar da

---

<sup>25</sup> el-Kâfirûn 199/6.

<sup>26</sup> el-Bakara 2/233, 256; el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/42; el-Mü'minûn 23/62.

<sup>27</sup> el-Hacc 22/78.

<sup>28</sup> el-Ma'ûn 107/6.

<sup>29</sup> el-A'râf 7/29; ez-Zümer 39/11; el-Mü'min 40/14, 65; el-Beyyine 98/5.

<sup>30</sup> es-Sâf 61/2.

<sup>31</sup> el-Mâide 5/77; en-Nisâ, 4/171.

<sup>32</sup> el-Mâide 5/87.

<sup>33</sup> el-Bakara 2/51, 54, 92, 93; en-Nisâ, 4/153; el-A'râf, 7/148, 152; Tâhâ, 20/88.

bir peygamber olan Hz. İsa'yı tanrılaştırmalarından dolayı eleştirilirler.<sup>34</sup> Hâlbuki Müslümanlar, Allah'ın kendilerine serbest kıldığı şeyleri kendilerine yasaklamaları gibi davranışlarından dolayı uyarılırlar.

Din, insanın doğasına Allah Teala tarafından yerleştirilmiş olan tabii (fitri) bir özelliktir.<sup>35</sup> Bu fıtrat, bazı inanç ekollerine göre İslam'dır.<sup>36</sup> Bu yönü ile her insanın özüne dönerek dini bir yaşayış sürmesi, kendi iç dünyasının huzuru için de gereklidir.

Din insanların temel hak ve hürriyetlerini korur. İslam bilginleri Kur'an-ı Kerim'e dayalı olarak dini hükümlerin hedeflerini (el-Makasidu'-ş-Şeria) kademeli bir tasnifle üç kısma ayırırlar.<sup>37</sup> Birinci kademedede, dinin öncelikli olarak korumayı hedeflediği temel hususlar (ez-zarurat) sıralanmıştır: 1-Dini koruma 2-Canı koruma 3-Nesli koruma 4-Malı koruma 5-Aklı koruma.

Sıralanan bu maddeler aynı zamanda temel insan hak ve hürriyetleridir. Bu temel hususlardan herhangi biri tehlikeye girecek olursa dinin ilgili hükmü ortadan kalkabilir yahut ertelenebilir. Örneğin leş kan ve domuz eti gibi bazı yiyeceklerin Kur'an-ı Kerim'de tüketimi açıkça yasaklanmasına rağmen bu yasaklamayı bildiren ayetin devamında zorunlu hallerde bu nesnelerin ihtiyaç miktarınca kullanımına izin verilmiştir.<sup>38</sup>

Dini oluşturan temel unsurları üç ana başlık altında işlemek mümkündür:

1. İnançlar (Akaid)
2. İbadetler (İbâdât)
3. Davranışlar (Ahlak)

Araştırmada, “peygamberlere tebliğ edilen temel dini esaslar” bu başlıklar altında işlenmiştir.

---

<sup>34</sup> el-Bakara 2/116; el-Mâide 5/116; el-Kehf, 18/4.

<sup>35</sup> er-Rûm 30/30.

<sup>36</sup> M. Saim Yeprem, Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi, İstanbul, 2000, s.110.

<sup>37</sup> Şâtıbî, El-Muvafakat fi Usul'-ş-şeria, terc. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, II/7-10.

<sup>38</sup> el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3; el-En'âm 6/145, 119; en-Nahl 6/115.

### III. KUR'AN'A GÖRE İNANÇLARI AÇISINDAN İNSAN GURUPLARI

#### A. MÜMİN

Kur'an'ı Kerim'de insanlar inançları açısından temelde iki guruba ayrılırlar: mümin ve kâfir. Allaha, meleklerle, Allahın gönderdiği kitaplara, peygamberlere<sup>39</sup> ve ahiret gününe<sup>40</sup> inanıp dini yükümlülüklerini yerine getirene, mümin; bunlardan her hangi birine inanmayan yahut Kur'an-ı Kerim'i inkâr eden kâfir diye isimlendirilir. İmanın asıl yeri kalp(akıl)tir. Dil ile bunu ifade etmek teyit etmekten ibarettir. Çünkü münafıklar dilleri ile inandıklarını söylemelerine rağmen kalpten bir inanç olmadığı için inkârcı grup içinde değerlendirilmişlerdir.<sup>41</sup> İslam bilginlerince Kur'an'a dayalı olarak belirledikleri iman esaslarından “kadere iman” Kur'an-ı Kerim 'de bir iman esası olarak anılmamaktadır. Ancak bütünsel bir yaklaşımla Kur'an'ın incelenmesi neticesinde kadere inanmanın; yüce Allahın ilim, irade, kudret, tekvin, halk gibi dileme ve yaratma ile ilgili sıfatlarının tecellisi anlamında inanılması gereken dini bir esas olduğu görülecektir.<sup>42</sup> Ayrıca hadislerde de

---

<sup>39</sup> el-Bakara 2/285.

<sup>40</sup> Ahirete iman, altı iman esasının özü sayılan üç temel esastan (usul'ü-selase) biridir. Kur'an farklı vesilelerle ahirete imanın önemine vurgu yapar. İlgili bazı ayetler şunlardır: el-Bakara 2/4; el-En'âm 6/92, 150; et-Tevbe 9/29; Yûsuf 12/37; en-Nahl 16/22, 60, 104; el-Mü'minûn 23/74; Sebe' 34/8.

<sup>41</sup> Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Kitbu't-Tevhîd Tercümesi, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2002, s.495; Nureddîn es-Sâbûnî, Mâtürîdiyye Akaidi, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2000, s.171-172; Yeprem, a.g.e, s.35-36.

<sup>42</sup> eş-Şûrâ 42/19, 27, 49-51; el-Müddessir 74/31; el-İnsân 76/30; et-Tekvîr 81/29. Bu ayet'i-kerimelerde Allah'ın gücünün mutlak olduğu evrende meydana gelen her hareketin yegâne yaratıcısı olduğu, Allah'ın dilemediği hiç bir şeyin var

kadere inanmanın bir iman esası olarak işlenmesi de bu savı güçlendirmektedir.<sup>43</sup>

## B. KÂFİR

Kur'an-ı Kerim'de müminlerin dışında kalan tüm insanlar inkârcı (kâfir) diye nitelendirmektedir. Bu kapsama Yahudiler<sup>44</sup> ve Hristiyanlar<sup>45</sup> gibi başka bir dine mensup olanlar girdiği gibi herhangi bir dine mensup olmayanlar da girmektedir. Cürcani inkârı (küfürü) şöyle tanımlar: *“Allah'ın verdiği nimeti inkâr etmek yahut inkâr etmek olarak kabul edilecek bir eylemde bulunmaktır.”*<sup>46</sup> İslam bilginleri nasları (Kur'an ve Sünneti) reddetmeyi, günahı önemsemeyip dinle alay etmeyi, Allah'tan ümit kesmeyi veya Allah'tan emin olmayı da küfür olarak değerlendirmişlerdir.<sup>47</sup>

## C. MÜNAFİK

Görünüşte Müslüman gibi davranıp içten inkâr edenlere münafık adı verilir. Münafıklar esasen inkârcı grup içinde kabul edilirler. Ragıp el-İsfehani, münafık kelimesinin kökeninde bulunan “köstebek yuvasının çift çıkışlı olması” anlamına işaret ederek münafığı dine bir kapıdan girip diğer kapıdan çıkan kimse olarak niteler.<sup>48</sup> Münafıkların aksine, bir kişi içinde iman varken bir

---

olamayacağı bildirilmektedir. İman esasları birinci bölümde daha detaylı olarak işlenecektir.

<sup>43</sup> Bu konudaki en meşhur hadis içinde diğer iman esaslarının da sıralandığı ‘Cibril Hadisi’dir. bk. Müslim, İman, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

<sup>44</sup> el-Mâide 5/12; Al'i-İmran 3/100.

<sup>45</sup> Al'i- İmran 3/100; el-Mâide 5/17, 72.

<sup>46</sup> el-Cürçânî, a.g.e, “Küfran” md.

<sup>47</sup> Taftazânî, a.g.e, s. 351.

<sup>48</sup> el-İsfehânî, a.g.e, “n.f.k” md.

zorlama halinde dili ile Allah'ı inkâr etse de Kur'an-ı Kerim'de onun imanı geçerli kabul edilir.<sup>49</sup> Kur'an-ı Kerim münafıkların Allah'ı aldatmaya çalıştıklarını, namaz kılmak için hazırlık yapılırken tembel davrandıklarını<sup>50</sup>, iyiliği engelleyip kötülüğü yaymaya çalıştıklarını, cimrilik yaptıklarını günahkârların ta kendileri olduklarını<sup>51</sup>, neticede kâfirler gibi öte dünyada büyük cezaya çarptırılacaklarını bildirmektedir.<sup>52</sup> Aynı ayetlerde münafıklar genelde kâfirlerle birlikte anılarak akıbetlerinin aynı olduğu bildirilmiştir.

---

<sup>49</sup> en-Nahl 16/106.

<sup>50</sup> en-Nisâ 4/142.

<sup>51</sup> et-Tevbe 9/67.

<sup>52</sup> en-Nisâ 4/138, 140, 145.

## **Birinci Bölüm: İNANÇLAR**

## I. İNANÇ ESASLARI

İman kelimesinin etimolojik anlamı bir şeyi zihnen onaylamaktır.<sup>53</sup> Tasdik etmektir.<sup>54</sup> Cürcanî'nin de tercih ettiği yaygın tanıma göre terim anlamı: Bir şeye kalben inanıp dil ile bunu ifade etmektir.<sup>55</sup> Buna göre Hz. Muhammed (a.s.)'e Cebrail vasıtası ile Kur'an-ı Kerim'de bildirilen tüm bilgilere inanana mümin denilmektedir. Yani dinen inanılması zorunlu olan her şeye inanmaktır.<sup>56</sup> Kur'an-ı Kerim'in bütününe veya bir kısmını inkâr edene de kâfir denilmektedir.<sup>57</sup> İlahi buyruklara itaat etmek noktasında ise İslam bilginleri farklı görüşler benimsemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de iman kavramının işlenişine bakılacak olursa amelsiz bir iman tanımının eksik bir tanım olacağı görülecektir. Nitekim farklı türevlerde Kur'an-ı Kerim'de üçyüzelliyi aşkın yerde geçen iman kelimesi, çoğu yerde bir ibadetle yahut salih amel kavramıyla birlikte bulunmaktadır.<sup>58</sup>

Dini hükümler klasik kalam eserlerinde temelde iki kısımda değerlendirilmiştir. Birincisi asli ve îtikâdî hükümler. İkincisi fer'î ve amelî

---

<sup>53</sup> el-Cürçânî, a.g.e, "iman" md.

<sup>54</sup> en-Nesefî (Ebu'l Muîn), Tabsıratü'l Edile Fî Usûli'd-Dîn, thk. Hüseyin Atay, Ankara, 2004, c.I, s.38.

<sup>55</sup> el-Cürçânî, a.g.e, "iman" md.

<sup>56</sup> en-Nesefî, a.g.e, c.Is.38.

<sup>57</sup> Ömer en-Nesefî, nasları reddetmeyi, günahı helal saymayı, günahı önemsemeyip dinle alay etmeyi küfür olarak değerlendirmektedir. Bk. Taftazanî, Şerhu'l-Akaid, çev.

Süleyman Uludağ, İstanbul, 1999, s. 349.

<sup>58</sup> Örneğin bk. el-Bakara, 2/25, 76, 153, 172, 178, 183, 208; el-Mâide, 5/69; et-Tevbe, 9/18; el-Kehf, 18/88; Meryem, 19/60; Tâhâ, 20/82, vb.

hükümler. Asli olan hükümler inançla ilgili olan hükümlerdir. Fer'î olan yani ikincil olarak değerlendirilen hükümler de insanların eylemleri ile ilgili olan hükümlerdir.<sup>59</sup> İman esasları denince, mümin olmak için zorunlu olarak kabul edilmesi gereken esaslar anlaşılmaktadır. “Amentü” kelimesi ile özetlenen iman esasları, “imanın rükünleri” veya “imanın şartları” diye de isimlendirilir.

İman esaslarının özünü Allah Teala'ya iman, Allah'a imanın özünü de Yüce Allah'ın birliğini kabul etmek (tevhit) oluşturur. İman esaslarının beş tanesi Kur'an-ı Kerim'de bir arada geçmektedir. Konu ile ilgili ayetin anlamı şöyledir: *“Yüzlerinizi Doğu ya da Batı tarafına çevirmeniz iyilik demek değildir. Asıl iyilik Allah'a, Ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inananın... Tutumudur.”*<sup>60</sup> Burada iman esasları peş peşe sayılmıştır. Ayette görüldüğü üzere “kadere iman” kendisine inanılması zorunlu iman esasları arasında zikredilmemiştir. Kadere iman etmeye işaret eden pek çok ayet mevcut ise de bizatihi kadere imanı açıkça emreden bir ayet yoktur. Kadere imanı Kur'an-ı Kerim'de geçen diğer olgusal esaslar gibi değerlendirmek gerekmektedir. Bu durum kadere iman etmenin gerekli olmadığı anlamına gelmez. Aksine Kur'an-ı Kerim'de geçen diğer bütün olgular gibi kadere iman da gereklidir. Bu ayrımın gerekçesi sadece kadere imanın diğer inanılması zorunlu esaslarla birlikte anılmamasıdır. Neticede bu gerekçelerle kadere imanı diğer iman esasları ile birlikte sıralamaya alınmamış oldu. Bu konu daha çok Allahın sıfatları işlenirken işlenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir.

Allah Teala'ya iman, meleklerle iman ve ahirete iman beş duyu organı ile tecrübe edilmeyecek konulardır. Allah Teala kendisini, gözlerin göremeyeceğini, aşkın olduğunu bildirmektedir. Bu durum “gayp” terimi ile ifade edilmektedir. Gayp: beş duyu organı ile ulaşılamayan, akılla ulaşılabilen alandır.

---

<sup>59</sup> Taftazânî, a.g.e, s. 93.

<sup>60</sup> el-Bakara 2/177.

## A. ALLAH'A İMAN

Kur'an-ı Kerim'in insanlara duyurup yerleştirmeyi hedeflediği en temel ilke doğru ve tutarlı tanrı inancıdır. Bu münasebetle hatalı, yanlış ve sapkın tanrı inançlarını eleştirip reddeder. İnsanların Allah Teala dışında taptıkları tanrıların, şeytanın yahut diğer sapkın inançların bu dünyada ve öte dünyada insanlara ne bir faydalarının ve ne de bir zararlarının dokunacağı Kuranda farklı vesilelerle vurgulanmıştır. Bunların yerine tek olan mutlak ilaha inanmanın tüm insanlara mutluluk getireceği müjdelenmiştir.

Kâinatı yaratan, idare eden kendisine ibadet edilen tek ve en yüce varlık olan Allah'a iman, iman esaslarının birincisi ve en temelidir. Allah'a iman, Allah'ın var ve bir olduğuna, bütün üstünlük sıfatlarıyla nitelenmiş ve noksan sıfatlardan uzak ve yüce bulunduğuna inanmaktır. Bir başka deyişle Allah hakkında vacip (zorunlu, gerekli), caiz ve imkânsız sıfatları bilip öylece kabul etmektir.

### 1. ALLAHIN VARLIĞI VE BİRLİĞİ

Tüm evrenin bir yaratıcısının olması gerektiği inancı insanın akıl yürüterek rahatlıkla ulaşacağı bir problemdir. Kur'an-ı Kerim, Allah Teala'nın varlığı ile ilgili bilgi ve delillerden çok Allah'ın sıfatları ile ilgili ayetlerle doludur. Çünkü bir yaratıcının var olması gerektiği fikri insan için apriori bir bilgi olarak görülmüştür. Yani insan doğuştan (fitri olarak sahip olduğu yetenek sayesinde) evrenin bir yaratıcısının var olması gerektiğini bilebilir.

Allah Teala'nın Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sıfatlarından en çok vurgulananı, direk yahut dolaylı olarak gönderme yapılan özelliği onun bir olma (vahdaniyyet) sıfatıdır.<sup>61</sup> Bu birlik sayısallıktan ziyade yegâneliği ifade etmek

---

<sup>61</sup> el-İhlâs 112/1, 4.

için kullanılır. Evrende zorunlu olarak tek tanrının bulunması gerektiği ise el-el-Enbiya suresinde şöyle anlatılır: “Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti.”<sup>62</sup>

Tevhide en çok zarar veren şirktir. Şirk inançta veya ibadette Allahın tevhidine, yegâneliğine aykırı hareket etmektir. Kur’an’da insanların inançları bakımından şirke düşmeleri şöyle yerilir:” *Yoksa onların, Allah’ın izin vermediği bir dini getiren ortakları mı var? Eğer erteleme sözü olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere can yakıcı bir azap vardır*”<sup>63</sup> ; “...Yoksa O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sahibidir”<sup>64</sup>

Ayetlerde anlatılmak istenen ortaklık, tanrısal birtakım fiillerde insanların Allah’a şirk koşarak dini inançlarında sapmaya düşmeleri durumudur.

Müminlerde inandıkları halde şirke düşebilirler. Bu genelde ibadetlerde ki hatalı eylemlerle meydana gelir. er-Rûm suresinde namaz kılma ve şirk aynı cümlede zikredilmiş, ibadetle şirk arasına bir ilinti kurulmuştur: “*Hepiniz O’na yönelerek O’na karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın.*”<sup>65</sup>

## 2. ALLAH’IN VARLIĞININ VE BİRLİĞİNİN DELİLLERİ

Kuran-ı Kerim’in işlediği en temel tema tevhittir. Kur’an-ı Kerim’in yüzonikinci suresi, İhlâs suresi bütünüyle Allah Teala’nın bu yegâneliğini anlatır. İman ilkeleri sıralanırken, ibadetler emredilirken yahut bir ahlaki

---

<sup>62</sup> el-Enbiyâ’ 21/22.

<sup>63</sup> eş-Şûrâ 42./21.

<sup>64</sup> er-Ra’d 13/16.

<sup>65</sup> er-Rûm 30/31.

tavsiye öğütlenirken tevhide sürekli göndermeler yapılarak en asli, asla dikkatten kaçırılmaması gereken esas merkez olarak sunulmuştur. Tevhidi tüm akıl düzeylerinin algılayabileceği farklı seviyelerde ispat etmek için Kur'an-ı Kerim'de müteaddit ayetler yer alır.

Kur'an-ı Kerim'de deliller sunulurken halktan birinin rahatlıkla kavrayacağı sade, basit bir anlatımla sunulmuştur. Ğaşıye suresinde insanın yaratıcıyı bulması için sunulan örnekte şöyle denmektedir: “*Deveye bakmazlar mı –düşünmezler mi- nasıl yaratılmıştır.*”<sup>66</sup> Bilginlerden oluşan üst sınıfa seslenirken de aynı sadelik korunur. Yalnız sunulan örnekler daha ilmi bir düzeyde sunularak şöyle söylenir: Örneğin Kur'an-ı Kerim'de; “*Allah'tan başka ilahlar var olsaydı yeryüzü ve gökyüzü bozguna uğrardı.*”<sup>67</sup>

Allah inancı insanda fitri (yaratılıştan) olduğu için, normal şartlarda çevreden olumsuz bir şekilde etkilenmemiş bir kişinin Allah'ın varlığını ve birliğini kabullenmesi gerekir. Bu meyanda şöyle buyrulur: *Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler*<sup>68</sup>. Burada din duygusunun yani Allah inancının insana doğuştan verilen bir yetenek olduğuna dikkat çekilir söylenmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır dinin doğuştan gelen bir kabiliyet olduğunu “elest bezminde” kulların Allah'a inandıklarını bildiren ayetle<sup>69</sup> fikrini pekiştirmektedir.<sup>70</sup>

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala'dan bahseden ayetlerin çoğu, O'nun sıfatlarını konu edinmiştir. Bu ayetlerde özellikle tevhid inancı üzerinde durularak Allah'ın ortağı ve benzeri olmadığı ısrarla vurgulanmıştır. Allah'ın var oluşu konusu, Kur'an'da insan için bilinmesi tabii, zorunlu ve apaçık bir

---

<sup>66</sup> el-Ğaşıye 88/17.

<sup>67</sup> el-Enbiyâ' 21/22.

<sup>68</sup> er-Rûm 30/30.

<sup>69</sup> Elest bezmini anlatan ayet: el-A'râf 7/172 ayettir. Ayetin anlamı: *Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.*

<sup>70</sup> Yazır, a.g.e, 5/3822.

gerçek olarak kabul edilmiştir. Selim yaratılışı bozulmamış insanın normal olarak yaratanını tanıyacağı belirtilmiştir. Ancak her toplumda çeşitli sebeplerle inanmayanlar veya şüphede olanlar bulunabilecektir. İşte böyleleri için Allah'ın varlığının ispat edilmesi önem arz etmektedir. Bu da öncelikle Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerinin öğrenilmesi ile mümkün olur.<sup>71</sup> Allah Teala'nın varlığı ve birliği hususunda Kur'an-ı Kerim'de iki türlü muhakeme yoluna daha çok vurgu yapılır.

İslam tarihinde İslam filozofları ve kelimacılar Yüce Allah'ın varlığını ispat etmek için farklı ispat şekilleri sunmuşlardır.<sup>72</sup> Hudûs delili, gaiyyet ve nizam delili, imkan delili, inayet delili bu delillerin en önemlileridir. Kur'an-ı Kerim'in Yüce Allah'ın varlığını ispata yönelik ayetlerinde, daha çok hudus delili ve nizam delilinin kullanıldığı görülmektedir.

**1- Hudûs Delili;** Öncüller şunlardır; Evren kadim değildir. Sonradan var olmuştur. Her sonradan var olan bir var ediciye ihtiyaç duyar.<sup>73</sup> Dolayısıyla bu var edicide Yüce Allah'tır. Kur'an-ı Kerim bu tarz yargılara ulaşması için örnekler sunmaktadır; en-Nahl suresinde: *Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır. Hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler.*<sup>74</sup> er-er-Rûm Suresinde de: *Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz. Kaynaşmanız için size kendi(cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) aramanız da O'nun (varlığının) delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için ibretler vardır. Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor,*

---

<sup>71</sup> Bekir Topaloğlu, Allah'ın Varlığı (İsbât-i Vâcib), Ankara, 1998, s.5.

<sup>72</sup> Topaloğlu, a.g.e, s.49-106.

<sup>73</sup> Topaloğlu, a.g.e, s.49.

<sup>74</sup> en-Nahl 16/10.

*gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için (alınacak) dersler vardır. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı hemen (kabirlerinizden) çıkıverirsiniz<sup>75</sup> Buyrularak insanın yaratanını bulma yollarına örnekler vermektedir.*

Kur'an'daki diğer bazı örnekler de şöyledir: *Onun ayetlerinden biri de arzın nebatlarını boyun bükmüş görmendir. "Fakat üzerine suyu indirdik mi, hemen davranır ve kabarır. Ona hayat veren, elbette ölüleri de diriltir. Çünkü O, her şeye kadirdir."*<sup>76</sup>

*"Muhakkak göklerde ve yerde müminler için ayetler(ibretli deliller) vardır."*<sup>77</sup>

*"Onun ayetlerinden biri de gökleri, yeri ve onlarda ürettiği her canlıyı yaratmasıdır. O, dilediği zaman onları toplamaya da kadirdir."*<sup>78</sup>

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı üzere; Var olan her şeyi var eden, ezeli ve ebedi, gücü her şeye yeten bir yaratıcının varlığına inanmak aklen zorunludur.

**2-Nizam Delili;** Kainatta müşahede edilen ve hakim bir varlığın iradesinin mahsulü olduğunda şüphe edilmeyen bir nizam vardır. Allah'ın varlığı konusunda en yalın ve en güçlü delil budur.<sup>79</sup> Güneşin, ayın, yıldızların hareketlerinde, en küçük aksaklığın bulunmaması, mevcut olan her şeyin değişmez olması bir kanun ile idare edilmesi bu intizamı gösterir.<sup>80</sup> *"Allah, gökleri direksiz yükseltmiştir, görüyorsunuz. Sonra arş üzerinde galebe buyurmuştur. Güneşi de ayı da kendi emrine bağladı. Her biri belirli bir zamana kadar akıp gidiyor. Bütün işleri O idare ediyor."*<sup>81</sup> *"Deveye bakmazlar*

---

<sup>75</sup> er-Rûm 30/20–25.

<sup>76</sup> Fussilet 41/39.

<sup>77</sup> el-Câsiye 45/3.

<sup>78</sup> eş-Şûrâ 42/29.

<sup>79</sup> Topaloğlu a.g.e, s.57.

<sup>80</sup> A.Lütfi Kazancı, İslam Akaidi, Marifet Yay. İstanbul, 1997. s.62.

<sup>81</sup> er-Ra'd 13/2.

*mi, o nasıl yaratılmış? O göğe baksalar ya! Nasıl yükseltilmiş, o dağlara baksalar ya nasıl dikilmiş, o yere baksalar ya nasıl döşenmiş!”<sup>82</sup>*

Ayetlerde açıkça anlatılmak istenen gerçek evrenin bir düzenleyicisi ve devam ettiricisinin var olduğudur. O yalnız bir tanedir. O’ndan başka yaratıcı ondan başka ibadete layık hiçbir varlık yoktur. Zatında, sıfatlarında, fiillerinde tektir, eşi, benzeri, dengi, ortağı yoktur. Kur’an-ı Kerim’de tevhide önemli vurgular yapan ayetlerden bazılarının meali şöyledir: “Eğer göklerde ve yerde, Allah’tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de(yer ve gök) muhakkak harap olup gitmişti.”<sup>83</sup> “Deki o Allah tektir. Allah samettir. (Her şey ona muhtaçtır. O hiç kimseye muhtaç değildir.) O doğurmamıştır doğurulmamıştır da. Hiçbir şey de onun dengi ve bezeri değildir.”<sup>84</sup>

### 3. ALLAH’IN SIFATLARI

Kur’an-ı Kerim Yüce Allah’tan söz ederken çoğunlukla sıfatları ile söz etmektedir. Allah’ın sıfatları aynı zamanda onun isimleridir. Yüce Allah’ın sıfatı kavramı, Allah’ı tanımlayan, betimleyen, O’na ait olan anlamları ifade eden kelimeler için kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de en güzel isimlerin Allah’a ait olduğunu, Yüce Allah’ın bu isimlerle çağrılmasını salık verilir.<sup>85</sup> Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın sıfatları çoğunlukla ayet sonlarında, aynı ayetle yahut önceki ayetlerde sunulan konu ile bir anlam bütünlüğü içinde sunulmaktadır. Yüce Allah’ın sıfatları bazen isim kalıbında, bazen de bir fiil kalıbında bulunmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de, genel anlamda, Yüce Allah faal olan, etkin, evrene ve insana müdahale eden bir tanrı olarak betimlenmektedir. Daha çok Yüce

---

<sup>82</sup> El-Ğâşiye 88/17–20.

<sup>83</sup> el-Enbiyâ’ 21/22.

<sup>84</sup> el-İhlâs Suresi 112.

<sup>85</sup> el-A’râf 7/180.

Allah'ın yaratıcı (Halik), terbiye edici (Rab), esirgeyici (Rahman) ve bağışlayıcı (Rahim) gibi üstün ilahlık vasıflarına vurgu yapılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ı betimlerken O'nu en mükemmel vasıfları olan varlık olarak betimlemektedir. O'nu, âlemlerin rabbi, yeri göğü yaratan, insanlara ve diğer tüm canlılara rızık veren, tüm evreni görüp gözetken, daima iyiliğe çağırıp kötülükten sakındıran takdim etmektedir. İyilik yapana mükâfat, kötülük yapana ceza verecek olan, kullarına karşı esirgeyici, bağışlayıcı ve merhametli olan, hem bu dünyanın hem de öte dünyanın asıl sahibi olan, ibadete layık yüce tanrı olarak betimlemektedir.

Din bilginleri Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki isimlerini farklı yönlerden farklı tasniflere tabi tutmuşlardır. 1.Zati sıfatlar: a.Nefsi Sıfatlar, b. Selbi Sıfatlar. 2. Subuti Sıfatlar. 3. Fiili Sıfatlar.<sup>86</sup> Yüce Allahın isim ve sıfatları, içeriğe göre farklı bölümlenmelere tabi tutulabilir. Amaca uygun, özet bir ifade yöntemi olduğu için, yukarda aktarılan bölümleme kalıbı ile konu işlenmiştir.

Yüce Allah'ın sıfatları ile ilgili kullanılan bazı önemli terimler şunlardır. **Zati sıfatlar:** Yüce Allah'ın bizzat kendisine ait olup yaratıklardan herhangi birinde bulunması mümkün olmayan sıfatlar. Bunları nefsi sıfatlar ve selbi sıfatlar şeklinde ayırma tabi tutmak mümkündür. **Nefsi sıfat:** Yüce Allah'ta bulunan bir sıfat olup, diğer tasnif gurubuna nitelik farkından dolayı dâhil edilemeyen “vücut” sıfatıdır. **Selbi sıfatlar:** Allah'ın varlığının başlangıcının olmaması (kıdem), Allah'ın varlığının sonunun olmaması (beka), yegâne, tek olması (vahdaniyet), vb. aksinin Yüce Allah'ta olması mümkün olmayan sıfatlar demektir. Selb, uzak tutma, beri tutma gibi anlamlara gelen bir kavramdır. Bununla Yüce Allah'ta olması imkânsız sıfatlar ifade edilmek istenmiştir. Başka bir ifade ile Yüce Allah'ın ne olmadığını anlatan sıfatlar için “selbi sıfatlar” terimi kullanılmaktadır. **Subuti sıfatlar:** Olgunluk, üstünlük, mükemmellik ifade eden sıfatlar için kullanılan terimdir. Örneğin yaşama (hayat), bilme (ilim), işitme (semi) bu türden sıfatlardır. Yani Yüce Allah'ın ne

---

<sup>86</sup> Bekir Topaloğlu, İslam'da İnanç Esasları, İstanbul, 1998, s.125-133.

olduğunu anlatan sıfatlar için “Subuti sıfatlar” terimi kullanılmıştır. Subuti sıfatların benzerleri yaratılmışlarda mevcut ise de Yüce Allah’ın sıfatları ile mahiyet itibari ile bir benzerlik taşımazlar. Mesela işitme sıfatı hem Allah’ta hem de insanda mevcuttur. Yalnız Yüce Allah’ın işitmesi ile insanın işitmesi, asla mukayese edilebilir bezerlikler taşımamaktadır.

#### **a. Allah’ın Zâtî Sıfatları**

##### **(1). Nefsi Sıfat**

Bu sıfat yalnız “Vücûd” sıfatıdır. Allah’ın “var olması” demektir. Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah’tan, onun eylemlerinden ve yarattığı tüm varlıklardan, Allah ile ilintili bir şekilde söz eden tüm ayetler O’nun varlığına işaret etmektedir. O’nun varlığı kendindendir, var olması kendi zatının varlığı gereğidir. Diğer varlıklar gibi kendisini var edecek bir başkasına ihtiyacı yoktur.<sup>87</sup> Zaten başkasına muhtaç olan tanrı olamaz. Allah’ın varlığı her şeyden öncedir. Hâlbuki etrafımızda gördüğümüz bütün varlıklar sonradan meydana gelmiştir. Çünkü her şeyi O yaratmıştır.<sup>88</sup> Yüce Allah kendisinden olan bu varlığını devam ettirmek için de hiç bir şeye ihtiyaç duymaz. O’nun yok olduğu hiçbir an düşünülemez.

##### **(2). Selbi Sıfatlar**

Yüce Allah’a, O’nun şanına yakışmayan, acziyet, eksiklik ifade eden vasıflara selbi sıfatlar denilir. Örneğin Yüce Allah’ın varlığının bir başlangıcının yahut bitişinin olduğunu düşünmek, varlığı için başka varlıkların gücüne ihtiyaç duyduğunu düşünmek ve benzeri Yüce Allah’ın şanına yakışmayan, noksanlık bildiren vasıfları Kur’an-ı Kerim reddetmiştir. Kur’an-ı

---

<sup>87</sup> el-İhlâs 112/2–4.

<sup>88</sup> Örneğin bk. el-En’âm 6/101; el-Furkân 25/2.

Kerim Yüce Allah'ın bu tür eksiklikler den uzak olduğunu, diğer tüm canlılardan farklı ve üstün olduğunu bildirmektedir.<sup>89</sup> Aşağıda bu sıfatların en önemlileri seçilerek sıralanmıştır.

(a). **Kıdem:** Allah'ın varlığının ezeli olması, başlangıcının evvelinin, öncesinin olmaması demektir. Hiçbir şey yok iken, bu evren yaratılmadan önce de O vardı. Allah'ın varlığı şu anda, önceki tarihlerde başlamıştır demek asla doğru olmaz. Böyle bir tarih vermek ancak sonradan olan varlıklar için söz konusu olabilir; çünkü onlar önce yok iken sonradan var olmuşlardır. Yüce Allah kendini şöyle tanıtır: *"O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtıdır. O, her şeyi bilendir"*<sup>90</sup>.

(b). **Bekâ:** Varlığının sonu olmamak, ebedi olmak demektir. Allah ezelden beri var olduğu gibi ebediyen de var olacaktır. Onun için yokluk, yok olduğu an düşünülemez. Bu ancak sonradan bir başkası tarafından var edilenler için söylenebilir; çünkü onlar önce yok iken, sonradan var olmuşlardır. *"Yeryüzünde bulunan her şey yok olucudur. Ancak Yüce ve Cömert olan Rabbinin varlığı baki kalacak."*<sup>91</sup>

(c). **Vahdaniyet:** Allah'ın bir ve tek olması demektir. Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ı zatında, sıfatlarında ve işlerinde yegâne olan eşi, benzeri ve ortağı olmayan en üstün varlık olarak bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim'in insanlara ulaştırmayı hedeflediği dinin en belirgin özelliklerinden biri tevhit inancıdır. Her vesile ile şirki, inkârı reddeder<sup>92</sup>. Bu inancın temelinde Yüce Allahın tekliği, yegâneliğidir. Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın birliğini şöyle anlatmaktadır: *"Deki: Allah tektir, O hiçbir yere muhtaç değildir. Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey Ona denk değildir"*<sup>93</sup>

(d). **Kıyam bi-nefsihi:** "Varlığının kendisinden olması, var olmak için bir başka varlığa ihtiyaç duymaması" demektir. Kur'an yüce Allah'ı dilediğini var

---

<sup>89</sup> eş-Şûrâ 42/11.

<sup>90</sup> el-Hadîd 57/3.

<sup>91</sup> er-Rahmân 55/26-27.

<sup>92</sup> Örneğin bk. el-İsrâ 17/42; el-Enbiyâ' 21/22; ez-Zümer 39/4.

<sup>93</sup> el-İhlâs 112/1-4.

edip dilediğini yok eden ama kendisi başkası tarafından var edilmeyen üstün varlık olarak tanıtmaktadır: *"Allah, Ondan başka tanrı olmayan diri ve her an yaratıklarını gözetip duran, hiçbir şeye muhtaç olmayandır."*<sup>94</sup>

(e). **Muhâlefetün li'l-havâdis:** "Sonradan olanlarla benzememek" demektir. Allah sonradan var olan varlıkların hiçbirine benzemez. Kur'an-ı Kerim O'nun bu üstünlüğünü şöyle anlatmaktadır: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."*<sup>95</sup>

## **b. Allah'ın Sübûtî Sıfatları**

Yüce Allah'ta var olan üstün ilahlık sıfatları, kendisinde var olan, bulunan anlamında "Sübûtî sıfatlar" terimi kullanılmaktadır. Bu sıfatların benzerleri sınırlı ve vasıtalı olarak insanlara verilmiş olsalar da, Allah'ın kendisine has olan bu sıfatları sınırsızdır ve herhangi bir vasıtaya muhtaç değildir. Yüce Allah'ın gücü ile insanın gücü farklı türlerdendir, mukayese edilemezler.

(1). **Hayat:** "Diri ve canlı" olmak demektir. Allah ezelf ve ebedî olan hayat ile diri ve canlıdır. O'nun için ölüm, uyku, dalgınlık, gaflet gibi şeyler asla düşünülemez; çünkü bu ve benzeri şeyler eksikliklerdir, güçsüzlüktür. O daima hayat sahibidir. *"Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır."*<sup>96</sup> *"Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tespih et. Kullarının günahlarını O'nun bilmesi yeter."*<sup>97</sup>

(2). **İlim:** Bilmek demektir. Allah'ın her şeyi bilmesi anlamında kullanılır. Evrendeki hiçbir şey O'nun bilgisinin dışında değildir.<sup>98</sup> Allah'ın

---

<sup>94</sup> Al'i İmrân 3/2; Ayrıca bk. Fâtır 35/15; el-İhlâs 112/1-2.

<sup>95</sup> eş-Şûrâ 42/11.

<sup>96</sup> el-Bakara 2/255.

<sup>97</sup> el-Furkân 25/58; Ayrıca bk. Al'i İmrân 3/2; Tâhâ 20/111; el-Mü'min 40/65.

<sup>98</sup> Al'i İmrân 3/5.

ilmi her şeyi kuşatmıştır. O'nun ilmi ezelîdir, sınırsızdır, hiçbir şey O'nun ilminin dışında meydana gelmez. İnsanların bilgisi ise, sonradan kazanılan, belli ve sınırlı bir ilimdir. Yüce Allah'ın ilim sıfatı Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen sıfatlarındandır. Çok bilen anlamına gelen "alîm" ismi<sup>99</sup> Kur'an'da yüz kırk yerde geçmektedir.<sup>100</sup> Ayrıca diğer sıfatlar gibi fiil kalıbında da kullanılmıştır.<sup>101</sup> Kur'an'da Allah'ın görmesinin üstün bir görüş biçimi olduğu farklı ayetlerde bildirilmektedir: *"Görüleni de görülmeyeni de bilen, yücelerin yücesi olan Allah'a göre, aranızdan sözü gizleyen ile açığa vuran ve geceye bürünerek (gecenin karanlığına) gizlenip gündüz ortaya çıkan arasında fark yoktur."*<sup>102</sup> *"Şüphesiz ki ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."*<sup>103</sup> *"De ki: İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir."*<sup>104</sup> *"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta(levh-i mahfuz'da)dır."*<sup>105</sup>

**(3). İrade:** İstemek, dilemek demektir. Allah'ın dilemesi, istemesi anlamında kullanılır. Allah, dilediği gibi hükmeder, istediğini yapar ve bunları yerine getirmek için hiçbir şeye muhtaç değildir. Hür olarak dilediğini yapar, dilediğini yapmaz. Yüce Allah'ın bu sıfatını; yapma, yaratma iradesi (tekvini irade) ve yasama, tavsiye etme iradesi (teşrii irade) gibi iki alt başlığa bölmek mümkündür. Evrendeki her şey O'nun bu tekvini irade sıfatı ile yaratılmakta ve

---

<sup>99</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/284; Al'i İmrân 3/5, 27; el-Mâide 5/97; el-En'âm 6/3, 59; Yûnus 10/18, 61; Hûd 11/6; er-Ra'd 13/33; Sebe' 34/1, 3; Fâtır 35/44; eş-Şûrâ 42/27; ezez-Zuhrûf 43/84; el-Hadîd 57/4; Talâk 65/12.

<sup>100</sup> Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Mucemu'l-Müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 2003, s.691.

<sup>101</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/77, 216, 220, 232, 235; el-Mü'min 40/19; Muhammed 47/26, 30; Hucurat 49/18.

<sup>102</sup> er-Ra'd 13/9-10.

<sup>103</sup> Al'i İmrân 3/5.

<sup>104</sup> Al'i İmrân 3/29.

<sup>105</sup> Hûd 11/6.

meydana gelmektedir: *"Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece "ol" demektir ve o hemen oluverir."*<sup>106</sup> Kur'an-ı Kerim'de dinî konulardaki tüm emredici, yasaklayıcı ve tavsiye niteliği taşıyan sözleri, teşrii iradesinin eserleridir. Örneğin ibadetlere dair hukuka dair emirler bu türdendir.

**(4). Kudret:** Güçlü olmak anlamındadır. Allah'ın gücünün olması, istediği her şeyi yapabilmesi demektir. Allah'ın evrende dilediği gibi hükmetmesi, tercihini kullanmaya gücünün, kudretinin yetmesi demektir. Allah'ın sonsuz kudreti ve gücü vardır. O'nun ezeli olan güç ve kudretinin dışında kalan hiçbir şey yoktur. Dilerse bu evren gibi daha birçok evrenler yaratmağa gücü yettiği gibi, yaratıkları bir anda yok etmeğe de gücü yeter. Yıldızlara, aya, güneşe bakarak bu gücün büyüklüğünü, sınırsızlığını, ebediliğini daha iyi kavrarız. *"Şüphe yok ki Allah her şeyi yapmağa, her şeye güç yetirmeğe kadirdir."*<sup>107</sup>

**(5). Sem':** İşitmek demektir. Allah'ın her şeyi işitip duyması demektir. O'nun işitmesine hiçbir şekilde sınır ve kısıtlama yoktur. İnsanlar belli şiddetteki sesleri işitebilirler. İşitmek için bir takım araçlara ve organlara sahip olmak gerekir. Arada hava olmasa, insanlar birbirlerini duyamazlar. Allah'ın işitmesi insan kulağının işitmesi yahut bir dinleme cihazının kaydetmesi türünden bir işitme olarak asla değerlendirilmemelidir. Yüce Allah evrende tüm olup biteni, insanların tüm eylemlerini duymaktadır.<sup>108</sup> *"Şüphe yok ki Allah işitendir, bilendir."*<sup>109</sup>

**(6). Basar:** Görmek demektir. Yüce Allah'ın her şeyi görüp gözetmesi demektir. O'nun görmesinden hiçbir şey uzak ve gizli değildir, göremeyeceği hiçbir şey ve yer yoktur. Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre Yüce Allah'ın görmesine uzaklık, yakınlık veya aşırı aydınlık gibi yaratıklarla ilgili şeylerin

---

<sup>106</sup> en-Nahl 16/40.

<sup>107</sup> el-Bakara 2/20.

<sup>108</sup> Örneğin bk. el-Hacc 22/61; en-Nûr 24/21, 60; Sebe' 34/50; Hucurat 49/1; Mücadele 58/1.

<sup>109</sup> el-Bakara 2/181; Örneğin bk. el-Bakara 2/181, 224, 227, 244; Al'i İmrân 3/38; en-Nisâ 4/58, 134, 148; el-A'râf 7/200; el-Enfâl 8/17, 53.

hiçbir şekilde etkisi olmaz. Her yerde olup biten her şeyi görür, bilir ve anında haberi olur. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın görme sıfatı çoğunlukla ilim veya işitme sıfatı ile birlikte zikredilmektedir. Özellikle insanları hata yapmama konusunda uyarırken bu sıfatlar zikredilmektedir.<sup>110</sup> *"Allah yaptıklarınızı hakkıyla görür."*<sup>111</sup>

**(7). Kelâm:** Söz söylemek, konuşmak demektir. Yüce Allah'ın konuşması ve söylemesi demektir. Allah'ın konuşması, sese ve harflere ihtiyaç duymadan olur. Bu ezeli ve ebedî olan sıfatı ile peygamberlerine emirler vermiş yasaklarını bildirmiştir. İşte böylece ilâhî kitaplar meydana gelmiştir. Yüce Allah'ın konuşamaması, dilsiz olması asla düşünülemez. *"Allah Musa'ya da hitap ile konuştu."*<sup>112</sup>

**(8). Tekvin:** Yapmak, yaratmak, meydana getirmek demektir. Yüce Allah'ın yoktan var edip yaratması ve yaratmaya devam etmesi anlamında kullanılır. Evrende var olan ve varlığını devam ettirmekte olan her şeyi O, ezeli ve ebedî olan tekvin sıfatının gereği olarak yaratmıştır. Allah'ın yaratmak, yaşatmak, rızkları vermek, bol bol nimetler ihsan etmek, ödüllendirmek, cezalandırmak, affetmek, öldürmek, diriltmek gibi bütün işleri bu sıfatının gereğidir. *"Allah önce mahlûkatı yaratır, ölümden sonra onu tekrar diriltir. Sonunda O'na döneceksiniz."*<sup>113</sup>

### c. Allah'ın Fiilî Sıfatları

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de geçen fiilî sıfatları çoktur. Yalnız bazı sıfatları çok daha sıklıkla tekrar edilmiş, farklı gerekçelerle vurgulanmışlardır. Yüce Allah'ın yaratması (halk), rızkı vermesi (terzîk), tüm canlılara hayat verip

---

<sup>110</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/96, 110, 233, 237, 265; Al'i İmrân 3/15, 20, 156, 163; en-Nisâ 4/134; el-İsrâ 17/30, 96; el-Furkân 25/20; el-Ahzâb 33/9; Fâtir 35/45; Fetih 48/24; İnşikâk 84/15.

<sup>111</sup> el-Enfâl 8/244.

<sup>112</sup> en-Nisâ 4/169.

<sup>113</sup> er-Rûm 30/11.

yaşatması (ihya), ve canlarını alması (İmate) gibi sıfatları daha çok tekrarlanan vurgulanan fiilî sıfatlarıdır. Kur'an-ı Kerim'de mevcut Yüce Allah'ın belli başlı sıfatları şunlardır:

(1). **Halk:** Yaratmak demektir. Bütün varlıkları yaratan Hz. Allah'tır. Hiçbir mahlûkun ontolojik anlamda herhangi bir şeyi yaratmağa gücü yoktur. *“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.”*<sup>114</sup>

(2). **İnşa:** Yoktan var etmek demektir. Evrendeki tüm varlıkları yoktan var eden Yüce Allah'tır. Yaratılanlarınsa yoktan var etme gücü yoktur. *“De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış (inşa etmiş) bir bakın. İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) ahiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir.”*<sup>115</sup>

(3). **İbda':** Yüce Allah'ın, aslı ve benzeri olmaksızın icat etmesi demektir. Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın yeri, göğü ve her şeyi bir model olmaksızın yarattığını bildirmektedir.<sup>116</sup>

(4). **İhya:** Yüce Allah'ın diriltmesi demektir. Bir yaratığa can verip onu yaşama ulaştırmak, diriltmek ancak Allah'a mahsustur. Kur'an-ı Kerim insanlara ve tüm canlı varlıklara can veren ve ahiret yaşamı için insanlara ikinci kez can verecek olanın da Yüce Allah olduğunu bildirmektedir.<sup>117</sup> Kur'an-ı Kerim'e göre insanın var oluşu Hz. Âdem'in yaratılması ile başlar<sup>118</sup> ve Hz. Âdemin soyundan biyolojik yolla devam eder.<sup>119</sup>

---

<sup>114</sup> el-Bakara 2/29.

<sup>115</sup> el-Ankebût 29/20.

<sup>116</sup> el-Bakara 2/117; el-En'âm 6/101.

<sup>117</sup> el-Bakara 2/28; el-Hacc 22/66; er-Rûm 30/40; el-Câsiye 45/26; el-Ahkâf 46/33; el-Kıyâme 75/40.

<sup>118</sup> Hz. Âdem'in yaratılışı için örneğin bk. el-Bakara 2/30-33; Al'i İmran 3/59; el-A'râf 7/11.

<sup>119</sup> Örneğin bk. el-A'râf 7/189.

(5). **İmate:** Yüce Allah'ın öldürmesi, hayata son vermesi demektir. Bir yaratığa can veren Hz. Allah dilediği zamanda onun yaşamına da son verir.<sup>120</sup> Bunun yanında Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın ilk can vermede olduğu gibi, ahiret yaşamı için ikinci kez de insana can verip yaratmaya muktedir olduğu bildirilmektedir.<sup>121</sup>

(6). **Terzîk:** Yüce Allah'ın rızık vermesi demektir. Allah (c.c.) Rab olmasının gereği sayısız çeşit ve ihtiyaçta olan mahlûkatın rızkını da yaratır. O, yaşamlarını devam ettirebilmeleri için muhtaç oldukları besinleri yoktan var edip onlara sunar. İnsanları sınamak için onların bir kısmına bol bol verirken bir kısmının da rızkını daraltır.<sup>122</sup>

#### d. İlâhi Sıfatlar ve Kader

Kaza ve kader kavramlarının terim anlamları, İslam mezhepleri tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır.<sup>123</sup> Özetle söylemek gerekirse, kader: Allah'ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmi ile bilip belirlemesidir. Kaza ise, Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesidir. Selefîyye alimleri ile Mâtürîdî ve şîî kelamcılarının ekseriyeti bu tanımları benimser. Eş'arî kelamcılarının çoğunluğu ile İslam filozofları sözü edilen tanımları tersine çevirerek kazâya kader, kadere de kazâ anlamını yüklemişlerdir.<sup>124</sup>

Kaza ve kadere iman, diğer inanç esaslarının zikredildiği ilgili ayette, inanılması gereken bir inanç ilkesi olarak geçmediği gibi<sup>125</sup> Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir ayetinde de inanılması zorunlu bir inanç esası olarak da geçmemektedir.

---

<sup>120</sup> ez-Zümer 39/42; el-Câsiye 45/126.

<sup>121</sup> el-Bakara 2/28; el-Hacc 22/66.

<sup>122</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/222; Âli İmran 3/37; Yûnus 10/31; en-Neml 27/64; el-Ankebût 29/60; Sebe' 34/24; Fâtir 35/3; eş-Şûrâ 42/19.

<sup>123</sup> Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi Giriş, s. 283–288.

<sup>124</sup> Y. Şevki Yavuz, TDVİA, “Kader” md.

<sup>125</sup> el-Bakara 2/177.

Cebriyye, Yüce Allahın gücünü, kudretini önceleyerek kulun, fiillerinde etkinliğinin olmadığı (kulların irade ve hürriyetten yoksun olduğu) görüşünü benimsemiştir. Kaderiyye ise Cebriyenin aksine kulun fiillerinde yetkin güç sahibi olduğu görüşünü benimsemiştir. Selefiyye, Eş'ariyye ve Maturidiyye gibi farklı mezheplerden oluşan Ehl-i sünnet ekolü ise, orta bir yol izleyerek, gücün asıl kaynağının Yüce Allah olduğu, kulun fiillerinde kısmi bir güce sahip olduğu görüşünü benimsemişlerdir.<sup>126</sup>

Cebriyye mezhebi Kur'an-ı Kerimden *"...Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirdi"*<sup>127</sup>, *"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir"*<sup>128</sup>, *"Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve «Kalplerimiz kılıflanmıştır» demeleri sebebiyle (onları lânetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir.) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık iman etmezler"*<sup>129</sup> gibi Yüce Allahın gücünü her durumda önceleyen ayetleri delil göstermektedir.<sup>130</sup>

Kaderiyye'nin delilleri şu ayetlerdir: *"Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez"*.<sup>131</sup> *"Semûd'a (kavmine) gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azabın yıldırımı onları çarptı"*.<sup>132</sup> *"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör"*.<sup>133</sup>

---

<sup>126</sup> B. Topaloğlu, a.g.e. s.284–288 Ayrıca bk. Taftazani, Şerhu'l-akaid, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1999, s.190–198.

<sup>127</sup> el-En'âm 6/35.

<sup>128</sup> el-Bakara 2/7.

<sup>129</sup> en-Nisâ 4/155.

<sup>130</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/7; en-Nisâ 4/155.

<sup>131</sup> ez-Zümer 39/7.

<sup>132</sup> es-Secde 41/17.

<sup>133</sup> el-İnsân 76/3.

Ehl-i sünnet ekolü ise mezkûr ayetlerin yanı sıra şu ayetlerle de istidlalde bulunur:<sup>134</sup> *“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”*<sup>135</sup> *“Eğer seni sebatkâr kılmasaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin”*<sup>136</sup>, Hz. Yusuf’a hitaben: *“Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti”* , *“Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (izin vermesi) sayesinde (bir şeyi) dileyebilirsiniz”*<sup>137</sup>

İnanç mezheplerinin sundukları delillerden de yararlanarak, Kur’an-ı Kerim’de konuya nasıl bakıldığını şöyle özetleyebiliriz:

Kur’an-ı Kerim’de kader kelimesi, daha çok miktar, ölçü anlamında geçmektedir. *“...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir”*<sup>138</sup> *“...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir”*<sup>139</sup>, *“De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez...”*<sup>140</sup> Bu ayetlerden kadere inanmanın zorunlu bir iman esası olduğu anlamını elde etmek güçtür.<sup>141</sup>

Kader ve kazaya iman, ayetlerde iman esasları arasında açıkça zikredilmemiş ancak Allah’ın sıfatlarına tafsili imanın bir sonucu olarak hadislerde iman esasları arasında sayılmıştır.<sup>142</sup> Ancak Yüce Allah’ın ilahi

---

<sup>134</sup> Topaloğlu, a.g.e. s.284–288

<sup>135</sup> el-En’âm 6/59.

<sup>136</sup> Yûsuf 12/24.

<sup>137</sup> el-İnsân 76/30.

<sup>138</sup> er-Ra’d 13/8.

<sup>139</sup> el-Furkân 25/2.

<sup>140</sup> et-Tevbe 9/51.

<sup>141</sup> Hüseyin Atay, Kur’an’da İman Esasları (Basılmış doktora tezi, Tezin orijinal adı: Kur’an’a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafaası), Ankara, 1998, s.133–136.

<sup>142</sup> Buhârî, Kader, 11; Müslim, Kader, 34; Tirmizi, Tıb, 21.

sıfatlarını kısıtlayıcı bir yaklaşımın da Kur'an'da olduğunu söylemek imkânsız olduğundan ve hadislerde bildirilmesinden hareketle iman esasları arasında sayılmıştır. Neticede kadere imanı, Kur'an'ın bildirdiği dolaylı bir iman esası kabul etmek mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de ki, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu<sup>143</sup>, dilediğini sapıklığa sevk edip, dilediğini hidayete erdirdiğini<sup>144</sup>, insanlar arasında ölümü O'nun takdir ettiğini bildiren ayetler de<sup>145</sup> kapsam açısından kâinatta her şeyin belli bir belirlemeye bağlı bulunduğu, bunun da Allah Teâlâ tarafından belirlendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka ifade ile kader ve kazaya iman yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarına inanmak demektir. Yani bu sıfatlara inanan kimse, kader ve kazaya da inanmış olur. Bu durumda kader ve kazaya inanmak demek, hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı, canlı ve cansız, faydalı ve faydasız her ne varsa hepsinin Allah'ın bilmesi, dilemesi, kudreti, takdiri ve yaratması ile olduğuna, Allah'tan başka yaratıcı bulunmadığına inanmak demektir.

Her şeyin Allah'ın belirlemesine (takdirine) bağlı olduğuna işaret eden ayetlerin yanı sıra ilâhî ilmin, olmuş ve olacak tüm varlık ve olayları kuşattığını belirten ayetlerde Yüce Allah'ın evrene müdahalesinin devamlılığını destekler mahiyettedirler.

Tüm evrende meydana gelmiş ve gelecek olan her şey, Allah'ın ilmi, dilemesi, takdiri ve yaratması ile olur<sup>146</sup>. Her şeyin bir kaderi vardır. Bunun anlamı ise şudur: Yüce Allah, insanları hür iradeleriyle seçecekleri şeylerin nerede ve ne şekilde seçileceğini ezelî yani zamanla sınırlı olmayan mutlak ilmiyle bilir ve bu bilgisine göre diler, yine Allah bu dilemesine göre takdir

---

<sup>143</sup> Kur'an-ı Kerimde Yüce Allah'ın yaratıcılığını ifade eden farklı kelimeler vardır. Örneğin "Halik" kelimesi için bk. el-Bakara 2/102; er-Ra'd 13/16; Fâtır 35/3; ez-Zümer 39/62; el-Mü'min 40/62. "Fâtır" kelimesi için bk. el-En'âm 6/14; Yûsuf 12/101; İbrâhîm 14/10; Fâtır 35/1; ez-Zümer 39/46; eş-Şûrâ 42/11. "Bedî" kelimesi için bk. el-Bakara 2/117; el-En'âm 6/101.

<sup>144</sup> el-Bakara 2726; en-Nisâ 4/13; ez-Zümer 39/37.

<sup>145</sup> bk. ez-Zümer 39/62; es-Sâffât 37/96; el-A'râf 7/178; Vakıa 56/60 vb.

<sup>146</sup> el-En'âm 6/59.

edip zamanı gelince kulun iradesi ve seçimi doğrultusunda yaratır. Bu durumda Allah'ın ilmi, kulun seçimine bağlı olup, Allah'ın ezelî manada bir şeyi bilmesinin, kulun irade ve seçimi üzerinde zorlayıcı bir etkisi yoktur.

Kader ve kazaya inanmak iman esaslarındandır. Ancak yanlış bir yorumla kader bahane edilerek, insanlar kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar. Bir insan "Allah böyle yazmış, alın yazım buymuş, bu şekilde takdir etmiş, ben ne yapayım?" diyerek günah işleyemeyeceği gibi, günah işledikten sonra da suçun faili olarak Yüce Allah'ı veya başka bir etkeni gösterip kendisini suçsuz kabul edemez<sup>147</sup>. Kaderi mazeret olarak ileri süremez. Çünkü bu fiiller, insanlar böyle tercih ettikleri için, bu seçime uygun olarak Allah tarafından yaratılmışlardır. O halde kader ve kazaya güvenip çalışmayı bırakmak, olumlu sonucun sağlanması ya da olumsuz sonuçların önlenmesi için gerekli sebeplere sarılmamak ve tedbirleri almamak, Kur'an-ı Kerim'in kader anlayışı ile bağdaşmaz. Allah her şeyi birtakım sebeplere bağlamıştır. İnsan bu sebepleri yerine getirirse Allah da o sebeplerin sonucunu yaratacaktır. Bu da bir ilâhî kanundur ve bir kaderdir. Kur'an sürekli çalışmayı ve mücadele etmeyi öğütlemektedir. İnsanın gücünün iradesinin yetişemeyeceği durumlarda ise sabır ve tevekkül öğütlenmektedir. Kur'an'daki sabır ayetleri genelde bu bağlamdadır.

Bir eylemin, durumun iyi ya da kötü olduğu bazı durumlarda sonradan ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerim böylesi durumlarda insanı ince düşünceli ve sabırlı olmaya çağırır: *"Sizin iyi sandığınız hakkınızda kötü, kötü sandığınız da iyi olabilir; Allah bilir, siz bilmezsiniz"* <sup>148</sup> Diğer dinlerde böyle açık-seçik bir kader anlayışına rastlamak mümkün değildir. Meselâ Hristiyanlıkta, konu insanda doğuştan var olan aslî suçla ilgilendirilerek tartışılır.<sup>149</sup>

---

<sup>147</sup> el-En'âm 6/164.

<sup>148</sup> el-Bakara 2/286.

<sup>149</sup> G.Tümer-A.Küçük, a.g.a. s.344.

## B. AHİRETE İMAN

Ahiret sözlükte “son, sonra olan ve son gün” anlamına gelir.<sup>150</sup> Terim olarak ise ahiret, Allah’ın emri ile İsrâfil’in sura ilk defa üflemesinin ardından evrenin bozuluş sürecine girmesi ve ardından ikinci kez üfleyişi ile başlayacak olan ebedi hayata denilir. Kısaca dünya hayatından sonraki yaşama Ahiret yaşamı denir. Kur’an-ı Kerim’de anlatılan ahiret inancına göre insanlar yaptıklarının karşılığını görmek için diriltilecek, haşır, hesap, mizan, sırat gibi belli aşamalardan geçtikten sonra dünyadaki iman ve amellerine göre ceza veya mükâfat görecek; cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme gönderilecekler ve orada kalacaklardır.

Ahirete iman, iman esaslarından olup genellikle Kuran’da Allah’a imanla yan yana, peş peşe anılmıştır. Bu da ahiret inancının iman esasları arasında Allah’a imandan sonra gelen bir konumu bulunduğunun göstergesidir. Allah’a ve O’nun birer yol gösterici olarak peygamberler gönderdiğine inanmak insanların sorumlu olduğuna inanmayı da gerekli kılar. İnsandaki sorumluluk duygusu da kişiyi, yaptıklarının karşılığını göreceği ahiret hayatına inanmaya götürür.

Ahirete inanmayan kimse Kuran ayetlerini inkâr ettiği için kâfir olur. Nitekim bir ayette şöyle denilir: “*Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse o tam manasıyla sapıtmıştır.*”<sup>151</sup> Bu ayet ahireti inkâr edenlerin kâfir olduğunu açıkça bildirmektedir. Bütün peygamberler bu prensipleri toplumlarına aktarmışlardır. Pek çok ayet, dünya hayatının geçici ahiretin ise ebedi olduğu, insanların dünyanın geçici zevklerine ve aldatmacalarına kanmamaları, daha hayırlı ve kalıcı olan ahiret mutluluğunu yakalamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim, dünya hayatının da ihmal edilmemesi gerektiğini, çünkü ahiretin dünyada kazanılacağını, ahirette mutlu olmanın dünyadaki yaşayışa bağlı bulunduğunu ifade etmektedir. “*Fakat siz ey insanlar ahiret daha hayırlı ve daha hayırlı*

---

<sup>150</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “a.h.r” md.

<sup>151</sup> en-Nisâ 4/136.

*olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz”<sup>152</sup> Diğer ayette de “Şüphesiz bu dünya hayatı geçicidir ama ahiret gerçekten kalınacak bir yurttur.”<sup>153</sup>*

Kur'anı Kerim'de anlatılan ölüm ötesi hayat kısaca şöyle özetlenebilir: Kabir hayatı(Berzah), evrenin bozuluşu (Kıyamet), yeniden dirilme(Ba's),hesap meydanında toplanma(Haşr), amellerin hesabı(Mizan) ve cennete veya cehenneme girmek.

Diğer ilahi dinlerde de öldükten sonra dirilme inancı vardır. Yahudilikte ahiret inancı pek fazla işlenmemiş, dünyevi yön daha ağırlık kazanmıştır. Hristiyanlıkta ise ikinci bir âlem inancı net olarak bulunmakla beraber, Hristiyanlar “son”un her an geleceği korkusu içerisinde ruhban hayatına ağırlık vermişlerdir. İslam ise dünya ve ahiret dengesini kurarak her iki dindeki aşırılığı gidermiştir.<sup>154</sup>

### **C. PEYGAMBERLERE İMAN**

Kur'an-ı Kerim'de peygamber kelimesinin karşılığı olarak “resul ve nebi” “kelimeleri kullanılmaktadır. “Gönderilen elçi”; resul kelimesinin yaygın olarak tercih edilen sözlük anlamıdır. Nebi ise ya haber verme veya bir şeyin konumunun yüksek olması anlamındaki fiilden türemiştir. Bu iki kavram her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılmışsa da resul kelimesine daha fazla önem atfedilmiştir. Neticede peygamberler, Allah Teala'nın kullarına buyruklarını bildirmek ve onlara yol gösterip örnek olmaları için aracı elçi olarak seçtiği ve görevlendirdiği insanlardır.

İlk iki esasla beraber yani Allah'a iman ve ahirete imanla beraber peygamberlere imanın temel üçlüsünü teşkil eder. Ve bunlara “usul-ü selase” yani üç temel esas denir. Diğer üç iman esası ilk üçüne göre tali durumda kabul

---

<sup>152</sup> A'la 87/16–17.

<sup>153</sup> el-Mü'min 40/39.

<sup>154</sup> A.Küçük-G. Tümer, Dinler Tarihi S.343 Ayrıca bk. el-Mâide 5/82, 83, 84.

edilmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin farklı derecelerine atıfta bulunulmuşsa da hepsine iman edilmesi zorunlu görülmüştür<sup>155</sup>.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed dâhil bütün peygamberlere iman edilmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir.<sup>156</sup> Kur'an ayrıca peygambere inanmamanın açık bir sapıklık olduğu bildirilmektedir: *"Ey İnananlar! Allah'a, Peygamberine, peygamberine indirdiği Kitap'a ve daha önce indirdiği Kitap'a inanmakta sebat gösterin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa sapmıştır."*<sup>157</sup> Allaha inanıp onun elçisinin getirdiklerine inanmamak ta yine Kur'an'a göre kişiyi sapıklığa götüren bir durumdur. Mülk suresinde bu durum açıkça ifade edilmektedir: *"Onlar şöyle cevap verirler: Evet, doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içindesiniz! Demiştik."*<sup>158</sup>

Kur'an-ı Kerim her konuda olduğu gibi peygamberlik müessesesini de korumuş ancak aşırılığa düşülmemesi için uyarılarda bulunmuştur. Ne Hristiyanların Hz. İsa'ya ilahlık atfetmeleri gibi ulûhiyet atfedilmesine<sup>159</sup> ne de Yahudilerin Hz. Lut'a<sup>160</sup> ve Hz. Yakub'a<sup>161</sup> günah atfetmeleri, Hz. Salih'i bir kul olarak görmeleri<sup>162</sup> ve Hz. İbrâhîm'in peygamberliğini inkâr etmeleri<sup>163</sup> gibi hatalı bir inanca izin vermiştir.

Peygamberler Yüce Allah'ın buyruklarını insanlara ulaştıran elçilerdir. Bu açıdan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de inkârcıların yerilen başlıca vasıfları sıralanırken peygamberlerin

---

<sup>155</sup> el-Bakara 2/285; es-Secde 40/78.

<sup>156</sup> el-Bakara 2/285.

<sup>157</sup> en-Nisâ 4/136.

<sup>158</sup> el-Mülk 67/9.

<sup>159</sup> Al'i İmrân 3/59; en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/116; Saf 61/6.

<sup>160</sup> Kutsal Kitap, Orhan Matbaası, İstanbul, 2003, Yaratılış, 19/ 30–36.

<sup>161</sup> Kutsal Kitap, a.g.e, yaratılış, 28/16.

<sup>162</sup> el-A'râf 7/77; Hûd 11/62; eş-Şu'arâ 26/142–158.

<sup>163</sup> Meryem 19/41; Hûd 11/62; el-Ankebût 29/18.

peygamberliklerini inkâr etmeleri, onları yerip sürekli hakir gördükleri ısrarla tekrarlanır.<sup>164</sup> Bu durum peygamberlere imanın önemini pekiştirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlerin Allah'ın elçileri olduklarını ispat etmek için mucizeler gösterdikleri bildirilmiştir. Mucize: Peygamberlerin peygamberliklerini ispat için, Yüce Allah'ın meydana getirdiği, hayra ve mutluluğa çağıran olağanüstü olaylardır<sup>165</sup>. Kur'an-ı Kerimde Hz. İbrâhîm'in<sup>166</sup>, Hz. Salih'in<sup>167</sup>, Hz. Yakub'un<sup>168</sup>, Hz Musa'nın<sup>169</sup>, Hz. Süleyman'ın<sup>170</sup> ve Hz. İsa'nın<sup>171</sup> mucizelerinden söz edilmiştir.

### **Peygamberlerin bazı temel özellikleri ve görevleri:**

- 1-Allah'ın seçkin elçileridirler.<sup>172</sup>
- 2-Beşerdirler. Ancak zeki ve metanetlidirler.<sup>173</sup>
- 3-Mucize gösterirler.
- 4-Kendi toplumların dili ile gönderilmişlerdir.<sup>174</sup>
- 5-Tüm toplumlara peygamber gönderilmiştir<sup>175</sup>.

---

<sup>164</sup> el-A'râf 7/35; Yâsîn 36/30; el-Furkân 25/20, 31, 51; Meryem 19/51-61; el-İsrâ 17/55, 94; Yûnus 10/74; Yûsuf 12/109; v.d.

<sup>165</sup> el-Cürcânî, a.g.e. "Mucize" md.

<sup>166</sup> el-Enbiyâ' 21/58-69; Ayetlerde Hz. İbrâhîm'in müşrik kavmi ile mücadelesi, toplumunun onu ateşe atması, ardından Yüce Allah'ın Hz. İbrahimi ateşte yanmaktan kurtarması anlatılmaktadır.

<sup>167</sup> eş-Şu'arâ 26/141-158.

<sup>168</sup> Yûsuf 12/92-96.

<sup>169</sup> Tâhâ 20/17-21; 65-70; eş-Şu'arâ 26/61-66 en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32.

<sup>170</sup> en-Neml 27/18-19.

<sup>171</sup> el-Mâide 5/110; 114-115.

<sup>172</sup> el-Bakara 2/130, 247; Al'i İmrân 3/33; el-Hacc 22/75; en-Neml 27/59; el-A'râf 7/144.

<sup>173</sup> İbrâhîm 14/11; el-İsrâ 17/93, 94; el-Kehf 18/110; el-Mü'minûn 23/24; Fussilet 42/6.

<sup>174</sup> İbrâhîm 14/4; Kur'an-ı Kerimin Arapça olması da bu durumu destekler mahiyettedir. Nitekim Yûsuf suresinin ikinci ayeti Kur'an'ın dilinin Arapça olduğunu belirtmektedir.

6-Peygamberlerin en temel vazifeleri vahiyleri tebliğdir.

Tebliğ çok kapsamlı bir kavramdır. Allah'ın sözlü emirlerini kullara ulaştırmayı kapsarken peygamberin ümmetinin eğitilip olgun bir seviyeye ulaştırılmasını da kapsar. Allah Teala tüm peygamberlere asıl vazifelerinin tebliğ olduğunu Kur'an-ı Kerim'de sürekli yinelemiştir.<sup>176</sup>

Peygamberlerin diğer bir görevi tezkiyedir.<sup>177</sup> Yani insanları bulundukları kötü durumdan kurtarıp temizlemedir. Toplumun ve bireylerin iç ve dış dünyalarının temizlenmesi (tezkiye), peygamberlerin ilahi vahyi o insanlara ulaştırması ve açıklayarak uygulamaya geçirmesi ile olur. Özellikle toplumların dini ve ahlaki açıdan çöküntüde oldukları durumlarda Allah'ın elçileri, insanlara liderlik yaparak onları bulundukları kötü durumdan kurtarırlar<sup>178</sup>. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin hayat çizgileri genelde bu doğrultuda anlatılmaktadır.<sup>179</sup> Bu aşamadan sonra Allah'ın prensiplerini toplumuna öğretip kalkınmış bir dini yaşamı toplumuna benimsetmesi peygamberlerin görevleri arasındadır.

Peygamberlik Hz. Muhammed'in ölümü ile sona ermiştir. el-el-Ahzâb suresinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: “*Muhammed, sizin erkeklerinizden*

---

<sup>175</sup> en-Nahl 16/36.

<sup>176</sup> Al'i İmrân 3/20; el-Mâide 5/67, 92, 99; eş-Şûrâ 42/48; er-Ra'd 13/40; İbrâhîm 14/752; en-Nahl 16/35, 82; en-Nûr 24/754; el-Ankebût 29/18; Yâsîn 36/17; eş-Şûrâ 42/48; et-Teğabun 64/12.

<sup>177</sup> Tezkiye: “z.k.y” kökünden gelen, temizlemek anlamına gelen bir kelimedir. (bk. İ. Manzûr, a.g.e. “z.k.y” md.) Kur'an-ı Kerimde hem Allah için (bk. Örneğin: en-Nisâ 4/49), hem peygamberler için (bk. Örneğin: el-Bakara 2/151; et-Tevbe 9/103), hem de el-İnsânlar için (bk. Örneğin: Meryem 19/13, 19) kullanılmıştır.

<sup>178</sup> el-Bakara 2/151; 129; Al'i İmrân 3/164; et-Tevbe 9/103; el-Cum'a 62/2.

<sup>179</sup> Bk. Örneğin: el-Enbiyâ' 21/58–69; Tâhâ 20/17–21; 65–70; eş-Şu'arâ 26/61–66 en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32.

*hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”<sup>180</sup>*

#### **D. KİTAPLARA İMAN**

Kitaplara iman, Kur'an-ı Kerimde zorunlu olarak inanılması istenen esaslar arasında zikredilmektedir.<sup>181</sup> Kur'an'ın hemen başlangıcında, sorumluluğunun bilincinde olan (muttaki) müminin özelliklerinden söz edilirken, Hz. Muhammed'e ve ondan önceki peygamberlere indirilenlere inanmış olanlar olarak tavsif edilmektedirler.<sup>182</sup> Kitaplara iman peygamberlere inanmanın aslında doğal sonucudur. Kur'an-ı Kerim'de adıyla zikredilen dört kitap vardır. Bu kitaplar sırasıyla Tevrat Hz. Musa'ya, Zebur Hz. Davud'a, İncil Hz. İsa ya, Kur'an da Hz. Muhammed'e indirilmişlerdir. Bu dört kitap dışında Kur'an'da bazı peygamberlere verilen sahifelerden haber verilmektedir.<sup>183</sup> Kitaplara iman, Allah tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitapların içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e şöyle seslenmiştir: *"İşte onun için sen (tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum..."*<sup>184</sup> Müminlere ise şöyle çağrıda bulunmaktadır: *"Ey iman edenler, Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını,*

---

<sup>180</sup> el-Ahzâb 33/40; Ayrıca konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Salih Sabri Yavuz, İslam Düşüncesinde Nübüvvet (Basılmış Doktora Tezi), El-İnsân Yayınları, İstanbul, t.s., s.26–28.

<sup>181</sup> el-Bakara 2/285; en-Necm 53/1–18.

<sup>182</sup> el-Bakara 2/4.

<sup>183</sup> A'la 87.18.19; en-Necm 53.36.37; Tâhâ 20/133; el-Kasas 28/43; el-İsrâ 17755; Hûd 11/110; en-Nisâ 4/163; Saf 61/6; el-Mâide 5/43–47.

<sup>184</sup> eş-Şûrâ 42/15.

*peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır*"<sup>185</sup>  
Ayette kitaplara inanmanın bir iman esası olduğunu belirtmiştir.

Her ilâhî kitap bir peygamber aracılığıyla gönderilmiştir. Kendisine kitap indirilen peygamber de, ondaki emir ve yasakların uygulanmasını göstermiş ve bunların yaşanabilir olduğunu ortaya koymuştur.

Kitaplara iman, mezkûr kitapların ilahi hüviyeti bozulmamış şeklini kapsamaktadır. Tahrip edilmiş şekillerini kapsamaz. Çünkü kitaplara imanda aslolan ilahi vahyin kendisine inanmaktır. İlâhî kitaplardan bir kısmı tamamen kaybolmuş, bugün için elimizde ondan hiçbir şey kalmamıştır. Hz. İbrâhîm'in sayfeleri böyledir. Tevrat, Zebur ve İncil ise zamanla insanların iyi veya kötü niyetli müdahaleleri sonucu değişikliğe ve bozulmaya uğramıştır. Nitekim Tevrat'ın günümüzde mevcut olan metnin orijinal metin olmadığı, sonradan yazılmış metinlerin MS. 90 yılında toplanan Yemnia konsili ile sınırlandırılarak yeni bir metin elde edildiği bilinmektedir.<sup>186</sup> İncil'in ise Hz. İsa tarafından orijinal hali ile yazıya geçirildiğine dair bir bilgiye ulaşılmamıştır.<sup>187</sup> Zaten Hristiyanlar Hz. İsa'nın bir kitap, bir İncil getirdiğini kesinlikle savunmazlar.<sup>188</sup> Günümüzde mevcut olan İnciller ise MS.60–110 yılları arasında yazılmışlardır.<sup>189</sup> Bu İnciller de biri diğerinden farklı bilgiler bulunmaktadır.<sup>190</sup> Allah'ın vahyettiği asli şekli ile varlığını korumuş, hiçbir bozulma ve değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da bu özelliğini sürdürecektir olan yegâne kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Bu husus ayette şöyle belirtilir: *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız."*<sup>191</sup> Buna göre Allah, Kur'an'ın ilâhî korumaya almış ve kıyamete kadar değişikliğe uğramadan kalmasını sağlayacaktır.

---

<sup>185</sup> en-Nisâ 4/136.

<sup>186</sup> Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Ankara, 1997, s.176.

<sup>187</sup> Tümer, a.g.e, s. 288–289.

<sup>188</sup> Sarıkçıoğlu, a.g.e, s.263.

<sup>189</sup> Sarıkçıoğlu, a.g.e. s.264–265.

<sup>190</sup> Örnekler için bk. G. Tümer, a.g.e, s. 289–291.

<sup>191</sup> el-Hicr 15/9.

Peygamber göndermek ve kitap indirmek Allah için bir görev veya zorunluluk değildir. Fakat insanların peygamberlere ve kitaplara ihtiyacı vardır. Şüphesiz insan yaratılırken birtakım yeteneklerle donatılmıştır. Bu yetenekler sayesinde insan kendi gayretiyle kendisi, çevresi ve diğer yaratıklar hakkında bazı bilgiler edinip, birtakım gerçekleri kavrayabilir. Fakat bütün bunlar sınırlı ve kendi gücü oranındadır. İnsanın gücünü aşan konularda ilâhî yardıma, vahye ve kutsal kitaba olan ihtiyacı ortadadır.

## E. MELEKLERE İMAN

Sözlükte "haberci, elçi, güç ve kuvvet" anlamlarına gelen melek<sup>192</sup>, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen nuranî ve ruhanî varlıktır.

Melekler Kur'an'da, varlıklarına inanılması gereken gaybî varlıklar olarak yer aldıkları İçin, akaid kitaplarında bu konu bir iman ilkesi olarak işlenmiştir. Melekler Allah'ın evreni yaratırken ve düzenini sürdürürken görev yapan kullarıdır. Onların mahiyetleri, bünyeleri (neden yaratıldıkları, nasıl oldukları) ve sayıları hakkında detaylı bilgilere sahip değiliz. Kur'an'da sadece bazı meleklerin isimleri geçmektedir. Araplar cahiliyye döneminde melekler ve onların Allah ile ilişkisi hakkında pek çok batıl inanç ve hurafe üretmişlerdi. Kur'an bunlara temas ederek doğru inançları öğretmiştir.<sup>193</sup> Kur'an'da meleklerle imanın farz olduğunu bildiren birçok ayet vardır: *"Peygamber Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler..."*<sup>194</sup> *"...Asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman edenlerin iyi amelidir..."*<sup>195</sup>

---

<sup>192</sup> İ. Manzûr, a.g.e, c.10, s.496.

<sup>193</sup> Örneğin bk. el-A'râf 7/206; el-Mü'min 40/7-9; en-Necm 53/4-10; el-Müddessir 74/30-31; Kadir 97/4.

<sup>194</sup> el-Bakara 2/285.

<sup>195</sup> el-Bakara 2/177; Ayrıca bk. el-Bakara 2/98.

## 1. Meleklerin özellikleri

Melekler nurdan yaratılmış; yemek, içmek, erkeklik, dişilik, evlenmek, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, ihtiyarlık gibi fiillerden ve özelliklerden arınmış nuranî ve ruhanî varlıklardır. Melekler devamlı Allah'ı hamd ile birlikte tespih ederek, Allah Teala'nın büyüklüğünü, nimetlerini ve buna karşılık kendilerinin küçüklüklerini ve muhtaç oluşlarını ilan etmektedirler. Böylece kulluklarını en güzel şekilde ortaya koymaktadırlar.<sup>196</sup> Kur'an'ı Kerim'de meleklerin nitelikleri ile ilgili olarak şu bilgiler yer alır: *"...O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. Onlar, bıkip usanmaksızın gece gündüz(Allah'ı) tespih ederler"*<sup>197</sup> Onlar Rahman'ın kulları olan melekleri dişi kabul ettiler. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."<sup>198</sup>

Melekler Allah'a isyan etmezler, Allah'ın emrinden çıkmazlar, asla günah işlemezler, hangi iş için yaratılmış iseler o işi yaparlar. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilmektedir: *"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emredilirse onu yaparlar."*<sup>199</sup> Melekler, son derece süratli, güçlü ve kuvvetli varlıklar olduklarını Kur'an bize şöyle haber vermektedir: *"Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği artırmayı yapar. Şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir."*<sup>200</sup> Kur'an-ı Kerim'de meleklerin kanatları olduğu bildirilmekte ise de bu kanatların mahiyeti konusunda bir şey söylemek mümkün değildir.

Melekler Allah'ın emir ve izniyle çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilirler. Cebrail (a.s) Hz. Peygamber'e ashaptan Dihye şeklinde görünmüş, bazen

---

<sup>196</sup> Lütfullah Cebeci, Kuran'a göre Melek, el-Cin, Şeytan, Şule yay, İstanbul, 1998, s.41.

<sup>197</sup> el-Enbiyâ' 21/19-20.

<sup>198</sup> ez-Zuhrûf 43/19; ayrıca bak. es-es-es-Sâffât 37/49; en-Necm 53/27-28.

<sup>199</sup> en-Nahl 16/50; el-Enbiyâ' 21/26-28; et-et-Tahrîm 66/6.

<sup>200</sup> Fâtır 35/1.

kimsenin tanımadığı bir insan şeklinde gelmiştir. Yine Cebrail(a.s),Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüş<sup>201</sup> meleklerden bir grup, Hz. İbrâhîm'e bir oğlu olacağı müjdesini getiren insanlar şeklinde gelmiş, o da onları misafir zannederek kendilerine yemek hazırlamış, fakat yemediklerini görünce korkmuş, sonra da melek olduklarını anlamıştır.<sup>202</sup> Bu ayetten meleklerin yiyip içmedikleri sonucu da çıkmaktadır.

Gayb'ı ancak Allah bildiğinden melekler de gayb'ı bilemezler.<sup>203</sup> Eğer Allah tarafından kendilerine gayba dair bir bilgi verilmiş ise, ancak o kadarını bilebilirler. Kur'an'da ifade edildiğine göre Allah, Hz. Âdem'e varlıkların isimlerini öğretmiş, sonra da isimlerin verildiği varlıkları meleklerle göstererek, bunların isimlerini haber vermelerini onlardan istemiş, bunun üzerine melekler şöyle cevap vermişlerdir: *"Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan sensin."* Ardından yüce Allah Hz. Âdem'e, varlıkların isimlerini haber vermesini emretmiş, o da söyleyince şöyle buyurmuştur: *"Size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ben bilirim. Neyi açıklarsanız neyi de gizlemişseniz ben bilirim."*<sup>204</sup>

Meleklerle inanmamak, varlıklarını inkâr etmek dolaylı olarak vahyi, peygamberi, peygamberin getirdiği kitabı ve tebliğ ettiği dini de inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü dinî hükümler, peygamberlere melek aracılığıyla indirilmiştir.

## 2. Meleklerin Görevleri ve Çeşitleri

Ayetlerde zikri geçip, haklarında herhangi bir bilgi bulunmayan meleklerin temel görevleri Allah'a kulluk ve O, neyi emrederse onu yerine getirmektir. Kur'an-ı Kerim'de adları geçen melekler şunlardır:

---

<sup>201</sup> Meryem 19/16–17.

<sup>202</sup> Hûd 11/69–70.

<sup>203</sup> el-En'âm 6/59; en-Neml 27/65.

<sup>204</sup> el-Bakara 2/31–33.

**Cebrail**, dört büyük melekten biridir. Allah tarafından vahiy getirmekle görevlidir. Cebrail'e (a.s.) güvenilir ruh anlamına gelen "er-Rûhu'l-emin" de denilmiştir: "*O (Kuran'ı) korkutuculardan olası diye Rûhul-emin senin kalbine indirmiştir*"<sup>205</sup>. Bir başka ayette de ona Ruhul-Kudüs adı verilmiştir: "...*Kuran'ı Rabbinden hak olarak Rûhul-Kudüs indirmiştir.*"<sup>206</sup> Cebrail, meleklerin en üstünü ve en büyüğü, Allah'a en yakını olduğu için kendisine "meleklerin efendisi" anlamında seyyidü'l-melâike denilmiştir.

**Ölüm meleği**, görevi ölüm sırasında canlıların ruhunu almak olduğu için "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) adıyla anılmıştır: "*De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*"<sup>207</sup> Ölüm meleği daha çok Azrail ismi ile anılır. Azrail ismi ise Kur'an'da ve sahih hadislerde geçmemektedir. Muhtemelen İbranice asıllı bir kelimedir.<sup>208</sup>

**Mikail**, dört büyük melekten biri olup, kâinattaki tabii olayları ve yaratıkların rızıklarını idare etmekle görevlidir. Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde, ismi geçmektedir: "*Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.*"<sup>209</sup> Bu ayetten meleklerle inanmanın bir gereklilik olduğu da açıkça görülmektedir. Görevi ile ilgili bilgiler hadislerde mevcuttur.

**İsrafil**, Hz. Peygamber'in hadislerinde ismi geçmekle birlikte Kur'an'da adından söz edilmez. Yalnız Kur'an'da sur'a üfleneceği ve kıyametin kopacağı bildirilmektedir. Birinci üflemede (nefha) kıyamet kopacak<sup>210</sup>, ikinci üflemede ise tüm insanlar yeniden diriltileceklerdir.<sup>211</sup>

---

<sup>205</sup> eş-Şu'arâ 26/193-194.

<sup>206</sup> en-Nahl 16/102.

<sup>207</sup> es-Secde 32/11.

<sup>208</sup> A. Saim Kılavuz, TDVİA, "Azrailé md.

<sup>209</sup> el-Bakara 2/98.

<sup>210</sup> el-Kehf 18/99; el-Mü'minûn 23/101; ez-Zümer 39/68; Kâf 50/20; el-Hâkka 69/11-14.

<sup>211</sup> Yâsîn 36/5; ez-Zümer 39/68.

**Kiramen kâtibin**, İnsanın sağında ve solunda bulunan iki meleğin adıdır. Sağdaki melek iyi iş ve davranışları, soldaki ise kötü iş ve davranışları tespit etmekle görevlidir. Hafıza melekleri adı da verilen bu melekler kıyamet günü hesap sırasında yapılan işlere şahitlik de edeceklerdir. Kur'an'da bu melekler hakkında şöyle buyrulmuştur: *"İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarınızı yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın",*<sup>212</sup> *"Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler."*<sup>213</sup>

**Hamele-i Arş**, arşı taşıyan meleklerin adıdır. Kur'an'da haklarında şöyle buyrulur: *"Arşı yüklenen, bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile teşbih ederler. O'na iman ederler..."*<sup>214</sup>

**Mukarrebûn ve İliyyûn** adıyla anılan melekler, Allah'ı teşbih ve anmakla görevli olup, Allah'a çok yakın ve O'nun katında şerefli mevkii bulunan meleklerdir.<sup>215</sup>

Cennet ve cehennemdeki işleri yürütmekle görevli melekler de vardır.<sup>216</sup> Münker ve Nekir meleklerinin isimleri Hadisi-i şeriflerde geçse de, Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçmemektedir. Münker ve Nekir ölümden sonra kabirde sorgu ile görevli iki melektir. "Bilinmeyen, tanınmayan, yadırganan" anlamındaki münker ve nekir, mezarda ölümlere, "Rabbin kim? Peygamberin kim? Kitabın ne?" diye sorular yöneltecek olan meleklerdir.

---

<sup>212</sup> Kâf 50/17-18.

<sup>213</sup> el-İnfitâr 82/10-12 ayrıca bak. ez-Zuhrûf 43/80.

<sup>214</sup> el-Mü'min 40/7; ayrıca bk. el-Hâkka 69/17.

<sup>215</sup> en-Nisâ 4/172.

<sup>216</sup> er-Ra'd 13/23; et-et-Tahrîm 6/66; el-Müddessir 74/29-31.

## **İkinci Bölüm: İBADETLER**

İbadet “a.b.d” kökünden, “hudu’ (eğilmek, saygı göstermek) ile taat etmek (emre uygun davranmak)” şeklinde tanımlanan mastar bir kelimedir.<sup>217</sup> Terim anlamı olarak ibadet; nefsinin isteklerinin aksine rabbini yüceltmek için mükellefin yaptığı fiildir.<sup>218</sup> İbadet kavramı için yapılan diğer bir tanımda “İnsanın ruhen ve cismen, zahiren ve bâtinen bütün mevcudiyetiyle yalnız Allah'a yaptığı şuurlu bir taat ve kurbet” olarak tanımlanmaktadır.<sup>219</sup> Kulluk, acziyet ve küçüklüğü açığa çıkarmaktır. İbadet tabiri, kulluk tabirinden daha edebidir. Çünkü ibadet tezellülün (yetersizlik, küçüklük) en uç noktasıdır. Ona en üstün vasıflara sahip olan Yüce Allah layıktır.<sup>220</sup>

İbadet, araştırmamızda dinin bir parçası olarak işlense de Kur’ an-ı Kerim’in ibadetler ve diğer davranışlar arasında açık bir ayrımı yoktur. İnançlı insanın Yüce Allah’ın çağrısına uyarak yaptığı tüm eylemler salih (doğru) eylemler, nihai olarak Yüce Allah’a saygı niteliği taşıdığı için ibadet kapsamında değerlendirilebilir. Araştırmamızdaki bölümlene gerekçesi ise, ibadetlerin diğer ahlaki davranışlardan farkı olarak şekli, zamanı, miktarı belirtilen ve yapılmalari zorunluluk tarzında istenen davranışlar olmalarıdır. Örneğin cömert olmak ve bağışta bulunmak ahlaki bir davranıştır ve zaman veya miktarla sınırlanmamıştır. Ama bir ibadet türü olan zekât Hz. Peygamber’in uygulaması örneğinde olduğu gibi yıla bir ve belli oranda verilmektedir. Fıkıh edebiyatında ibadet kavramı yerine, bazı farklılıkları belirtmek için taat, kurb/kurbet gibi kavramları kullanmışlardır. Taat: insanın kendi isteği ile Yüce Allah’ın emirlerine uygun hareket etmesi demektir.<sup>221</sup> Kurb: İnsanın Yüce Allah’a yaklaşmak için her türlü taat’i (Yüce Allah’ın her türlü buyruğunu ) yapmasıdır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi ibadet kavramı daha sınırlı bir alanı ifade etmektedir. Kurbet ise bazı ahlaki

---

<sup>217</sup> İ.Manzûr, a.g.e , “a.b.d” md.

<sup>218</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “ibadet” md.

<sup>219</sup> Yazır, a.g.e, I/96

<sup>220</sup> el-İsfehânî, a.g.e, “a.b.d” md.

<sup>221</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “taat” md.

davranışları da içine alarak en geniş alanı ifade etmektedir. Bu farkı abdest ile namazın, tür olarak farklı değerlendirilmesi örneğinde daha iyi görürüz. Hanefi mezhebine göre namaz bir ibadettir. Abdest ise bir ibadet değil kurbettir.<sup>222</sup> Dolayısı ile ibadetlerde şart olan niyet etmek bir ibadet olmadığı için abdestte niyet zorunlu değildir. Abdest müstakil bir ibadet değil namaz ibadetine bir hazırlıktır.

Kur'an-ı Kerim'de yalnız Allah'a ibadet etmenin doğru olduğu, Allahtan başkasına ibadet etmenin Allah 'a ortak koşma olduğu belirtilmektedir.<sup>223</sup> Özellikle Yüce Allah'a ibadetten alıkoyan şeytana tapılmaması konusunda sık sık uyarılar yapılmıştır.<sup>224</sup> el-A'râf suresinde bu temel esası Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih ve Hz. Şuayb kendi toplumlarına şöyle duyurmaktadırlar: *"Ey kavmim sizin için kendisinden başka tanrı olmayan Allah' ibadet edin."*<sup>225</sup>

Müminin tüm davranışlarında dikkate alması sıklıkla salık verilen, dua, takva, ihlâs, zikir ve şükür gibi bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkelere hem inançlarda hem ibadetlerde hem de ahlaki eylemlerde riayet etmek tavsiye edilmektedir. İbadetler, inanan kişinin Yüce Allah'a yönelik eylemleri olduğu için müminin daha özenli olması gerekmektedir. Örneğin ibadet eden insan duasını Yüce Allah'a yapmalı.<sup>226</sup> İbadetinde samimi olmalı,<sup>227</sup> gösterişten

---

<sup>222</sup> Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd El-Mevsili, Kitabu'l-İhtiyar Li Ta'lili'l-Muhtar, Beyrut, 1998, I/13.

<sup>223</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/73, 83; en-Nisâ 4/36; Yûnus 10/104; Hûd 11/2; Yûsuf 12/ 40; er-Ra'd 13/14; el-İsrâ 17/23; el-Hacc 22/77; eş-Şu'arâ 26/70, 75, 90; el-Ankebût 29/17; Fussilet 41/14; el-Ahkâf 46/21; en-Necm 53/62; el-Kâfirûn 109/1-6.

<sup>224</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/168, 208; en-Nisâ 4/60, 76, 119; el-En'âm 6/121, 142; el-A'râf 7/14-21, 27, 200; Yûsuf 12/5; İbrâhîm 14/22; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/53; Meryem 19/44; en-Nûr 24/27; Fâtir 35/6; Yâsîn 36/60; el-A'râf 43/62.

<sup>225</sup> el-A'râf 7/59, 65, 73, 85.

<sup>226</sup> er-Ra'd 13/14.

<sup>227</sup> el-Mü'minûn 23/2.

kaçınmalı.<sup>228</sup> İbadetlerinde Yüce Allah'ı çokça anmaya gayret etmeli.<sup>229</sup> İbadetlerini sevgi ve ürperti dengesinde yerine getirmeli.<sup>230</sup>

İnsan Allah'ın dinine inanınca ibadetlerden sorumlu olur. Yalnız mümin Yüce Allah'a ibadetten sapar ve hatalı fiiller yaparsa artık önceden yaptığı ibadetler artık boşa çıkar. Dolayısı ile mümin kul daima Yüce Allah'a ibadet etme, salih ameller işleme ve yasak fiillerden sakınma konusunda teyakkuzda bulunmalıdır.<sup>231</sup>

Kur'an-ı Kerim'de insanlar arasında üstünlüğün ancak takvada (Allah'a karşı sorumluluklarını ürpertme hassasiyeti ile yerine getirme) olduğu bildirilmektedir.<sup>232</sup> Yüce Allah'ın karşısında kadın erkek, zengin fakir herkes denktir. Kur'an-ı Kerim salih amel işleyenleri övmektedir. Salih amelin sözlük anlamı, doğru ve uygun eylem demektir. Kur'an'ın bu kavramı kullanımından açıkça anlaşılan, salih amel ile öncelikle kastedilen Kur'an'da emredilen ibadetlerdir. İbadetlerden başka her türlü faydalı ve doğru fiil, salih amel kavramı içine alınabilir. el-Bakara suresinde Hz. Peygambere hitaben şöyle denmektedir: “*İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!*”<sup>233</sup> Bu ayetteki “iman ve salih amel teşviki veya övgüsü” Kur'an'da çok sık geçmektedir. Açıktır ki en iyi ameller, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen ve yapılması istenen fiillerdir. Bu fiiller de son tahlilde ibadet kavramı içinde değerlendirilebilecek eylemlerdir.

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın insanın gücünün yeteceği kadar sorumluluk yüklediğini bildirmektedir.<sup>234</sup> Bu bağlamda ibadetler, insanın gücünün yeteceği düzeydedirler. Belli zorluklar halinde bazı ibadetlerin ertelenip daha sonra uygun bir zamanda yerine getirilmesine izin verilerek

---

<sup>228</sup> el-Ma'ûn 107/4-5.

<sup>229</sup> el-Ahzâb 33/41; Fâtir 35/3.

<sup>230</sup> el-A'râf 7/56.

<sup>231</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/5; el-A'râf 7/147.

<sup>232</sup> el-Hucurât 49/13.

<sup>233</sup> el-Bakara 2/25.

<sup>234</sup> el-Bakara 2/233, 286; el-En'âm 6/152; Talâk 65/7.

inananlara kolaylıklar sunulmuştur.<sup>235</sup> Ayrıca yine de mümin kişi bu ibadetlerini aksatacak olursa, kefareter yolu ile bazı ibadetlerini telafi etme olanağı tanınmıştır.<sup>236</sup> Bu kefareter çoğunlukla yoksullara yapılan yardımlar şeklinde icra edilmektedir. Böylece sosyal yapının mali dengesine de katkıda bulunmaktadır. Yüce Allah kendisine ibadet edilirken de insanları zorluğa sokmak istemediğini bildirmektedir.

## I. DÜZENLİ İBADETLER

### A. NAMAZ KILMAK

Namaz kelimesinin Arapça karşılığı “salât”tır. Salât, “s.l.y” kökünden olup dua etmek anlamındadır.<sup>237</sup> Terim anlamı ise içinde ayakta durma, rükû, secde, Kur’an okuma gibi zorunlu parçaları olan günün belli vakitlerinde yerine getirilmesi zorunlu ibadettir. Salât kelimesi Kur’an-ı Kerim’de altmış yedi yerde geçmektedir. Ayrıca şahıs zamirleri yahut fiil kalıbında da onlarca kez tekrarlanan bir kavramdır. Bazen kök anlamı olan “dua” anlamında kullanılsa da<sup>238</sup> çoğunlukla namaz anlamında kullanılmıştır. Salât kelimesi namaz anlamında kullanılınca çoğunlukla “ikame” (namazı kılma) fiili ile birlikte kullanılmıştır. Salât kelimesi en çok zekât kelimesi ile birlikte peş peşe zikredilmiştir. Bu tekrarın açık anlamı, namaz ve zekâtın dinin en temel esaslarından olduklarıdır.

Namaz her ne kadar bir ibadetse de bir iman esası gibi kilit bir konumdadır. Kur’an-ı Kerim’de *“Hepiniz O’na yönelerek O’na karşı gelmekten*

---

<sup>235</sup> Örneğin oruç ibadetini hastalık veya yolculuk durumunda ertelemek için bk. el-Bakara 2/183–184.

<sup>236</sup> Yemin kefareti için bk. el-Mâide 5/89. Zıhar kefareti için bk. Mücadele 58/2–4. Adam öldürme kefareti için bk. en-Nisâ 4/92. Hacda tıraş olma yasağını ihlal etmeden dolayı gereken kefareti için bk. el-Bakara 2/196.

<sup>237</sup> İbni Manzûr, Lisanu’l-Arab, “s.l.y” md.

<sup>238</sup> et-Tevbe 9/103

*sakinin, namazı kılın; müşriklerden olmayın*”<sup>239</sup> diye bildirilmektedir. Her ne kadar namaz kılmayan kişi açıkça müşrik diye nitelendirilmese de namaz kılmamanın şirke bir adım daha yaklaştıracığı ima edilmiştir. Kur’an-ı Kerim namaza her vesile ile vurgu yapar. Hz İbrâhîm duasında kendisinin ve soyunun namaz kılanlardan olmasını istemektedir.<sup>240</sup> Hz. Lokman oğluna nasihatinde namazı kılmasını tavsiye etmektedir.<sup>241</sup> İsrailoğullarına namazı kılarlarsa onlara mükâfat verileceği bildirilmektedir.<sup>242</sup> Ayrıca israiloğullarına yapılan bu tavsiyelerden ve diğer peygamberlerin de kendi toplumlarına namazı kılmaları konusundaki uyarılarından açıkça anlaşılmaktadır ki namaz önceki toplumlara da emredilen bir ibadettir. el-Bakara suresinde namaz kılmak, muttaki (sorumluluğunun bilincinde olan) müminin bir vasfı olarak sunulmaktadır.<sup>243</sup> el-Mü’minûn suresinde namazında samimi olan müminlerin kurtuluşa erdikleri bildirilmektedir.<sup>244</sup> Ayrıca Kur’an-ı Kerim, namaza kalkmada tembellik yapmayı münafık özelliği olarak zikretmektedir.<sup>245</sup> Namaz kılarken gösteriş yapanları ise azapla tehdit etmektedir.<sup>246</sup> Tüm bu vurgulu ifadeler namazın önemli, yapılması zorunlu bir ibadet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Namaz kılmak için abdest almanın gerekli olduğu,<sup>247</sup> Cuma namazı gibi toplu kılınan namazlar için ticaret gibi dünyevi işlerin bırakılarak cemaate katılmanın gerekli olduğu bildirilmektedir.<sup>248</sup> Kur’an-ı Kerim, namazın insanı kötü işlerden ve uygunsuz davranışlardan uzaklaştırdığını bildirmektedir.<sup>249</sup>

---

<sup>239</sup> er-Rûm 30/31.

<sup>240</sup> İbrâhîm 14/40.

<sup>241</sup> Lokmân 31/17.

<sup>242</sup> el-Mâide 5/12.

<sup>243</sup> el-Bakara 2/3.

<sup>244</sup> el-Mü’minûn 23/1–2.

<sup>245</sup> en-Nisâ 4/142.

<sup>246</sup> el-Ma’ûn 107/4–5.

<sup>247</sup> el-Mâide 5/6.

<sup>248</sup> el-Cum’a 62/9.

<sup>249</sup> el-Ankebût 29/45.

Namazın uygulanışı, Hz. Peygamber tarafından hayatı boyunca müminlere gösterilmiş ve öğretilmiştir.

Namazı her Müslüman tek başına veya toplu halde yerine getirebilir. el-el-Mü'min namazda doğrudan doğruya yaratıcısının huzuruna çıkmış ve kulluk vazifesini yerine getirmiş sayılır.

Namaz; dinin direği, müminin miracıdır. Namaz, müminin her vakit yüce Allah'ın huzurunda durarak O'nun rızasını aradığını ispat ettiği bir ibadettir. Kur'an'da bizim peygamberimizden önceki peygamberlerin ve ilahi din mensuplarının namaz kılmakla emrolundukları bildirilmiştir.<sup>250</sup>

Kur'an'da zikir, tespih, rükû, secde gibi namazın içinde olan bir takım ibadet türleri çoğunlukla namazla birlikte zikredilmiştir.

Namaz çok yönlü bir ibadettir. el-el-Mü'min rabbine yönelirken zorunlu olarak bir muhasebe duygusuyla yönelir. Günün belli saatlerinde ruhi rahatlama sürecine girer. Kendini düşünme, değerlendirme fırsatını yakalar. Kişinin özelde gününü genelde tüm zamanlarını planlamasında yardımcı olur.

Namazın cemaatle belli yerlerde kılınmasının teşvik edilmesiyle toplumsal birlik, yardımlaşma gibi içtimai olgular canlı tutulmaktadır. İlk vahyin sonrasında Hz. Peygamber'e risalet yüküne dayanmasını, sabretmesini öneren ayetler gelmiş ve bunu izleyen fetret döneminden sonra namaz farz kılınmıştır.

Her din, yaratıcı kudret karşısında boyun eğmek ve kutsal ile bağlantı kurmak temeli üzerine kurulur. Her dinde bunu sağlamak üzere öngörülen merasimler bulunur. İslam dininde yüce yaratıcı Allah'a yaklaşmanın yolu, ona yükselmenin basamağı ve bu bakımdan en değerli ibadet namaz ibadetidir. Bu özelliğinden dolayı namaz diğer bütün ibadetlerin özü ve özeti sayılabilir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde “*Namaz dinin direğidir*”<sup>251</sup> buyurmuş,

---

<sup>250</sup> el-Bakara 2/83; Yûnus 10/87; Hûd, 11/87; İbrâhîm 14/37–40; Meryem 19/30–31, 54–55; Tâhâ, 20/14, el-Enbiyâ' 21/72–73; Lokman 31/17.

<sup>251</sup> Ebu İsâ Muhammed b. Serve Et-Tirmizi, El-Camiu's-sahih, Mısır, 1939, İman, 8.

secdeyi de kulun Allah'a en yakın olduğu durum olarak nitelendirmiştir.<sup>252</sup> Namaz, Allah'ı sürekli hatırlamanın en büyük vesilesidir. Nitekim ayette “*Beni anmak için namaz kıl*”<sup>253</sup> buyrulmaktadır. Namazın kulun Allah'a ulaşması yolunda önemli bir araç olduğunu anlatmak için Hz. Peygamber: “*Namaz müminin miracıdır*” diyerek namazın yüceliğine vurgu yapmışlardır.

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin de aracı olmaktadır. Kılmak için abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi namaz vasıtasıyla elbisenin ve namaz kılınacak yerin de temizliği sağlanmış olur. Daha da önemlisi namaz, günahlardan arınmanın da bir yoludur. Nitekim ayette “*Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkoyar. Allah'ı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir*” buyrulmuştur.<sup>254</sup>

## B. ORUÇ TUTMAK

Oruç, Farsça kökenli bir kelime olup Arapçası “savm”dır. Ayrıca aynı anlamda “sıyam” kelimesi de kullanılmaktadır. Kelime anlamı “bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek”<sup>255</sup> demektir. İbni Manzur; orucu yemeyi, içmeyi, nikâhı (cinsel ilişki) ve sözü terk etmek diye tarif eder.<sup>256</sup> Terim anlamı: Ramazan ayı süresince, sabahleyin henüz güneş doğmadan önce başlayıp, akşam güneş batıncaya kadar süren her türlü yeme, içme ve cinsel ilişkiden bedensel ihtiyaçlardan müminin kendini uzak tutması demektir.<sup>257</sup>

---

<sup>252</sup> Müslim El-Camiu's-sahih, Beyrut, 1994, Salât, 215

<sup>253</sup> Tâhâ, 20/14

<sup>254</sup> el-Ankebût, 29/45

<sup>255</sup> el-Cürcânî, a.g.e “s.v.m” md. ; El-el-İsfehânî, a.g.e, “savm” md. ; İbrâhîm Mustafa, Ahmet Hasan Ez-Zeyyat vd. El-Mucemu'l-Vasât, İstanbul, 2004, “s.v.m” md.

<sup>256</sup> İbni Manzûr, a.g.e, “s.v.m” md.

<sup>257</sup> el-Cürcânî, a.g.e “s.v.m” md.

Kur'an-ı Kerim'de savm kelimesi bir yerde sıyam kelimesi ise dokuz yerde geçmektedir.

Oruç ibadetinin uygulaması ve detayları namaz ibadeti gibi Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de orucun uygulamasına dair detaylı bilgi yoktur. Kur'an'da orucun zorunlu bir ibadet olması ile ilgili ayet el-Bakara suresindeki ayettir: *“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”*<sup>258</sup> Bir sonraki ayette ise hasta ve yolcularla ilgili hükümler şöyle sunulmaktadır: *Oruç sayılı günlerdedir. İçinizden hasta veya yolculukta olanlar başka günlerde tutabilirler; hasta veya yolcu olmadığı halde oruç tutmakta zorlananlar ise bir fakir doyumlugu fidye vermelidir. Daha fazlasını veren, kendine daha fazla iyilik etmiş olur; fakat yine de, eğer belirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”*<sup>259</sup>

Sağlığı elverişli olmayanlar, hastalar, yolcular, loğusa ve hayızlı kadınlar, sonradan uygun duruma kavuştuklarında, tutamadıkları günler sayısınca oruçlarını tutarlar. Oruç, Allah rızası için yapılan bedeni ibadetlerin en önde gelenlerinden biridir. Birçok sıhhi faydaları bulunsa da oruç, dini bir görevi yerine getirmek üzere tutulur. Oruç, iradeyi kuvvetlendirir. Oruçlu iken helali terk edebilen Müslüman, orucun dışında harama el uzatmama alışkanlığını kazanır.

Ramazan bir ibadet ayıdır. Birçok kimse, ramazan ayından sonra ibadetlerini devamlı yapma, disiplinli bir hayata ulaşma imkânı bulur. Oruç, Peygamberimizin hicretinden bir buçuk sene sonra şaban ayının onuncu günü farz kılınmış olup, İslam'ın beş şartından biridir. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmuştur: *“İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmek, namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenler için Kabe'yi ziyaret etmektir.”*<sup>260</sup>

---

<sup>258</sup> el-Bakara 2/183.

<sup>259</sup> el-Bakara 2/184.

<sup>260</sup> Buhârî, El-Camiu's-sahih, Bulak, 1894, İman, 34.

Oruç gösterişin en az karışacağı bir ibadet olduğu için sevabı en fazla olan ibadetlerden sayılmıştır. Hz. Muhammed'den nakledildiğine göre, orucun bu yönüne ilişkin olarak Allah, “*Oruç benim içindir; onun karşılığını ben vereceğim*”<sup>261</sup> buyurmuştur. Bu bakımdan oruç tutmanın sevap olarak karşılığı oldukça yüksektir. Oruç, Kur'an'ın da işaret ettiği gibi İslam'dan önce gelen dinlerde de vardır. Ayrıntılarda farklılıklar olmakla birlikte, Yahudilikte Behor ve TeşaBeav, Hristiyanlıkta Paskalya oruçları bunun örnekleridir. Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın kırk gün oruç tuttukları bilinmektedir. Ancak, günümüzde Yahudiler ve Hristiyanlar arasındaki uygulamanın o günkü oruç uygulaması ile ilgisi pek kurulamamaktadır. Yahudiler tarihteki felaketli günlerin yıl dönümünde oruç tutarlar.<sup>262</sup> Bu oruç İslam'da ki farz ramazan orucundan farklıdır. Bir yas tutmadır. Paskalyadan önce Hristiyanların uyguladıkları kırk günlük perhiz devresi ise oruç olma özelliğini kaybetmiş gibidir. Çünkü zorunlu olan oruç ihtiyari bir ibadet olarak kabul edilmekte ayrıca bir ibadetten çok bir perhiz olarak değerlendirilmektedir.

### C. ZEKÂT VERMEK

Zekâtın kelime anlamı “artma, çoğalmadır”.<sup>263</sup> Doğru söylemek, sözünü tutmak” anlamına gelen ve sıdk kökünden alınmış olan, Kur'an ve Sünnette zekât anlamında da kullanılmış olan, “sadaka” kelimesi, daha sonraki devirlerde gönüllü mali ödemeler için kullanılmıştır. Zekât'ın terim anlamı ise Allah'ın, belirli bir gurup insana verilmesini emrettiği belli miktar malın, dince zengin sayılan kişilerin mallarından alınıp bu insanlara verilmesidir. Seyyid Şerif Cürçani, zekâtı muayyen bir guruba verilecek olan, belli mülk sahiplerinin muayyen mallarına verilen isim olarak tanımlar.<sup>264</sup>

---

<sup>261</sup> Buhârî, Savm, 2.

<sup>262</sup> Sarıkçıoğlu, a.g.e, s.236.

<sup>263</sup> İbni Manzûr, a.g.e, “z.k.y” md.

<sup>264</sup> el-Cürçânî, a.g.e “zekat” md.

Kur'an-ı Kerim'de zekât kelimesi iki yerde<sup>265</sup> sözlük anlamında; sekizi Mekke döneminde nazil olan sûrelerde olmak üzere otuz ayette ise terim anlamda kullanılmıştır. Bu ayetlerin yirmiyedisinde namazla birlikte zikredilmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar, zekât fikrine alıştırılmış, daha sonra da zengin olanlar bu imkânını belli oranda fakirlerin ve toplumun ihtiyacı için harcamaları için teşvik edilmişlerdir.

Zekât namazdan sonra en temel ibadettir. Dinin en belirgin uygulamalarından biridir. Kur'an-ı Kerim hakiki mümini tanıtırken namaz ve zekâtı ondan ayrılmaz bir vasıf olarak sunmuştur.<sup>266</sup> İman esaslarının sıralandığı ayette de yine asıl iyi olan kişinin namaz kılıp zekât veren kişi olduğu bildirilmiştir.<sup>267</sup> Kur'an-ı Kerim, zekâtın bir temizlik aracı olduğunu bildirmektedir. et-Tevbe suresinde: *“Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir.”*<sup>268</sup> Bu temizlik isteği insanların içinde sorumluluk duygusundan dolayı oluşmuş olan sosyo-psikolojik bir duygudur. Bu mali bağışla fakirlere yönelik hissettiği sorumluluk güdüsünü de amacına uygun doyurmuş olur.

Kur'an-ı Kerim'de verilecek zekât miktarı hakkında “ihtiyaç fazlası”<sup>269</sup> şeklinde bir sınır bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in uygulamalarında ticari mallarda bu miktarın malın kırkta biri olduğu nakledilmiştir. Kur'an zekâtın verileceği insanları bildirmiştir: *“Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pekiyi bilendir,*

---

<sup>265</sup> el-Kehf, 18/81, Meryem, 19/13.

<sup>266</sup> el-Bakara 2/4.

<sup>267</sup> el-Bakara 2/177.

<sup>268</sup> et-Tevbe 9/103.

<sup>269</sup> el-Bakara 2/219.

*hikmet sahibidir.”*<sup>270</sup> Hz. Muhammed, torunu Hasan b. Ali zekât hurmasından bir tane ağzına atınca: “*At onu! Biz zekât yemiyoruz veya bize zekât helal değildir.*”<sup>271</sup> Diyerek müdahale etmiştir. Ayetten ve hadis-i şeriften açıkça anlaşılan zekât sadece mali ihtiyacı olana verilmelidir. Peygamberler dâhil kimse bu mallardan pay alamaz.

Kur’an-ı Kerim’e göre zekât, mali bir ibadet olup varlıklı kimselerin yapması gereken bir zorunlu mali bir ibadettir. Zekât, artma ve temizlenme anlamına gelmektedir. Zekât veren kimse, servetini temizlemiş olmaktadır. Böylece temizlenerek eksilen servet, gerçekte çoğalmakta ve bereketlenmektedir.

Sosyal dayanışma sisteminin temelini oluşturan zekâtın, bir ibadet anlayışıyla ele alınması ve fakir, kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç bütün sınıfları kapsayacak kadar geniş olması, İslam dininin toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve dayanışmaya büyük bir önem atfettiğini gösterir. Günümüzde insanların devletten vergi kaçırmak için ince muhasebe hesapları yaptırdıkları düşünülürse, modern vergilendirme prensiplerinin hemen hepsini bünyesinde taşıyan zekâtın bu yaklaşımla ele alınmasının sağladığı yararlar daha iyi anlaşılır. Zekât, sosyal güvenliğin finansmanında, herhangi bir zarar ve felakete uğrayan insanlara yardım elinin uzatılmasında mükemmel bir araçtır.

Kur’an-ı Kerim’de zekât yolu ile zenginden alınan mal, fakirin zenginin malındaki hakkı olarak değerlendirilmiştir.<sup>272</sup> Zenginden zekât alınırken zenginin hakları korunmaya çalışılmıştır. Bunun için belli bir zenginlik üçlüsüne göre şahıslardan zekât toplanmıştır. Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken ona adaletli olması konusunda uyarıda şöyle uyarıda bulunmuştur: “*Zekât alırken halkın (nazarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zira Allah ile bu beddua arasında*

---

<sup>270</sup> et-Tevbe 9/60.

<sup>271</sup> Buhârî, Zekât, 57, 60, Cihad, 188; Müslim, Zekât, 181.

<sup>272</sup> ez-Zâriyât 51/19.

*perde yoktur*".<sup>273</sup> Zekât sayesinde zenginle fakir arasında güven, saygı ve sevgi oluşur. Zengin, zekâtını verirken fakiri incitmemek için azami titizliği gösterir. Çünkü Kur'an bu şekilde muamele edenleri övmüş, iyilik yapıp da bunu insanların başına kakmanın yapılan iyiliğin, değerlerini düşürdüğünü haber vermiştir.<sup>274</sup> Hatta eğer verdikleriyle insanları minnet altına koyup eziyet ederlerse yaptıkları bağışların boşa çıkacağı<sup>275</sup> bildirilerek zenginler iyilik yaparken dikkatli olmaları konusunda uyarılmışlardır.

Kur'an-ı Kerim zenginleri zekâta teşvik etmek için birden çok yerde zekât verenlerin mükâfatlarının Yüce Allah tarafından verileceğini bildirmiştir.<sup>276</sup>

#### **D. HACCA GİTMEK**

el-el-Hacc sözlükte "kastetmek, yönelmek, gitmek" anlamına gelen bir kelimedir.<sup>277</sup> el-Cürcânî, haccın kelime anlamını; "büyük bir şeyi (yapmayı) amaçlamak" diye tanımlar.<sup>278</sup> Terim anamı: haccın bölümlerini (menasik) yerine getirmek için Yüce Allah'ın evini ziyaret etmektir.<sup>279</sup> el-el-Hacc, "Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, belli vakitte (zil hicce ayında), usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menasiki (ibadetleri) yerine getirmek" demektir. Bunların hepsine birden hac ibadetleri anlamında "menasikü'l-hac" denir.

İslamiyet'in beş esasından biri olan hac, hicretin IX. yılında farz kılınmıştır. haccın yerine getirilmesi zorunlu bir ibadet olduğu, Kur'an-ı

---

<sup>273</sup> Buhârî, Zekât, 1, 41, Sadaka, 1, 63; Müslim, İmân, 31; Tirmîzî, Zekat, 6.

<sup>274</sup> el-Bakara 2/262-265.

<sup>275</sup> el-Bakara 2/264.

<sup>276</sup> el-Bakara 2/110, 277; en-Nisâ 4/162; el-A'râf 7/156.

<sup>277</sup> İ. Manzûr, a.g.e, "h.c.c" md; R. el-İsfehânî, a.g.e, "el-Hacc" md.

<sup>278</sup> S. Ş. el-Cürcânî,

<sup>279</sup> R. el-İsfehânî, a.g.e, "el-Hacc" md.

Kerim’de bildirilmiştir: “*Yoluna (yolunu gitmeye) gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*”<sup>280</sup> Peygamberimiz de hacı Müslümanlığın beş esasından birisi olarak saymış<sup>281</sup>, hacın önemini ve yararlarını belirtmiş ve bu hacın bölümlerinin nasıl yapılacağını fiilen göstermiştir.

el-el-Hacc ibadetinin vaktinde yapılması zorunludur. el-el-Mü’mîn yine de Kâbe’yi ziyaret etmek isterse umre ziyareti yapabilir. Umre vakti ziyaret yapacak olan mümine bağlıdır. Dileyince gidebilir. Kur’an-ı Kerim hac ve umrenin uygulanışı ile ilgili bilgi vermektedir: *hacı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidiye gerekir. (el-el-Hacc yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah’tan korkun. Biliniz ki Allah’ın vereceği ceza ağırdır.*”<sup>282</sup>

el-el-Hacc, zengin ve sağlıklı Müslüman’ın ömründe bir defa yapacağı mali ve bedeni ibadettir. Bütün müminlerin kıblesi Kâbe’yi tavaf etmek, (Hz. Peygamberin bir deve üzerinde Veda Hutbesi’ni verdiği) Arafat’ta vakfe, hacın iki önemli farzıdır. el-el-Mü’mîn, en sevdiklerini Allah’a ibadet, O’nun rızasını kazanma gayesiyle bir müddet için geride bırakarak bu yola çıkmalıdır. hac ibadeti sırf Yüce Allah’a ibadet amacı ile yapılmalıdır. Kur’an-ı Kerim hac da günlük hayattaki bazı davranışların yasaklandığı bildirilmektedir: “*Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin*

---

<sup>280</sup> Al-i İmran, 3/97

<sup>281</sup> Buhârî, İman, 1; Müslim, İman,22; Nesaî, İman, 13; Tirmîzî, İman, 3.

<sup>282</sup> el-Bakara 2/196.

*ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının.”*<sup>283</sup>

el-el-Hacc, dünyanın her tarafından gelen Müslümanlar için bir danışma, bir görüşme, bir kongre mahiyetindedir. Kabul olunan haccın (hacc-ı mebrûr) günahları gidereceği, Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiştir. Ancak bu söylenenler ticari-turistik bir düşünceye dayanmayan, sırf Allah rızası için yapılan bir hacca göredir. Yine de hacda ticaret yapmak yasak değildir. Önemli olan Yüce Allah’ı anmaktan alıkoymamasıdır.<sup>284</sup> Bütün dinlerde kutsal kabul edilen yerler vardır.<sup>285</sup> “el-el-Haccı” olmak için buralar ziyaret edilir. Ancak İslam’daki gibi kalabalık bir nüfusun toplandığı bir mekân yoktur.

## II. DİĞER İBADETLER

### A. İNFAK’TA BULUNMAK

Sözlükte “ölmek, tükenmek, tamamlanmak, son bulmak, bir malın piyasasının artması veya fiyatının artması”<sup>286</sup> manasındaki “nefk” kökünden türetilen infak “para veya malı elden çıkarmak” manasında kullanılmaktadır. Dini-ahlaki bir terim olarak genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara ayni ve nakdi yardımda bulunması” demektir. Geniş kapsamlı bir kavram olan infak, aile reisinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere yaptığı harcamayı kapsadığı gibi farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her türlü mali bağışları da

---

<sup>283</sup> el-Bakara 2/197.

<sup>284</sup> el-Bakara 2/198.

<sup>285</sup> Tümer, a.g.e, s.347.

<sup>286</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “n.f.k” md.

içermektedir. İnfak aslında ahlaki bir eylem gibi gözükse de Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılacak bağışın büyüklüğünden, getirisinin pek büyük olacağından söz edilmektedir.<sup>287</sup> Bu konu davranışlar bölümünde ahlaki bir eylem olması vasfı ile işlenmiştir. Burada ise daha çok ibadet yönüne işaret edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim malı bir imtihan sebebi sayarken<sup>288</sup> müminlere kâfirler gibi malı üstünlük sebebi saymamalarını<sup>289</sup> öğütler. Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü toplumsal yapıda mal sadece zenginler arasında dolaşıp duran bir nesne değil amacına uygun yerlerde kullanılması gereken bir araçtır.<sup>290</sup>

Kur'an-ı Kerim'de muttaki müminlerin vasıfları sayılırken gayba iman ve namazdan sonra üçüncü olarak kendilerine verilen rızktan infak etmeleri zikredilmiştir.<sup>291</sup> İyilerden olmanın şartları sayılırken de, sevdiği malı yakınlarla, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışlara, isteyenlere ve kölelere vermek zikredilir. Kur'an da her hususta olduğu gibi infak hususunda da orta yol tavsiye edilmiştir.<sup>292</sup> Yüce Allah: *“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma; sonra kınanır ve eli açıkta kalırsın”*<sup>293</sup> buyurarak cimri olmayı hoş görmediği gibi, infakta bulunan kişinin malını büsbütün saçıp savurarak sonunda başkalarına muhtaç duruma gelmesini de uygun bulmamıştır.

Bununla beraber Allah infaka teşvik sadedinde infak edenlerin verdiği malı, kat kat veren bir başağa benzeterek Allahın dilediğine katbekat fazlasını vereceğini ifade eder<sup>294</sup>

Kur'an, kimlere ve neyin infak edileceği hususunu ihtiyaç sahiplerinin en yakından başlayarak gözetilmesini<sup>295</sup> ve infakın ihtiyaçtan arta kalan kısımdan

---

<sup>287</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/261, 265.

<sup>288</sup> el-Enfâl 8/28; et-Teğabun, 64/15.

<sup>289</sup> el-En'âm 6/52–53; el-A'râf, 7/49; Hûd 11/27.

<sup>290</sup> Haşr 59/7.

<sup>291</sup> el-Bakara 2/3.

<sup>292</sup> el-Furkân 25/67; Muhammed 47/36–38.

<sup>293</sup> el-İsrâ 17/29.

<sup>294</sup> el-Bakara 261.

<sup>295</sup> el-Bakara 2/215.

olması gerektiğini ifade eder.<sup>296</sup> Malın artan kısmının infak edilecek olması ise kenzin yani malı yığarak biriktirmenin ve işletmeksizin atıl bırakmanın önüne geçmek içindir.<sup>297</sup>

Basit şeyleri dahi vermekten kaçınmak Kur'an'ın şiddetle kınadığı bir tavidir.<sup>298</sup> Kur'an-ı Kerim'de infak etmemek için bahaneler üretmek ve "Allah dileseydi onları doyururdu" demek, kâfirlerin yapacağı eylemler olarak değerlendirilir.<sup>299</sup>

Bütün ibadetler gibi, mali ibadet olan infakın da makbul olmasının birinci şartı, öncelikle Allah rızası için yapılmasıdır. Böyle bir niyetle yapılmayan infakın kabul olunmayacağı ayet ve hadislerde açıkça belirtilmiştir.<sup>300</sup> İnfak edilecek mal ne kadar iyi ve kıymetli olursa, infakta bulunan mümin o ölçüde büyük sevap kazanır ve Allah katında yüksek mertebeye erişir.<sup>301</sup> İnfak edilecek mal helal kazançla elde edilen maldan olmalıdır. İnfakta bulunan kişi fakirin duygularını kendi benliğinde hissetmeli, sahip olduğu malda toplumun ve özellikle yoksulların hakkının bulunduğunun bilincinde olmalı,<sup>302</sup> yardım yaptığı kişiyi azarlamamalı, yaptığı iyiliği başa kakmamalı ve bu yöndeki harcamalarını gönüllü yapmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de mükerrer defalar ayrıntıları ile işlenen İnfak ibadeti, İslam toplumunu tesiste ve müminlere olgunluk kazandırmada namazdan sonra Kur'an'ın en fazla önem verdiği husustur diyebiliriz.

---

<sup>296</sup> el-Bakara 2/219.

<sup>297</sup> et-Tevbe 9/34; el-Hümeze 104/2.

<sup>298</sup> el-Mâ'ûn 107/1-3.

<sup>299</sup> Yâsîn 36/47.

<sup>300</sup> el-Bakara 2/264; en-Nisâ 4/38, et-Tevbe 9/54.

<sup>301</sup> Al-i İmran 3/92.

<sup>302</sup> ez-Zâriyât 51/19.

## B. CİHAD ETMEK

Cihad kelimesi sözlükte, “güç yetirmek, sıkıntı, hastalık veya zorluklardan dolayı zahmet çekmek” gibi anlamlara gelen “cehd” kökünden türetilmiştir.<sup>303</sup> Seyyid Şerif Cürcanî cihadı, “hak dine çağrı” diye tanımlamaktadır.<sup>304</sup> Mücadele etmek, savaşmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır. “Cihad” terimi, genel anlamda, kişinin sahip olduğu bütün imkânları Allah yolunda, dini öğrenme ve öğretme, iyiliği emredip kötülüğü engelleme yolunda kullanmasını ifade eder.

Cihad Kur'an-ı Kerim'de isim olarak dört, bundan türeyen fiil şeklinde yirmidört yerde geçmektedir. “cihad eden” anlamındaki “mücahid” ise iki ayette zikredilmiştir. Bu ayetlerin bir kısmında cihad kelimesinden doğrudan savaşın kastedildiği anlaşılmakta, bir kısmında da cihad “Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yaşama çabası” şeklinde özetlenebilecek olan genel anlamıyla geçmektedir.<sup>305</sup>

Kur'an-ı Kerim cihadın kapsamını belirlemiştir. İlk akla gelen diğer insanlarla yapılan mücadelenin yanında müminin kendi benliğini dizgin altına alması da bu mücadelenin bir parçasıdır. Hz. Adem duasında kendi kendine zulmettiğini söylemektedir.<sup>306</sup> Hz. Mûsa kavmine nefislerini (benliklerinin arzularını) öldürmelerini söylemektedir.<sup>307</sup> İki örnekte de iç mücadeleye atıflar vardır. Fiziki cihatla asıl hedeflenen amaç fitne'nin (karmaşa, kaos) ortadan kaldırılarak, Yüce Allah'ın dininin tüm insanlara ulaştırılıp yaşanmasını sağlamaktır. Ayette bu gerçek şöyle ifade edilir: “*Fitne ortadan kalkıncaya ve*

---

<sup>303</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “c.h.d” md. ; el-İsfehânî, a.g.e, “c.h.d” md.

<sup>304</sup> el-Cürçânî, a.g.e, “el-Cihad” md.

<sup>305</sup> Ahmet Özel, TDVİA, “Cihad” md.

<sup>306</sup> el-A'râf 7/23.

<sup>307</sup> el-Bakara 2/54.

*din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın!*"<sup>308</sup> Kur'an-ı Kerim cihadın canla ve malla yapılabileceğini bildirmiştir.<sup>309</sup> Özellikle diğer toplumlarla savaşın gerekçesinin savunma olduğunu bildirerek<sup>310</sup>, Müslümanlara savaş açmayanlara iyilik yapılabileceğini<sup>311</sup>, savaş kaçınılmaz olursa asla haddin aşılmamasını emretmektedir.<sup>312</sup>

Kur'an-ı Kerimde, Hz. Peygamber'in risaletinin başlangıç yıllarında İslam'ın emir ve ilkelerine sınıksız olarak insanları bu ilkeler etrafında toplamak için davet ve tebliğ faaliyetine girişmesi de bu mücadelenin somut örneğidir. Nitekim silahlı mücadelenin yapılmadığı Mekke döneminde inen bir ayette: *"Kâfirlere boyun eğme; bununla (Kur'an ile) bütün gücünü kullanarak onlara karşı savaş (cihad) yap."*<sup>313</sup> Buyrulmuştur. Bu ayette cihadın, güç kullanılarak değil de Kur'an ile yani bilgi ile yapılması emredildiğine göre, genel olarak irşat (dini diğer insanlara ulaştırıp yaşamalarına yardımcı olma) ve davet (dine çağrı) çalışmaları da bir cihaddır.<sup>314</sup>

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın yolunda doğruluğu yaymayı övmüştür.<sup>315</sup> Hiçbir mazereti olmadığı halde cihattan geri duranlarla, durmadan cihâd eden ve ömrünü bu uğurda bitiren insanlar arasında, kapatılması başka amellerle mümkün olmayan büyük derece farkları vardır. Bu manayı ifade eden ayette meal olarak şöyle denilmektedir: *"Mü'minlerden özür sahibi olanlardan başka oturanlar ile malları ve canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler bir olmaz. Allah, malları ve canlarıyla cihâd edenleri, derece bakımından, oturanlardan*

---

<sup>308</sup> el-Enfâl 8/39.

<sup>309</sup> et-Tevbe 9/20, 39.

<sup>310</sup> el-Hacc 22/39, 40.

<sup>311</sup> el-Mümtehhine 60/8.

<sup>312</sup> el-Bakara 2/190.

<sup>313</sup> el-Furkân 25/52.

<sup>314</sup> Mustafa Çağrııcı, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, "Cihad" md. I, 331

<sup>315</sup> en-Nisâ 4/76; el-Hacc 22/78; Saf 61/4, 11.

*üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vâdetmiştir; ama mücahitleri oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır”* <sup>316</sup>

Kur'an-ı Kerim'de cihadı sürdürmenin gerekliliği anlatılmaktadır: *"Muhakkak ki, sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhinde bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."*<sup>317</sup> Bir başka ayette mealen şöyle deniliyor: *"Allah, mü'minlerden mallarını ve canlarını onlara (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürülürler ve öldürürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kuran'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır? O halde Onunla yapmış olduğunuz bu alış-verişten dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kurtuluştur."*<sup>318</sup>

### C. ŞÜKRETMEK

Sözlükte şükür: verilen ikramın kadrini bilmek, bunu yaymaktır.<sup>319</sup> Yani sözlü olarak kişinin memnuniyetini ifade edip diğer insanlara da bu minnettarlığı duyurmasıdır. İbni Manzûr, “şükür” kelimesinin Yüce Allah için kullanılınca, Yüce Allah’ın mükâfat vermesi anlamına geleceğini bildirir.<sup>320</sup> Seyyid Şerif Cürcanî şükür kelimesinin sözlük anlamını biraz daha genişleterek: “Verilen nimetleri, dil, kalp ve diğer organlarla güzel bir şekilde yüceltmek ve saygıdeğerliğini ifade etmek” diye tanımlar.<sup>321</sup> Cürcanî ayrıca şükürün bir de örfi anlamını nakleder: Kulun Yüce Allah’ın ona bir ikram olarak verdiği işitme,

---

<sup>316</sup> en-Nisâ 4/95.

<sup>317</sup> Fetih 48/10.

<sup>318</sup> et-Tevbe 9/111.

<sup>319</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “ş.k.r” md.

<sup>320</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “ş.k.r” md.

<sup>321</sup> el-Cürcanî, a.g.e, “eş-Şukru'l-lugavî” md.

görme ve diğer tüm vasıfları yaratılış gayelerine uygun olarak kullanmasıdır.<sup>322</sup> Nihai olarak şükür; insanın, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a minnettarlık duyması, bunu sözleri ve amelleriyle göstermesi anlamında kullanılan bir terimdir.

Kur'an-ı Kerim'de farklı kullanımlar dâhil yaklaşık yetmiş yerde şükür kelimesi kullanılmaktadır. Bunun bir kısmı insanları şükre teşvik eden<sup>323</sup> bir kısmı insanların rablerine şükürlerinin amacını ve sonunda kazanacaklarını anlatan<sup>324</sup> ayetlerdir. Bir diğer ayet gurubu var ki onlarda insanların kendilerine verilen nimetlere nankörlük ettiklerini, nimetlerin sahibi olan Allah'a şükretmediklerini veya Allahın verdiği nimetlere karşılık ne kadar az şükrettiklerini ifade eder.<sup>325</sup>

Şükür genel olarak İslam ahlakında ve özellikle tasavvufta kulun Allah'a karşı edep ve saygısını ifade eden en önemli kavramlardan biridir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın şöyle dediği bildirilir: *“Her kim şükrederse kendi iyiliği için şükretmiş olur. Kim de nankörlük yaparsa, bilsin ki Rabbinin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve o kerem sahibidir.”*<sup>326</sup>

Kur'an-ı Kerim şükürü müminin Yüce Allah'a ibadetinin bir gereği olduğunu bildirmektedir: *“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.”*<sup>327</sup> Kur'an insanların az teşekkür ettiklerini bildirerek inananları şükretmeye teşvik etmektedir.<sup>328</sup>

İslam bilginleri şükürü aklın ve dinin bir emri, ayrıca bir kulluk vazifesi olarak görmüşler ve bir ibadet saymışlardır. Ancak, çoğunlukla anlaşıldığının aksine, şükür sadece bir kuru söz değil, eldeki nimetlerin gerçek sahibinin

---

<sup>322</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “eş-Şukru'l-urfi” md.

<sup>323</sup> el-A'râf, 7/144.

<sup>324</sup> İbrâhîm 14/7.

<sup>325</sup> el-Bakara 2/243; es-Secde, 32/9; Sebe', 34/13.

<sup>326</sup> en-Neml 27/40.

<sup>327</sup> el-Bakara 2/172.

<sup>328</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/243; Al'i İmrân 3/144, 145.

Allah olduğuna gönülden inanmak, bu nimetleri Allah'ın rızasına uygun şekilde kullanmaktır. Buna göre şükür, nimetlere uygun iyilikler yapmakla gerçekleşmiş olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şükür kelimesi "iyilik yapma"nın karşılığı olarak ta kullanılmıştır. *"Her kim gönüllü olarak iyilik yaparsa şunu bilsin ki Allah (bunu) en iyi bilen ve şükrün karşılığını da verendir."*<sup>329</sup>

Şu halde bütün İslam bilginlerinin de kabul ettiği gibi, servetin şükrü muhtaçlara yardım etmek, ilmin şükrü bilgiyi insanların yararına kullanmak, sıhhatin şükrü Allaha ve insanlara hizmet etmektir.<sup>330</sup>

#### D. DUA ETMEK

Dua, sözlükte, seslenmek, çağırmak, istemek, yardım talep etmek gibi anlamlara gelir.<sup>331</sup> Rağıb İsfehani "dua" ile "nida"nın (seslenmek) benzer anlamda olduklarını Kur'an-ı Kerim'de birbirlerinin yerlerine kullanıldıklarını bildirmektedir.<sup>332</sup> Dini bir terim olarak dua, insanın Allah'ın yüceliği karşısında acizliğinin bilincine varıp, sevgi ve hürmetle Allah'tan lütuf ve yardım dilemesi, Allah'a yakarıp, istek ve ihtiyaçlarını arz ederek O'nun ihsanını istemesi demektir.

Kur'an-ı Kerim'e göre dua insan fıtratının ortaya koyduğu bir olgu ve insanın tabii bir ihtiyacıdır. Üstün varlık inancına sahip olan her insan zaman zaman ve özellikle darda kaldığında inandığı yüce varlığa sığınmak, ondan yardım dilemek ihtiyacı duyar. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, insanın bu fıtri özelliğine birçok ayette işaret edilmiştir.<sup>333</sup>

---

<sup>329</sup> el-Bakara 2/158.

<sup>330</sup> Mustafa Çağrıcı, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, "Şükür" md., İstanbul, 1997, IV, 217.

<sup>331</sup> İ. Manzûr, a.g.e, "d.a'.v" md.

<sup>332</sup> R. el-İsfehânî, a.g.e, "d.a'.v" md.

<sup>333</sup> Yûnus 10/12-22; el-Ankebût, 29/65.

Duanın bir türü de, kalpteki duyguların, lisan yoluyla Rabbe ulaştırılmasıdır. Burada kul, sadece kendi durumunu arz eder, fakat isteğini dile getirmez. Bazen de, hem halini arz eder hem de isteğini dile getirir. Kur'an, peygamber dualarından her ikisini de misal olarak seçmiştir ki, birinciye Hz. Eyyûb'un: *"Ya Rabbi! Zarar bana dokundu ve Sen Erhamü'r-Râhîminsin"*<sup>334</sup> duasıyla, Hz. Yûnus'un: *"Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Hakikat ben haksızlık edenlerden oldum"*<sup>335</sup> duası, ikinci duruma da Hz. Zekeriya'dan örnek verilmiştir. Hz. Zekeriya şöyle dua etmişti: *"Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil başısla. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin, dedi"*<sup>336</sup>

Kur'an-ı Kerim'de yirmi yerde geçen dua kelimesiyle birlikte bazı ayetlerde "da'va" ve "da'vet" kelimeleri de aynı anlamda kullanılmıştır. Ayrıca pek çok ayette dua kökünden fiiller yer almıştır. Bu ayetlerde dua ve türevleri Allah'a yakarma, istek ve ihtiyaçlarını arz ederek O'nun lütfunu dileme, çağırma, seslenme, davet etme, ibadet etme, yardıma çağırma, bir durumu arz etme, Allah'ın birliğini tanıma, isnat ve iddia etme anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla namaz kılmak anlamında "salât" kelimesi asıl anlamı olan "dua" anlamında da kullanılmıştır.<sup>337</sup>

Kur'ân-ı Kerim Yüce Allah'ın mümin kullarına yakın olduğunu onlar dua edince kabul edeceğini bildirmektedir.<sup>338</sup> Duanın dinde, özellikle ibadetlerde ne kadar önemli olduğu el-Furkân suresinde şöyle bildirilmektedir: *"(Resulüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız (duanız) olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?"*<sup>339</sup>

Kur'ân-ı Kerim asıl kendisine dua edilmeye layık olan ve yapılan duaya cevap verebilecek olanın yüce Allah olduğunu bildirmektedir.<sup>340</sup> İnsan

---

<sup>334</sup> el-Enbiyâ' 21/83.

<sup>335</sup> el-Enbiyâ' 21/87.

<sup>336</sup> Al-i İmran 3/38.

<sup>337</sup> et-Tevbe 9/103.

<sup>338</sup> el-Bakara 2/186.

<sup>339</sup> el-Furkân 25/77.

<sup>340</sup> er-Ra'd 13/14; en-Neml 27/62; Fâtir 35/14; el-Mü'min 40/14, 65; el-Cin 72/20.

doğasının kıymet bilmezliğini ve şımarıklığını bildirip<sup>341</sup> buna rağmen Yüce Allah'ın duaları işiten, duaları kabul eden ve kuluna en yakın olan olduğunu bildirmektedir.<sup>342</sup>

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in, dua konusu üzerinde ısrarla durması ve peygamberlerin dua şekillerini de örnekleyerek göstermesi, meselenin ehemmiyetini göstermesi bakımından çok önemlidir. Böyle olmasaydı, Kur'ân-ı Kerim, yüzlerce ayet-i kerime ile dua meselesi üzerinde ısrarla durur muydu? Bunun dışında, Yüce Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'den rivayet edilen, yüzlerce hâdis-i şerif de duanın ehemmiyeti hakkında hem teşvik etmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber hayatın tüm merhalelerinde, yapılması gereken duaları da arkadaşlarına (ashabına) öğretmiştir.

Dinlerde dua; muhteva, şekil ve anlatım biçimine göre bazı türlere ayrılır. Asıl ve en yaygın olanı yalvarıp yakarmadır. Bu tür duada insan bir kötülükten kurtulmayı ve iyiliğe kavuşmayı diler. Diğer bir tür de şükür ve hamd etmedir. Bu ise kabul ettiği bir dilek ve istekten dolayı Tanrı'yı üstün vasıflarını sayarak yüceltmektir. Şükür ve hamd genelde yalvarış duasının başında yer alır.

Yahudilikte dua Allah'a yaklaşma vesilesi kabul edilir. Tevrat'ta dua için genel bir kavram ve belli bir sıra mevcut olmamakla beraber altmış altı cümle doğrudan veya dolaylı olarak dua ile ilgilidir.

Hristiyanlıkta dua dini hayat açısından büyük bir önem taşır. Dua Tanrı'ya ulaşma, O'nu tanıma ve vicdanın sesi olarak nitelendirilir. Duanın temelinde Allah'a güven ve yüce bir inanış vardır. Duada Hz. İsa temel unsuru teşkil etmekle beraber Allah ve Ruhu'l kudüs de duanın önemli rükünlerindendir.<sup>343</sup>

---

<sup>341</sup> er-Rûm 30/33; ez-Zümer 39/78, 49; Fussilet 41/51.

<sup>342</sup> el-Bakara 2/186; Al'i İmrân 3/38; el-A'râf 7/56; Yûsuf 12/34; İbrâhîm 14/39; el-Enbiyâ' 21/84, 88, 90; el-Mü'min 40/60.

<sup>343</sup> Osman Cilacı, TDVİA, "Dua" md. IX, 530.

## E. ZİKRETMEK

Sözlükte anmak, hatırlamak ve sözünü etmek, söylemek anlamlarında kullanılmaktadır.<sup>344</sup> Rağıb el-İsfahânî bezer tanımları yaptıktan sonra zikrin iki çeşidinin olduğunu; bunların kalbin zikri ve dilin zikri olduğunu nakleder. Kalbin zikri hatırlamak, dilin zikri ise ilgili sözü söylemektir. İsfahânî bu iki türünde iki alt bölümlerinin olduğunu, bunların: unutilan bir şeyi hatırlamak veya hafızanın günlük devamlı hatırlaması olduğunu naklederek Kur'an-ı Kerim'de örnekleri bu tasnif ile sıralamaktadır.<sup>345</sup> Kur'an-ı Kerim'de “zikir” kelimesi “Kur'an-ı Kerim” anlamında kullanıldığı<sup>346</sup> gibi Tevrat, İncil veya Tevrat ve İncil'e tabi olanlar anlamında da kullanılmıştır.<sup>347</sup>

Zikir kavramı, İslam tarihinin özellikle sonraki dönemlerinde belirgin olarak tasavvufun kurumsallaşmasından sonra Müslüman toplumlarda ve özellikle tasavvuf edebiyatında; Allah'ın ad ve sıfatlarının teker teker veya birkaçının bir arada tekrar edilmesinden, Hz. Peygamber'e salât ve selam etmekten yahut Kur'an-ı Kerim'in belli ayetlerinin veya bütününün okunmasından ibaret bir ibadet şekli olarak kabul görerek yaygınlaşmıştır. Zikir; anma-hatırlama, belli duaları belli bir sayı ve şekilde okuma, Allah'ı dil ve kalp ile yâd etme ve hayatı duyarak yaşayıp varlık alanında hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alma demektir. Her ne kadar zikir dendiğinde, Esma-ül Hüsna'dan bazılarını veya bir kısım duaları tekrar etme anlaşılıyorsa da Kur'an-ı Kerim'in betimlemelerinden, zikrin asıl anlamının kalp ve ruhun Allah'a bağlanması, müminin hayatını her an O'nun varlığından haberdar olarak yaşaması olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

<sup>344</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “z.k.r” md.

<sup>345</sup> R. el-İsfahânî, a.g.e “z.k.r” md.

<sup>346</sup> Tâhâ 20/99; el-Enbiyâ' 21/50; el-Furkân 25/29; ez-Zuhrûf 43/44.

<sup>347</sup> en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ' 21/7, 105.

Kur'an-ı Kerim'in açıklamalarına bakılacak olursa, zikir daha kapsamlı düşünülmelidir. Yani anma, unutan bir insanın hatırlaması olarak değil de hatırlamanın sürekli olması, her fırsatta O'nu bir kere daha yâd etme ve bunun insan tabiatının bir yanı haline gelmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: *“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar (zikrederler), göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tespih ederiz. Bizi cehennem azabından koru.”*<sup>348</sup> Buyrulurak zikrin sürekli bir eylem olduğu bildirilmektedir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa namaz, oruç, zekât, hac ve tefekkür de bir zikirdir.

Bütün ibadetlerin ruhu ve en seçkini Allah'ı Teâlâ'nın zikridir, hatırlanmasıdır. Namazın kendisi potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Kur'an-ı Kerim *“Beni hatırlamak için namaz kıl”* <sup>349</sup>ayetiyle bu hakikati hatırlatır. Evet, ayette de ifade edildiği gibi hatırlama (zikir) ile namaz arasında sıkı bir münasebet vardır. Namazın bu ölçüdeki öneminden ötürü Kur'an'da Allah (c.c), günün belli vakitlerinde namazı sık sık vurgulamıştır. Zikir müminin Yüce Allah'ı anması olduğu için yaptığı her ibadet her faydalı eylemde Allah'ı hatırlaması, o ibadetin, o eylemin zikir ibadetine dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Zikir, mümini Allah'a yaklaştıran gafleti engelleyen bir ibadettir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de; *“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”*<sup>350</sup> buyurmaktadır.

Yine bir başka ayette Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ı hatırlamaya zikretmeye açıkça teşvik etmektedir: *“Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım.”*<sup>351</sup> *Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan,*

---

<sup>348</sup> Al'i İmrân 3/191.

<sup>349</sup> Tâhâ, 20/14.

<sup>350</sup> er-Ra'd, 13/28.

<sup>351</sup> Bakara2/152.

*namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”<sup>352</sup>*

## **F. TEVBE VE İSTİĞFAR ETMEK**

Tevbe (tövbe) sözlükte ‘dönmek’ anlamına gelen bir kelimedir.<sup>353</sup> Seyyîd Şerif Cürcânî’ye göre terim anlamı; tevbe, (günaha olan) ısrarı kalpten atarak Yüce Allah’a dönmek, sonra da Allah’ın tüm haklarını yerine getirmektir.<sup>354</sup> Dinî edebiyatta tevbe, bir kimsenin yaptığı günden, kötülükten pişmanlık duyarak bunu bir daha yapmayacağına dair kesin karar vermesi, tekrar iyi işler yapmaya dönmesi anlamında kullanılır. Bu anlamda tevbe her ne kadar inanan kişilere ait ise de, inkârcı (kâfir, müşrik, münafık) bir kişinin inkârından dönerek inanmasına da tevbe denmektedir.<sup>355</sup> İstiğfar: müminin Yüce Allah’tan affedilmesini istemesidir.<sup>356</sup> Tevbe ve istiğfar son tahlilde benzer anlamları ifade eden kavramlar olsalar da tevbe, istiğfardan daha kapsamlıdır.

Tevbe kelimesi Kur’an-ı Kerim’de altı ayette geçmektedir. Yedi ayette ise tevbe edin anlamında “tûbû” emir kalıbında kullanılmıştır. Ayrıca aynı kökten gelen ve aynı anlamı ifade eden isim ve fiil kalıbında başka kelimeler de çeşitli ayetlerde kullanılmıştır. Bu ayetlerde Hz. Âdem’den itibaren her dönemde insanların günah ya da hata işleyebildikleri, bunları bağışlatmanın başlıca yolunun tevbe olduğu ifade edilir ve birçok ayette tevbe’ye teşvik edilir.<sup>357</sup> Hz. Hûd’un bu konuda kavmine olan daveti konumuz açısından güzel

---

<sup>352</sup> en-Nûr 24/37.

<sup>353</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “t.v.b” md.

<sup>354</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “tevbe” md.

<sup>355</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/54; Al’i İmrân 3/86–89.

<sup>356</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “ğ.f.r” md.

<sup>357</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/54, 160, 222, 279; Al’i İmrân 3/89; en-Nisâ 4/16; el-Mü’min 40/3; eş-Şûrâ 42/25; el-Hucurât 49/11.

bir örnektir. *“Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O’na tevbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın”*.<sup>358</sup>

Kur’an-ı Kerim’de “tevbe” müminin sadece kendi affını istemesi anlamında kullanılırken “istiğfar” diğer insanların affedilmesini istemek anlamında da kullanılmıştır.<sup>359</sup> Tevbe ve istiğfar kavramları aynı ayette birlikte kullanılarak; tevbe kelimesindeki “Allah’a dönme”, istiğfar kelimesindeki “af dileme” anlamlarına vurgu yapılmıştır.<sup>360</sup> Kur’an-ı Kerim inkârcılar için af dilemenin müminler için yanlış bir eylem olduğunu, af dilense bile bunu Yüce Allah’ın kabul etmeyeceğini bildirmektedir.<sup>361</sup> Tevbe de af dileme anlamı da olduğu için konu birleştirilerek işlenmiştir.

Tevbe Kur’an-ı Kerim’de iki anlamda kullanılmıştır. Kulun hatasından dönüp Allah’a yönelmesi ve Allah’ın kuluna bağışıyla yönelmesi anlamlarında kullanılmıştır. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim, kula izafe edilen tövbeyi ‘hatasından dönmek’, ‘Allah’a yönelmek’; Allah’a izafe edilen tövbeyi ise, ‘tövbeyi kabul etmek’ veya “bağışla yönelmek” şeklinde anlamlandırmıştır. Bu iki anlamın bir ayette kullanıldığını görmekteyiz: *“Kim (bu) haksız davranışından sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*<sup>362</sup> Özür dilemek anlamında kullanılan hatadan dönmeyi (tövbe), kulun bağışlanma talebi (istiğfar) izler. Bu nedenle, her iki eylemi aynı başlık altında ele aldık.

Tevbe, kişinin kendini ve iç dünyasını yenilemesi ve onarmasıdır. Tevbe, saptırıcı düşünce ve davranışlarla bozulan iç dengeyi, yeniden düzene koyma uğrunda ferdin, Hakk’dan Hakk’a kaçması, daha doğrusu O’nun gazabından

---

<sup>358</sup> Hûd, 11/52.

<sup>359</sup> Al’i İmrân 3/59; et-Tevbe 9/80; en-Nûr 24/62; el-Mü’min 40/70; el-Mümtehine 60/4, 12.

<sup>360</sup> el-Mâide 5/74; Hûd 11/3, 52, 61, 90.

<sup>361</sup> et-Tevbe 9/80.

<sup>362</sup> el-Mâide 5/39.

lütfunu, hesabından rahmet ve yardımına sığınmasıdır.<sup>363</sup> Yüce Allah tevbe edenin tevbesini kabul edeceğini bildirmektedir.<sup>364</sup>

Tevbeyi, günah duygusuyla, benliğin bir hesaplaşması şeklinde tarif etmek de mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de tevbe edenlerin üç önemli özelliği tevbenin mümin için faydasını göz önüne sermektedir:

1. Kur'an'da, *“Allah tövbe edenleri sever ve temizlenenleri sever”*<sup>365</sup> buyrulmuştur. Allah'ın sevdiklerine azap etmeyeceği açıktır.
2. Arşın çevresinde bulunan ve onu taşıyan melekler, tövbe edenler için istiğfarda bulunurlar. Ayeti kerimede *“Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini hamd ile tespih ederler. O'na iman ederler ve iman edenler için istiğfar ederler. Rabbimiz, her şeyi rahmet ve ilim bakımından kuşattın, tövbe edip senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru”*<sup>366</sup> buyrulmaktadır.
3. et-Tevbe edenlerin öteki kötülükleri yerine iyilik yazılacağı ifade olunmaktadır.<sup>367</sup> *“Ancak tövbe iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”*<sup>368</sup>

Kur'an-ı Kerim'de ölüm anında yapılacak tevbenin kabul edilmeyeceğini en-Nîsa suresinde bildirmektedir: *“Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatınca «Ben şimdi tevbe ettim» diyenler ile kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tevbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır.”*<sup>369</sup> Ayrıca inandıktan sonra inkâr edip inkârda derinleşenlerinde tevbelerinin kabul edilmeyeceği bildirilmektedir.<sup>370</sup>

---

<sup>363</sup> Örneğin bk. Tâhâ 20/82; el-Furkân 25/70, 71; et-Tahrîm 66/4,8.

<sup>364</sup> Tâhâ 20/82.

<sup>365</sup> el-Bakara 2/222.

<sup>366</sup> el-Mü'min 40/7.

<sup>367</sup> Ali Ünal, Kur'an-da temel kavramlar, İstanbul, 1998, s.466.

<sup>368</sup> el-Furkân, 25/70.

<sup>369</sup> en-Nisâ 4/18.

<sup>370</sup> Al'i İmrân 3/90.

et-Tevbe İslam dininde olduğu gibi diğer ilahî dinlerde de çokça tavsiye edilen bir ibadettir. Aynı zamanda yoldan sapmış olan milletlere gönderilen peygamberlerin davet ilkelerinin en önemlilerinden biri olmuştur. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de; (Hz. Şuayb toplumuna seslenerek:) *“Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na yönelin. Doğrusu, Rabbim acır ve sever”*<sup>371</sup> buyrulmuştur. Bu ve benzeri ayetlerden de anlaşılacağı üzere tevbe, her dine önemli bir konuma yerleştirilmiş ve hataya meyyal olarak yaratılan insanın yanlış yolda geçen anlarının telafi kapısı olarak addedilmiştir.

### III. İBADETLERDE YASAKLANAN DAVRANIŞLAR

#### A. ŞİRK KOŞMAK; YÜCE ALLAH'IN YANINDA ORTAK TANIMAK

Sözlükte “ortak kabul etmek ve ortak saymak” anlamına gelen şirk<sup>372</sup>, terim olarak Yüce Allah'ın ilahlığında, sıfat ve fiillerinde ve rab oluşunda ortağı, benzeri ve eşinin olduğunu kabul etmeyi ifade eder. Ragıp İsfehani şirki büyük ve küçük diye ikiye ayırarak büyük şirk'i, “Yüce Allah'ın yanında bir ortağı var kabul etmek”, küçük şirk'i, “bazı işlerde Yüce Allah'tan başkasını dikkate almak” diye tarif eder. Büyük şirk'e; *“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur”*<sup>373</sup> ayetini örnek gösterir. Küçük şirke ise; *“Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar)*

---

<sup>371</sup> Hûd, 11/90.

<sup>372</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “ş.r.k” md. ;el-İsfehânî, a.g.e, “ş.r.k” md.

<sup>373</sup> en-Nisâ 4/48. Ayrıca bk. en-Nisâ 4/116; el-Mâide 5/72; el-Mümtehine 60/12; el-En'âm 6/148.

*Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştığı şeyden yücedir*”<sup>374</sup> ayetini örnek göstermektedir.<sup>375</sup>

Şirk ile küfür birbirine yakın iki kavramdır. Aralarındaki fark, küfrün daha genel şirkin daha özel olmasıdır. Şirk, Yüce Allah'ın ilahlık vasfı için ortak koşma sayılabilecek bir inanca sahip olmak veya bu anlama gelecek bir eylemde bulunmaktır. Küfür ise şirk dâhil her türlü inkârı içeren daha umumi bir kavramdır. Buna göre her müşrik kâfirdir. Fakat her kâfir müşrik değildir. Çünkü şirk Allah'a ortak koşma neticesi meydana gelirken, küfür, inkâr özelliği taşıyan inanç ve düşüncelerin benimsenmesi ile oluşur.<sup>376</sup>

Allah'ın birliğine ortak kabul etmek şirk olduğu gibi, her türlü tanrısal tasarrufunda O'na ortak kabul etmek de şirktir. Şirk'in en çok yaygın olan türlerinden biri: yalnız Allah'tan beklenmesi gereken sonuçları, Allah'tan başka güç ve kişilerden beklemektir. Zaten müşrik (şirk koşan insan), ontolojik olarak Allah'ı kabul etmekle beraber O'nun kudret ve sıfatlarında ortak koştığı için müşrik olarak addedilmiştir.<sup>377</sup> Yahudi ve Hristiyanlar her ne karar ilahi bir dine mensup iseler ve müşrikler Kur'an'da ayrı bir gurup olarak zikredilseler<sup>378</sup> de, sapkın bazı inançlarından dolayı şirke düştükleri bildirilmektedir<sup>379</sup>.

Fahrudin Er-Razi şirk'in bir çeşidi olan puta tapmanın kökeni ile ilgili şu bilgiyi nakleder. “Bazı insanlar, putlara tapmanın Allah'a tapmanın bir sonucu olduğunu iddia etmişler, bizler ancak Allah'ın yüce ruhlu kullarına ibadet ederiz, onlarda bize Allah katında şefaatçi olurlar demişlerdir.”<sup>380</sup> Er-

---

<sup>374</sup> el-A'râf 7/190. Ayrıca bk. Yûsuf 12/106; el-Kehf 18/110; et-Tevbe 9/5, 30; el-Hacc 22/17.

<sup>375</sup> el-İsfehânî, a.g.e, “ş.r.k” md.

<sup>376</sup> A. Saim Kılavuz, İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, “Şirk” md., İstanbul ,1997, IV/201,202.

<sup>377</sup> el-Ankebût 29/61–63; Lokman 31/25; ez-Zümer 39/38; ez-Zuhrûf 43/9–87.

<sup>378</sup> Al'i İmrân 3/186; el-Hacc 22/17.

<sup>379</sup> et-Tevbe 9/31 (Hristiyanlar eleştiriliyor); Tâhâ 20/84–97. (Yahudilerin Allah'ı bırakıp buzağıya tapmaları anlatılmaktadır).

<sup>380</sup> Fahrudin Er-Razi, Mefâtihu'l-Gayb, İstanbul, 1889, 17/59–60.

Razi, bu nakille şirk psikolojisinin, Yüce Allah'a inancın var olduğu bir dönemden sonra ortaya çıkmış bir inanç biçimi olduğunu nakletmiş olmaktadır.

Şirkin zıddı kabul edilebilecek kavram tevhiddir. Tevhid, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek ve O'nun tasarruflarında tek kudret sahibi olduğunu, hüküm ve iradesinin her şeyin üstünde bulunduğunu kabul etmektir. İslâm dininde tevhit esastır. Hemen hemen bütün ibadetlerin ana gayesi çeşitli konularda Müslümanların arasında birliği sağlamaktır. Dünyanın her yerindeki Müslümanların aynı ezanı okumaları, ibadetlerinde aynı kibleye dönmeleri, tevhidin birer göstergesidir. Dolayısıyla tevhidin ana gayesi ve esas hedefi olan, Allah'ın birliği hususundaki inancı zedeleyen ve aslından saptıran her türlü inanç ve eylem şirkin kapsamına girmektedir.

Kur'an-ı Kerim şirkin çok büyük zulüm olduğunu<sup>381</sup>, Yüce Allah'a şirk koşanın çok büyük bir sapıklık ve karmaşa içinde olduğunu<sup>382</sup>, el açıp yakarmaya asıl layık olanın Yüce Allah olduğunu, O'nun dışında el açıp yardım dilenilecek olanların yardım isteyene hiçbir cevap vermeyeceğini<sup>383</sup> bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim şirk inancının çarpık yapısı ile ilgili şu örnekleri vermektedir: *“Kendileri yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar?”<sup>384</sup> El açıp yalvarmaya lâayık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Hâlbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır.”<sup>385</sup> Müşriklerin çarpık inançlarını ortaya koyan bir başka örnekte puta tapma gerekçelerini şöyle savunmaktadırlar: *“Biz, onlar bizi Allah'a ulaştırsınlar. Bize şefaâtçi olsunlar diye onlara ibadet ediyoruz.”<sup>386</sup>**

---

<sup>381</sup> Lokman 31/13.

<sup>382</sup> en-Nisâ 4/48.

<sup>383</sup> er-er-R'ad 13/14.

<sup>384</sup> el-A'râf 7/191.

<sup>385</sup> er-er-R'ad 13/14. Ayrıca bk. Yûnus 10/35.

<sup>386</sup> Yûnus 10/18. Ayrıca bk. Yûnus 10/18.

Tevhide aykırı olan şirk'e, hangi şekilde, kimden gelirse gelsin, itaat etmemek gerekir. Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'a ibadet etmeyi emrettiği cümle içinde aynı zamanda anne babaya itaat etmeyi, onlara saygıda bulunmayı emrettiği<sup>387</sup> halde, şirk olan hususlarda, onların sözünü dinlememeyi ve onlara tabi olmamayı istemektedir. Konu ile ilgili bazı ayetlerin meali şöyledir: *"Biz insana anne-babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik. Eğer onlar seni, (gerçekliği) hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi, bana ortak koşman için zorlarsa, (bu hususta) onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm."*<sup>388</sup>

Kur'an-ı Kerim, Allah'tan başka bir varlığa tapmayı şirk sayıp bu inançla ödünsüz mücadele etmeyi gerekli görmektedir<sup>389</sup>. Kur'an-ı Kerim müşriklerin Yüce Allah hakkında kurguladıkları varsayımsal sanrıların zanna dayalı, gerçeğe dayanmayan sözler olduğunu bildirmektedir<sup>390</sup>. Şirke düşenlerin seküler (dünyevi) bir yaşam tarzlarının olduğu Kur'an'da yerilerek zikredilmektedir: *"Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun. Putperestlerden (ortak koşanlardan) her biri de arzular ki, bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması onu azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür."*<sup>391</sup>

Kur'an-ı Kerim'e göre bütün müşrik toplumlarda, genellikle ahlaksızlık, nefis duyguları, zulüm, hırs, azgınlık, taşkınlık ve menfaatperestlik hâkimdir. Şirkin temeli, insanların Allah'a tam manasıyla inanmamaları, O'nun emir ve yasaklarına gerektiği gibi uymamalarına dayanır. Bu husus birçok ayette dile getirilmiştir<sup>392</sup>

---

<sup>387</sup> en-Nisâ 4/36.

<sup>388</sup> el-Ankebût 29/8.

<sup>389</sup> Örneğin bk. Al'i İmrân 3/186; el-En'âm 6/148; el-A'râf 7/33; Hûd 11/54.

<sup>390</sup> Örneğin bk. Yûnus 10/66; en-Nahl 16/3; el-Hacc 22/17.

<sup>391</sup> el-Bakara 2/96.

<sup>392</sup> el-A'râf 7/80, 81, 85, 86; Yûsuf 12/23, 25, 28, 29, 30, 31, 35; el-Hicr 15/3.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür*"<sup>393</sup> buyurarak, şirki bir zulüm olarak tanıtmıştır. Şirk'e düşen insanın kendi kendi kendine zulmettiğini destekler mahiyetteki diğer bir ayetin meali şöyledir: "*Allah'a ortak koşmadan, halis olarak Allah'ı birleyenler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa, o sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir*"<sup>394</sup>

Ragıp İsfahanî'nin de işaret ettiği gibi<sup>395</sup> şirkin ibadet ve davranışlarda ortaya çıkan türüne "küçük şirk" denmektedir. Küçük şirk, ibadetlere riya ve gösterişi karıştırmak, Yüce Allah'ın rızasından sapmaktır. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyrulmuştur: "*Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, artık salih bir amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi şerik kılmasın (ortak tutmasın).*"<sup>396</sup> Bu ayette geçen, ibadette Allah'a şirk koştan gaye, ibadette ihlâslı ve samimi olmamak, Allah'ın rızasının dışındaki riya, gösteriş ve benzeri menfaat duygularını taşımak demektir.<sup>397</sup> Suat Yıldırım Kur'an-ı Kerim'de şirk'e göre götüren sebepleri şöyle özetlemektedir: 1-Düşünmemek (Zanna dayalı hareket etme, Peşin hükümlü olmak). 2-Bilgisizlik. 3-Şüphecilik. 4-Antropomorfizm (İnsan biçimli tanrı düşüncesi). 5-Boş arzuları, basit duyguları ilahlaştırmak. 6-kibir. 7-Gelenekperestlik ve taklitçilik. 8-Baskı-zorlama. 9-Refahla şımarma. Şeytanın aldatması.<sup>398</sup>

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın affediciliği ile ilgili pek çok ayetle doludur. Hatta Rasulüllah'ı (a.s) âlemlere rahmet olsun diye gönderdiğini bildirmektedir<sup>399</sup>. Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın tevbe ile insanın yaptığı hatadan dönmesi ile her türlü günahı affedebileceğini bildirdiği halde<sup>400</sup> şirk

---

<sup>393</sup> Lokman 31/13.

<sup>394</sup> el-Hacc 22/31.

<sup>395</sup> R. el-İsfehânî, a.g.e, "ş.r.k" md.

<sup>396</sup> el-Kehf 18/110.

<sup>397</sup> Nasıru'd-dîn Ebi'l-hayr Abdillâh b. Ömer El-Beydâvi, Envanu't-Tenzîl ve Esranu't-Te'vîl, Mısır, 1955, II, 14.

<sup>398</sup> Suat, Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyet, İstanbul, 1987, s.285-299.

<sup>399</sup> el-Enbiyâ' 21/107.

<sup>400</sup> Ayrıntılar için "tevbe" bölümüne bk.

koşmayı affetmeyeceğini<sup>401</sup>, müşriklerin yaptıkları iyi işlerin de şirk koşmaları sebebi ile boşa çıktığını, Yüce Allah katında mükâfata değer olmadıklarını<sup>402</sup> bildirmektedir.

## B. RİYA; GÖSTERİŞ YAPMAK

Sözlükte “görmek” anlamına gelen “re’a” (r.e.y) kökünden türetilen riya<sup>403</sup>; iş, söz ve davranışlarda gösterişe yer verme, insanın bir iyiliği veya salih bir ameli Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle değil, diğer insanların beğenisi için yapmasıdır. Seyyid Şerif Cürcânî'ye göre riya, ibadette Yüce Allah'tan başkasını dikkate alıp ihlâsı terk etmektir<sup>404</sup>. İ.Manzûr, riya da fiil ile niyet arasında uyumsuzluğun olduğunu nakleder.<sup>405</sup> Kur'an-ı Kerim inanmış inanmamış ve münafıkların riyakâr davranışlarından söz eder. Yalnız ikiyüzlülük anlamına gelen riyakârlığı daha çok münafıklıkla ilintili olarak işlemektedir. Nitekim en-Nîsâ suresinde münafıklarla ilgili olarak: “*Şüphesiz münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.*”<sup>406</sup> Buyrulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in bir bütün olarak sunduğu dünya hayatını öncelikli olarak gerçeklere dayandırmak istemektedir. Tüm yargılarında iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, faydalı ile zararlıyı ayıklayıcı cümleler kurmaktadır. Herkese hakkını vermek demek olan adalet kavramının altını çizmektedir. Tüm bu sistemin doğru işlemlerini engelleyecek olan yalan ve ikiyüzlülüğü kesin bir

---

<sup>401</sup> en-Nisâ 4/48, 116.

<sup>402</sup> Örneğin bk. el-En'âm 6/88; et-Tevbe 9/17.

<sup>403</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “r.e.y” md.

<sup>404</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “er-riya” md.

<sup>405</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “r.e.y” md.

<sup>406</sup> en-Nisâ 4/142.

dille yasaklamaktadır. Kur'an-ı Kerim özellikle Yüce Allah'ı kandırmaya çalışmak anlamına gelecek olan, ibadetlerde gösteriş yapmayı da, Maun suresinde ki yerici ifade ile yasakladığını bildirmektedir.<sup>407</sup>

Kur'an-ı Kerim ibadetlerdeki gösterişi ağır bir dille yermektedir. Maûn suresinde: *"Vay o namaz kılanların haline ki: onlar namazlarında yanıldadırlar, Onlar gösteriş yaparlar."*<sup>408</sup> Yüce Allah'ın elçisi Hz. Muhammed de ibadette ikiyüzlülüğün tehlikesine dikkat çekmiştir; *"Muhakkak ki, sizin için en çok korktuğum şey, küçük şirk, yani riyadır."*<sup>409</sup>

Kur'an-ı Kerim gösteriş için insanlara bağışta bulunan, Allah'a ve ahîrete inanmayanları eleştirip Şeytanla dostluklarının ne kadar kötü olduğunu bildirmektedir.<sup>410</sup> Ayrıca Kur'an, müminleri bu tür riyakâr insanlar gibi olmamaları konusunda uyarmaktadır<sup>411</sup>.

Riya, insanlar arasında manevî nüfuz, şan ve şöhret, maddî çıkar sağlamak için yapılır. Dünyaya ait bu tür maddî çıkarları elde etmek için dinin, insanlar tarafından kutsal değerlere karşı beslenen bağlılık ve hürmet duygularının âlet edilmesi, riyanın en kötü şeklidir.

İbadetler, Allah için yapılır. Allah'ın hoşnutluğu dışında bir amaçla; gösteriş olarak ibadet yapmak, Allah rızasını ortadan kaldırır. Gösteriş için ve bir çıkar düşüncesiyle Kur'ân okumak, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, sadaka vermek, ibadetleri boşa çıkarır. Kur'an-ı Kerim konuyu şöyle ifade etmektedir. *"Ey iman edenler! Sadakalarınızı, insanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimse gibi başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle boşa çıkarmayın. Çünkü onun bu gösterişinin hâli, üzerinde az bir toprak bulunan bir kaya parçasının hâline benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isabet edince üzerindeki toprağı temizleyip*

---

<sup>407</sup> el-Ma'ûn 107/4-6.

<sup>408</sup> el-Ma'ûn 107/4-6.

<sup>409</sup> Tirmizi, Hûdut, 24.

<sup>410</sup> en-Nisâ 4/142.

<sup>411</sup> el-Enfâl 8/47.

*kendisini katı bir taş hâlinde bırakır.*"<sup>412</sup> Allah'ın emrini ve rızasını düşünerek değil de, dindar görünmek için ibadet etmek, bilgili desinler diye bilgi edinmeye çalışmak, cömert tanınmak için zekât ve sadaka vermek, riyadan ibaret kötü bir davranışın ötesinde bir anlam ifade etmemektedir.

Kur'an da her ne kadar ibadetlerin açıktan yapılması ile ilgili bir yasak yoksa da Allah'a ve insanlara karşı samimi davranarak riyadan uzak durmak mümkün olduğu kadar ibadetleri gizli yapmak, Allah rızasını insanların övgüsü, isteği, yergisi, korkusu ve çıkar düşüncesine tercih etmek Kur'an-ı Kerim'in tavsiye ettiği bir davranış şeklidir<sup>413</sup>. Kur'an-ı Kerim, insanların övgüsünü ve sevgisini kazanmak için davranışlarda bulunmadığı gibi insanların yergisinden çekinerek doğru bildiğini yapmaktan ve bu uğurda Allah için mücadele etmekten de çekinmemeyi salık vermektedir.<sup>414</sup>

### **C. TAĞUTA İBADET; ŞEYTAN VB. TAPMAK**

Sözlükte 'sınırı aşma' anlamına gelen "t.ğ.y" kökünden türeyen Tağut kelimesi, haddi aşan, inkârda ileriye giden anlamındadır.<sup>415</sup> Kur'an-ı Kerim'de "Tağut" kelimesi insanlar tarafından ilah edinilmiş bütün batıl tanrıları; insanların Allah Teala'ya isyanına sebep olan, görünen ve görünmeyen tüm varlıkları; insanlık tarihi boyunca sürdürüle gelen, hakkı batıl, batılı hak gösterme gayretkeşliğini yansıtan, bütün küfür ve ilhad faaliyetlerini sembolize eden bir kavram olarak kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de genellikle "cibt" lafzıyla birlikte geçen bu kelimenin, tevhit akidesinin insanlar tarafından benimsenmesine engel olan insan, şeytan, kâhin ve sihirbazların hepsini; Allah Teala dışında insanlarca mabut edinilmiş batıl tanrıların tamamını, gerçek

---

<sup>412</sup> el-Bakara 2/264.

<sup>413</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/274; er-R'ad 13/22; İbrâhîm 14/31; en-Nahl 16/75; Fâtir 35/29.

<sup>414</sup> el-Mâide 5/54.

<sup>415</sup> İ. Manzûr, a.g.e, "t.ğ.y" md.

mabuda karşı kulluk görevlerini yerine getirmeyi engelleyen tüm sistem ve faktörleri ifade ettiği müfessirlerce kaydedilmiştir.<sup>416</sup>

Vahdet inancı semavi dinlerin tümünde var olan temel yapı taşıdır. Tağut’a ibadetse bu inanca tamamen aykırıdır. Bu sebeple vahdet inancının korunması ve dinin temelinin sağlam dayanaklara oturması sebebiyle bütün semavi dinlerde Tağut’a ibadet her ne çeşit olursa olsun yasaklanmıştır ve şirkle eş değer sayılmıştır.<sup>417</sup>

Bu sebeptendir ki Kur’an’da, her ümmete Allaha ibadet edin ve Tağut’a tapmayın diye uyarın peygamberler gönderildiği zikredilmiş Tağut’a tapanlarla Allahın lanetlediği ve maymuna çevirdiklerini birlikte zikredilerek onların en sapkın yolda oldukları belirtilmiştir.<sup>418</sup>

Kur’an-ı Kerimde bu konuda ayrıca şöyle buyrulmuştur: *“Tağut’a kulluk etmekten kaçınıp, Allah’a yönelenlere müjde vardır. (Ey Muhammed!) Sözleri dinleyip de, en güzeline uyan kullarımı müjdele. Allah’ın doğru yola eriştirdikleri onlardır. İşte onlar aklıselim sahipleri.”*<sup>419</sup> Bir başka ayet-i kerimde de şöyle buyrulmaktadır: *“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğru olan eğri olandan iyice ayırt edilmiştir. Kim Tağut’u inkâr eder ve Allah’a inanırsa, kopmak bilmeyen, sağlam bir kulpu yakalamış olur. Allah işitendir, bilendir. Allah inananların yakın dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkârcıların yakın dostları da Tağut’tur ki, onları aydınlıktan karanlıklara götürür. İşte bunlar ateşliklerdir, orada temelli kalırlar.”*<sup>420</sup>

Kur’an-ı Kerim ehli kitaptan bazısının müminleri kıskanmalarından dolayı puta ve Tağut’a tapan kâfirleri müminlere tercih edip “bunlar daha doğru

---

<sup>416</sup> Ali Bardakoğlu, İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, “Tağut” md. IV, 225–226.

<sup>417</sup> el-Bakara 2/257.

<sup>418</sup> en-Nisâ 4/76.

<sup>419</sup> ez-Zümer 39/17–18.

<sup>420</sup> el-Bakara, 2/256, 257.

bir yoldadırlar” demeleri hayret edilecek bir durum olarak müminlere bildirmektedir.<sup>421</sup>

Kur’an-ı Kerim, iman ettiğini iddia edip de Tağut’un yargıçlığına müracaat edenlerin yanlış bir davranış türü içine olduklarını vurgulayarak Şeytanın onları yoldan çıkarmak istediğini aynı hataya düşülmemesi amacıyla örnek olarak sunmaktadır.<sup>422</sup>

Ayetlerde de vurgulandığı üzere Tağut’a itaat kesin olarak yasaklanmış, bu fiili işleyenlerinde mazeretleri ne olursa olsun- cezalarının cehennem olduğu açıklanmıştır.

#### **D. ALLAH’IN SINIRLARINI AŞMAK, AŞIRIYA GİTMEK VEYA AZGINLIK YAPMAK**

Kur’an-ı Kerim’de bu tür aşırılıklar, Yüce Allah’ın sınırlarını aşmak (hudûdu aşmak) tabiri ile ifadelendirildiği gibi; “b.ğ.y”, “t.ğ.y” fiili, “ğ.l.y” fiili, “a’.d.y” fiilleri ve bu fiillerin bazı türevleri ile ve diğer bazı kelime gurupları ile ifadelendirilmektedir. Bu kavramlar bazı durumlarda farklı anlamlarda kullanılsalar da umumiyetle ‘belirlenen sınırı aşmak, taşkınlık yapmak, azgınlık ve bozgunculuk yapmak’ anlamlarında kullanılmaktadırlar.<sup>423</sup>

Aşırıya gitmek(haddi aşmak)la kastedilen şey, dinin sınırları içinde olabileceği gibi dinin sınırlarının dışına çıkmak da olabilir. Konu ibadetlerde aşırılık ise de Kur’an-ı Kerim’in aşırılıkla ilgili verdiği temel mesajların aktarılması uygun görülmüştür. Kur’an-ı Kerim aşırılıkları genel olarak inkârcılar ile ilgili konular olarak işlemektedir.<sup>424</sup> Bazı ayetlerde Yahudiler<sup>425</sup>,

---

<sup>421</sup> en-Nisâ 4/51.

<sup>422</sup> en-Nisâ 4/60.

<sup>423</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “b.ğ.y” md, “t.ğ.y” md , “a’.d.y” md. ; el-İsfehânî, a.g.e, “b.ğ.y” md, “t.ğ.y” md , “a’.d.y” md.

<sup>424</sup> el-Bakara 2/187; en-Nisâ 4/14.

<sup>425</sup> el-Mâide 5/77; el-En’âm 6/146; el-A’râf 7/163.

bazı ayetlerde Hristiyanlar<sup>426</sup> aşırılıkları nedeniyle uyarılıp eleştirilirler. Bu eleştiriler daha çok ulûhiyet konularındaki sapkın, çarpık inançlara bazen de davranışlara yöneliktir. Müslümanlara yönelik eleştiriler, daha çok ibadetler hakkında olup eleştiriden çok dikkatli davranılması için uyarı mahiyetindedirler.

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ı inkâr etmeye de varabilecek aşırılıkların cezalarının öte dünyada ağır olacağını, Cehennemle cezalandırılacaklarını bildirmektedir.<sup>427</sup> Bu çeşit ağır uyarılar inkârcılar için yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de inkârcılardan aşırıya gidenlere, Firavun ve Karun gibi toplum liderleri ve zenginler örnek verilerek onlardan öğüt alınması salık verilir.<sup>428</sup> Bazı surelerde peygamberlerin toplumlarının azgınlıklarından ve bu azgınlıkları nedeni ile helak edilmelerinden öğüt alınması için söz edilmektedir.<sup>429</sup>

Müminin dindeki aşırılığı bazen bir sorumluluğu ihmal etmek şeklinde olabilirken, bazen de dinin sınırları içinde kalmakla birlikte kişinin lüzumsuz yere zorluk çıkartması, insanları veya kendini Allah'ın yükümlü tutmadığı şeylere zorlaması; dini sorumluluklar konusunda Yüce Allah'ın koyduğu ölçüleri aşmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de müminlere yönelik bazı uyarılar şunlardır: *“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”*<sup>430</sup> Eşleri boşama ile ilgili bilgiler verildikten sonra; *“Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.”*<sup>431</sup> Buyrulmuştur. Bir sonraki ayetin sonunda ise; *“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.”*<sup>432</sup> Talak suresinde Hz. Peygambere eşlerini boşama şekli ile ilgili yönlendirici

---

<sup>426</sup> en-Nisâ 4/171.

<sup>427</sup> Meryem 19/69; eş-Şu'arâ 26/91; Sâd 38/55.

<sup>428</sup> Tâhâ 20/24, 45; el-Kasas 28/18, 76.

<sup>429</sup> Örneğin bk. el-A'râf 7/80–84; Necm 53/50–62.

<sup>430</sup> el-Mâide 5/87.

<sup>431</sup> el-Bakara 2/229.

<sup>432</sup> el-Bakara 2/230.

bilgiler verildikten sonra; *“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.”*<sup>433</sup> Buyrulmaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e diğer inananlara örnek olması için Yüce Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendisine yasaklamaması konusunda hatırlatmada bulunmaktadır.<sup>434</sup> Hûd suresinde; *“O halde sizinle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü O, sizin yaptıklarınızı çok iyi görendir.”*<sup>435</sup> Ölçü ve tartı konusunda ; *“Tartıda taşkınlık etmeyiniz”*<sup>436</sup> ifadesi ile hakkaniyete dikkat edilmesi için uyarıda bulunmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allahın verdiği nimetlerden yararlanmayı ifade eden sözlerden sonra ya Yüce Allah'a teşekkürü emreden yahut aşırılığa düşülmemesi için uyarıda bulunan ifadeler yer almaktadır. Örneğin el-En'âm suresinde; *“Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*<sup>437</sup>

Kur'an-ı Kerim bize aşırılıklarımızın bağışlanması için dua etmemizi ve Allah'tan sebat istememizi öğütlemektedir.<sup>438</sup> Çünkü aşırı gitmek kişiyi haksızlık yapmaya ve hüsrana götürür. Kur'an-ı Kerim Allah düşmanı olan kâfirlerle savaşmayı emrederken dahi aşırıya gitmemeyi, haksız saldırıda bulunmamayı emreder.<sup>439</sup> Benzeri bir durum açlıktan ölme korkusu yaşanan durumlarda da söz konusudur ve haram işlemeye ruhsat verilen bir yerde dahi, aşırıya gitmemek ve haksızlık etmemek kaydı düşülerek izin verilmektedir.<sup>440</sup>

---

<sup>433</sup> Talâk 65/1.

<sup>434</sup> et-Tahrîm 66/1.

<sup>435</sup> Hûd 11/112.

<sup>436</sup> er-Rahmân 55/8.

<sup>437</sup> el-En'âm 6/141. Ayrıca bk. el-Bakara 2/168; el-En'âm 6/142; Tâhâ 20/81, vd.

<sup>438</sup> Al'i İmrân 3/147.

<sup>439</sup> el-Bakara 2/190.

<sup>440</sup> el-Bakara 2/173; en-Nahl 16/115.

Aşırı gitmemek; Allah'ın istediği doğrultuda hareket etmek, Onun emrettiği gibi dosdoğru olmak anlamına da gelmektedir. Hz. Peygamber'in, hakkında 'beni kocattı' dediği ayeti kerimedeki "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!" emrinin ardından gelen ikinci emir de "aşırı gitmeyin" emridir. Hz. Peygamber zamanında da bazı Müslümanlar aşırılıklara yeltenmişler, ancak inen ayetlerle veya bizzat Hz. Peygamber tarafından uyarılmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"De ki: Allah'ın, kulları için ortaya çıkardığı süsü ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? De ki onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde inananlara aittir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz."*<sup>441</sup> Bir başka ayette konuya şöyle dikkat çekilmiştir. *"Allah'ın adının üzerine anıldığı şeylerden niye yemiyorsunuz? Oysa O, darda kalmanızın dışında size haram kıldığı şeyleri açıklamıştır. Doğrusu, çokları bilmeden hevalarına uyarak insanları şaşırtıyorlar. Senin Rabbin aşırı gidenleri çok iyi bilmektedir."*<sup>442</sup>

Yukarıda zikredilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere her şeyin aşırılığında olduğu gibi dinde de aşırıya gitmek, yükümlü olunmayan şeyleri yükümlülükler sınıfına katmak dinin hoş karşılamadığı hatta kınadığı tavırlardır.

---

<sup>441</sup> el-A'râf 7/32.

<sup>442</sup> el-En'âm 6/119.

### **Üçüncü Bölüm: DAVRANIŞLAR (AHLAK)**

Dini oluşturan temel bileşenlerden biri olarak değerlendirilen ahlak, dini davranışa renk veren prensipleri ve davranış türlerini içermektedir. Bu bölümde Kur'anı Kerim'de geçen temel ahlaki eylemler özetle sunulmaya çalışılmıştır. Bazı eylemlerin hukuki sonuçları da bulunabilir yahut inanca tesir eden yönleri de mevcut olabilir. Ancak bu bölümde ahlaki merkezli olarak davranışlar işlenmeye çalışılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de, toplumsal hayatın düzenlenmesine yönelik hukuki kurallar da mevcuttur. Hukuki kurallar, inanç ve ibadetlerden çok davranışlarla ilgilidirler. Kur'an-ı Kerim'de davranışlarla ilgili mevcut bu hükümler, daha çok medeni hukuk, miras hukuku gibi zamanın, şartların değişmesinden etkilenmeyecek hükümlerle ilgilidir. Kur'an-ı Kerim'de ticaret hukuku, ceza hukuku ile ilgili ayetler daha azdır. Bu konularda zamanın değişmesine bağlı değişiklikler daha etkin olacağı için, noktasal hükümlerden çok genel hükümler mevcuttur. Araştırmada hukuk kurallarına yer verilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de davranışlarla ilgili olarak sunulan temel ilkeler bu hukuk kurallarını kapsar mahiyettedir. Örneğin ticari hayatla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de aldatma, faiz, ölçü ve tartıda hile yapma gibi hatalı davranışlar açıkça yasaklanmıştır. Nihai olarak ta bu tür yasak davranışların cezasının ahirette verileceği bildirilmiştir. Ama bu yasakları işleyenlere yönelik hukuki bir ceza bildirilmemiştir. Bu anlamda davranışlar bölümünde işlenen ilkeler, –özellikle de temel ilkeler olduklarından- sosyal hayatta dikkat edilmesi gereken zorunlu prensipleri içerdikleri için hukuki ilkelere yönelik ayrı bir bölüm oluşturulmamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de davranışlarla ilgili hükümler daha çok mali-ticari eylemler ve diğer insanlara müspet yaklaşmayı sağlayıcı hükümlerden oluşmaktadır. Toplumda ahlaki değerlerin yerleşmesinde ve korunmasında olduğu gibi, toplum düzenini bozucu, insanların rahat ve huzurunu kaçıracı işlerin önlenmesinde de, bir kontrol sisteminin bulunması ve buna ilave olarak sorumluluk bilincinin oluşturulması son derece önemlidir.

Kur'an-ı Kerim, İnsanın yaratılış amacını açıklarken sorumluluk kavramına vurgularda bulunmaktadır. İnsan Yüce Allah'a, kendi toplumuna,

tüm insanlığa ve evrene karşı sorumluluk duymalıdır. Aynı zamanda kendi benliğine karşı dahi sorumluluk duymalıdır. Kur'an-ı Kerim'e göre, görülen âlemde, sorumluluğu yüklenme bilincine sahip yaratık insandır. İslam bilginleri el-Ahzâb süresinin *“Biz emaneti, dağlara taşlara teklif ettik, onlar bu emaneti taşımaya yanaşmadılar. Bunu insan yükledi”*<sup>443</sup> ayetinde söz konusu edilen emanetten maksadın en genel anlamda “sorumluluk” olduğunu belirtmişlerdir. Zariyat süresinde: *“Cinleri ve insanları, bana ibadet etsinler diye yarattım”*<sup>444</sup> buyrularak sorumluluğun en önemli boyutuna işaret edilmektedir. Ancak insan sadece Allah'a karşı sorumlu değildir. Hatta sorumluluğun sırf tanrıya hasredilmesini Hz. Peygamber hoş karşılamamış ve insanın daha başka sorumlulukları bulunduğunu çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. Nitekim bütün zamanını ibadet ve taatle geçiren bir sahabeye Hz. Peygamber, “Sırf ibadetle meşgul olman doğru değil. Kendinin kendin üzerinde, çoluk çocuğunun senin üzerinde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkım vermelisin” diyerek sorumluluğun diğer bazı boyutlarına dikkat çekmiştir. Diğer bir hadislerinde de, “Hepiniz çobansınız ve hepiniz gözetiminiz altında bulunanlardan (riyyenizden) sorumlusunuz” buyurarak gözetme ve koruma sorumluluğuna işaret etmiştir.

Dinî öğretinin bir yarısı, Yüce Allah'a karşı ahlaklı olmaya çağrı ise; diğer yarısı da, bunun yansıması olarak, insanlara karşı ahlakî sorumlulukların yerine getirilmesine çağrıdır. Kur'an-ı Kerim'de iman ve salih amelin birlikte değerlendirilmesine bağlı olarak, insanın hemcinslerine ve Allah'a karşı ahlaki sorumlulukları da, bu ikisinin içerikleri farklı olmakla birlikte değer olarak birbirlerinden ayrı tutulmazlar. Bu anlamda, rahatlıkla, insanın kendisine ve hemcinslerine karşı ahlaki sorumluluklarının aynı zamanda Allah'a karşı birer ödev olarak karşımıza çıkması Kur'an-ı Kerim'de ender rastlanan bir durum değildir. Kur'an-ı Kerim, ahlakî kavramların (iyilikler-kötülükler) bilgisel tanımlarını yapmamaktadır. Bunları ayırt etme yeteneği, yaratılıştan insanın fitratına yerleştirilmiştir. İnsanlık, müşterek tecrübesiyle ve gerektiğinde peygamberlerin yardımıyla- bunların içeriğine dair bilgiyi biriktirmiştir.

---

<sup>443</sup> el-Ahzâb 33/72.

<sup>444</sup> ez-Zâriyât 51/56.

Kur'an'ın çabası, insanların bildikleri/tanındıkları ahlakî erdemleri pratiğe geçirmeleri için muhataplarını ikna ve teşvik etmeye yöneliktir.

## **I. İNSANIN ALLAH'A KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI**

### **A. EMREDİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR**

Bu ilkeler aynı zamanda ibadetlerde de dikkate alınması gereken ilkelerdir. Yalnız bir eylemle birlikte var olabildikleri için bizatihi bu ilkeler ibadet başlığı olarak ibadetler bölümünde sıralanmamışlardır. Örneğin mümin hem inançlarında hem ibadetlerinde hem de sosyal davranışlarında takvalı olmaya çalışmalıdır. Yalnız takva tek başına bir inanç veya ibadet esası değildir. Ancak eylemle var olduğu için ilkesel olarak taksime tabi tutulabilmektedir. Kur'an-ı Kerim' in sıkça vurguladığı bu ilkeler bu bölümde sunulmuştur.

#### **1. MÜTTAKİ OLMAK**

Sözlükte; 'bir şeyi korumak, onu sakınmak' anlamına gelen "v.g.y" fiilinden türemiştir.<sup>445</sup> Rağıb İsfahânî, fiilin sözlük anlamında 'eziyet ve zarar verecek olan şeyden koruma' açıklamasını eklemektedir.<sup>446</sup> Seyyid Şerif Cürcânî takva kelimesinin sözlük anlamını 'korunmak' (kalkan vb. ile) olarak naklederek, hakikat ehline göre takvanın terim anlamının; 'yapılınca veya yapılmayınca bir cezayı gerektirecek olan şeyden (inanç veya davranıştan) kişinin kendisini koruması' olduğunu bildirmektedir.<sup>447</sup> Cürcânî, taat konusunda

---

<sup>445</sup> İ.Manzûr, a.g.e, "v.g.y" md.

<sup>446</sup> el-İsfahânî, a.g.e, "v.g.y" md.

<sup>447</sup> el-Cürcânî, a.g.e, "et-Takva" md.

(ibadetler konusunda<sup>448</sup>) takva tabirinin ‘ihlâs’ anlamında kullanıldığını; günahlar konusunda kullanılınca da günahları terk etmek, günahlardan sakınmak anlamında kullanıldığını bildirmektedir.<sup>449</sup> Cürcânî’nin bu açıklamasından takva kavramının ilintili olduğu konuya göre terimsel manada anlam esnemesine uğrayabileceği anlaşılmaktadır. İsfahanî terim anlamı için; ‘nefsi günahattan koruma’ anlamını zikredip bu korumanın sakıncalı olanı ( inanç ve eylemleri) terk etmekle olacağını bildirir. Aynı zamanda takvanın tam olması, bazı mubahların (yapılması serbest bırakılmış olan) terk edilmesi ile mümkün olabileceğini bildirip Hz. Peygamber’in günaha düşmeyi kastederek “koruluğun etrafında dolaşan oraya düşer” benzetmesini nakletmektedir.<sup>450</sup>

Kur’an-ı Kerim’de onbeş yerde takva kelimesi, ‘takvâli’ anlamına gelen muttâkî kelimesinin çoğul kalıbı (muttekûn veya muttekîn) kırkdokuz yerde geçmektedir.<sup>451</sup> Ayrıca Kur’an’da “v.g.y” kökünden fiil kalıbında altmış civarında kelime mevcuttur.<sup>452</sup>

Kur’an-ı Kerim’de –kesin bir belirleme pek mümkün gözükmese de- takva kelimesinin üç temel anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. 1- Korunmak ( inkâr, günah vb. durumlardan), sakınmak, teyakkuzda olmak. Örneğin el-Bakara suresinde ki sihir ve benzeri yasak işlerle uğraşanlara hitaben bu söz gibi; *“Eğer iman edip kendilerini kötülükten sakınsalardı/korusalardı, şüphesiz, Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke bunları anlasalardı!”*<sup>453</sup> 2- Korkmak, ürpermek, bir ceza veya zarar gelmesinden çekinmek. En iyi örnek el-Enbiyâ’ suresinde ki şu ayettir; *“Andolsun biz, Musa ve Harun’a, takvâ sahipleri için bir ıstık, bir öğüt ve el-Furkân’ı verdik. Onlar görmedikleri halde Rablerinden korkarlar;*

---

<sup>448</sup> Taat kelimesinin ibadet kelimesi ile anlam ilişkisi hakkında İbadetler bölümünün giriş kısmına bk.

<sup>449</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “Et-Takva” md.

<sup>450</sup> el-İsfehânî, a.g.e, “v.g.y” md.

<sup>451</sup> Abdulbakî a.g.e, “Et-Takva” md. , “El-Muttekûn” md. ve “El-Muttekîn” md.

<sup>452</sup> Abdulbakî a.g.e, “v.g.y” fiilinin mâzi, muzari, emir kalıplarına bk.

<sup>453</sup> el-Bakara 2/103. Ayrıca bk. el-Mâide 5/93; er-Rûm 30/31; el-Müddessir 74/56.

*kıyamet saatinden de titrerler.*"<sup>454</sup> 3- Sorumluluğunun bilincinde olmak, kulluğunun farkına varıp itaat etmek. Mesela; *"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun (ona karşı sorumluluklarınızın bilincinde olun) ve ancak Müslümanlar olarak can verin."*<sup>455</sup> Muhammed Esed'in de vurgulayarak işaret ettiği gibi,<sup>456</sup> takva'nın tercih edilmesi gereken en doğru anlamı 'sorumluluğun bilincinde olmak' anlamıdır. Kelimenin kökenindeki 'korkma, ürperme, sakınma' gibi anlamlar, bu sorumluluğun önemini vurgulamaktadır. İnsana yüklenen sorumluluğun büyüklüğü Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilmektedir: *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."*<sup>457</sup> Esed, muttakî kelimesi için "Allah'tan korkan" anlamının, kavramın olumlu anlamının yansımasına engel olduğunu; öte yandan "kötülükten sakınan" veya "sorumluluğu konusunda dikkatli olan" şeklindeki çevirisinin de *ilâhî sorumluluk bilinci* (takva) kavramının sadece belirli bir yönünü yansıttığını söylemektedir.<sup>458</sup>

Takva, Kur'an-ı Kerim'de müminin tüm inanç ve eylemlerini ilgilendiren temel bir kavramdır. Kur'an'da daha çok ibadet ve davranışlarla ilgili olarak geçmektedir. Hucurât suresinde takvanın insanlar arası ilişkilerde asıl dikkat edilecek üstünlük kriteri olduğu bildirilmiştir: *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."*<sup>459</sup>

---

<sup>454</sup> el-Enbiyâ' 21/48-49. Ayrıca bk. en-Nahl 16/52; Meryem 19/18; eş-Şu'arâ 26/184; ez-Zümer 39/10; Haşr 59/18.

<sup>455</sup> Al'i İmrân 3/102. Ayrıca bk. el-Hacc 22/32; Muhammed 47/17; el-Hucurât 49/13.

<sup>456</sup> Muhammed Esed, Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir), Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 4.

<sup>457</sup> el-Ahzâb 33/72.

<sup>458</sup> Esed, a.g.e, s. 4.

<sup>459</sup> el-Hucurât 49/13.

Yardımlaşmanın düşmanlıkta değil takvada olması gerektiği<sup>460</sup>, takva elbisesinin daha hayırlı olduğu,<sup>461</sup> bildirilerek inananlar takvalı eylemlere teşvik edilmişlerdir. Ayrıca muttakî olanların, kurtuluşa erecek kimseler oldukları<sup>462</sup>, nihai olarak mutlu olacak olanlar oldukları ve yerlerinin cennet olduğu bildirilmiştir.<sup>463</sup>

Dini konuda zararından korkulan her şeyden sakınma. Allah'ın cezalandırmasından O'na itaat ederek korunma. Kelimenin aslında, korkulan şeyle kendi arasına kalkan gibi bir koruyucu koymak suretiyle ondan korunmak anlamı vardır. Terim anlamında da, görüleceği gibi bu vasıf mevcuttur. Yani kulun, ibadeti ve davranışlarındaki iyiliği sanki onu ateşten koruyacak bir kalkan durumundadır.

Kur'an-ı Kerim'in betimlemelerinden de anlaşılacağı gibi bir üst gücün hakemliğinin varlığı duygusundan dolayı takva; sosyal ilişkilerde hakkaniyetin öncelenip bencilliğin terk edilmesinde öncül, yapıcı, içsel ve sosyal bir etkidir.

## 2. İHLÂSLI OLMAK

İhlâs “h.l.s” kökünden gelen bir kelimedir. “H.l.s”, sözlükte ‘takılı, bağlı kaldığı yerden kurtulup güvenliğe ulaşmak ve saf, duru olmak anlamına gelmektedir.<sup>464</sup> Terim anlamı: İbadetlerde gösterişi terk etmektir.<sup>465</sup> Cürcânî'ye göre terim anlamı; kişinin Yüce Allah'tan başkasını ameline tanık olarak istememesidir.<sup>466</sup> Cürcânî ihlâs'ın terim anlamı ile ilgili iki görüşü daha

---

<sup>460</sup> el-Mâide 5/2.

<sup>461</sup> el-A'râf 7/26.

<sup>462</sup> Meryem 19/72; ez-Zümer 39/61.

<sup>463</sup> Örneğin bk. el-En'âm 6/31; el-A'râf 7/26; er-R'ad 13/35; el-Hicr 15/45; Meryem 19/63; el-Furkân 25/15; eş-Şu'arâ 26/90; el-Kasas 28/83; Muhammed 47/15.

<sup>464</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “h.l.s” md.

<sup>465</sup> İ. Manzûr, a.g.e, “h.l.s” md.

<sup>466</sup> el-Cürcânî, a.g.e, “El-İhlas” md.

nakleder: 1- İhlâs, amelleri bulanıklıklardan arındırmaktır. 2- Allah ile kul arasını meleklerin (bile) görüp yazamayacağı; Şeytanın görüp bozamayacağı; kendi bencil isteklerinin (hevâsının) çeldiremeyeceği bir şekilde örtmektir (gizli yapmaktır). Cürcânî, ‘ihlâs’ ile ‘sıdk’ (doğruluk) arasında ki anlam yakınlığı ile ilgili olarak; sıdk’ın asıl olduğunu, ihlâsın ise detay (fer’) ve tâbi olduğunu nakletmektedir. Ayrıca ihlâsın ancak amellere girildikten sonra var olabileceğini nakletmektedir.<sup>467</sup>

"İbadetleri sırf Allah emrettiği için yapma, ibadeti sadece O'na ait kılma, yaptığı ibadetlere başkası için hiçbir katkıda bulunmama" diye özetlenebilecek olan ihlâs, Kur'an-ı Kerim'de Allah'a karşı sorumluluklarda dikkat edilmesini tavsiye ettiği kavramlardandır.<sup>468</sup> Kur'an-ı Kerim'e göre ihlâsla, samimiyetle amel edenler ebedi kurtuluşa erecek ve ahirette cennet ile mükâfatlandırılacaklardır.<sup>469</sup> Gösteriş, samimiyetsizlik ihlâsın zıddı olan davranışlardır. Maun suresinde, içine gösteriş karıştırarak namaz kılan müminler ciddi bir dille yerilmişlerdir.<sup>470</sup>

İhlâs kavramının vurgulanması gereken asıl yönü ise dinin asıl sahibinin Yüce Allah olduğu, ibadeti sadece ona yapmanın doğru olduğudur. Kur'an-ı Kerim'de farklı vesilelerle bu gerçeğe değinilmektedir: "*Rabbini an; bütün gönlünle O'na yönel*".<sup>471</sup> "*İyi davranarak kendini Allah'a veren kimse, en sağlam kulpa tutunmuş olur. İşlerin sonucu Allah'a aittir*".<sup>472</sup> (Ey Muhammed) De ki: "*Ben dinî Allah'a halis kılarak O'na kulluk etmekle emrolundum*".<sup>473</sup> De ki: "*Ben dinîmi Allah'a halis kılarak O'na kulluk ederim*".<sup>474</sup> "*O diridir, O'ndan başka tanrı yoktur. Dinî yalnız O'na has kılarak O'na yalvarın. Övgü, Âlemlerin*

---

<sup>467</sup> el-Cürcânî, a.g.e, "El-İhlas" md.

<sup>468</sup> Örneğin bk. ez-Zümer 39/ 2; el-Beyyine 98/5.

<sup>469</sup> Örneğin bk. el-Mü'minûn 23/1-11; ez-Zümer 39/14-20.

<sup>470</sup> el-Mâ'ûn 107/4-7.

<sup>471</sup> el-Müzzemmil 73/8.

<sup>472</sup> Lokman 31/22.

<sup>473</sup> ez-Zümer 39/11.

<sup>474</sup> ez-Zümer 39/14.

*Rabbi Allah'adır*".<sup>475</sup> Ayrıca bu mealdeki diğer benzer ayetlerde de ihlâsın tüm davranışlardaki temel fonksiyonuna vurgu yapılır.

Kur'an-ı Kerim'de İhlâs kavramı ile yakın anlam ilişkisi bulunan bazı kavramlar vardır. Huşu', hudu', teslimiyet bu kavramların en önemlileridir. Bu kavramlarda mevcut olan ortak anlam –özellikle Yüce Allah'a karşı sorumlulukların yerine getirilmesinde- şartsız, şeksiz sorumluluğu kabul edip gereğini yerine getirmektir. Diğer bir ifade ile dini Allah'a has kılıp teslim olmaktır.<sup>476</sup>

### 3. ALLAH'A TEVEKKÜL ETMEK

Sözlükte; 'başkasının işini yapmayı üstlenme' anlamına gelen "v.k.l" kökünden türeyen tevekkül; birini işinde vekil olarak atamadır.<sup>477</sup> Terimsel olarak, insanın kendine yüklenen bütün görevleri yaptıktan sonra işin sonucunu Allah'a bırakması, O'nun yaratacağı neticeyi güven ve rıza ile karşılayıp, insanlardan bir beklenti içerisinde olmaması anlamında kullanılır.<sup>478</sup> "Tevekkül", "vekâlet" kökünden türemiş bir kelimedir. Aynı kökten olan "vekil" kişinin kendi işini gördürmek üzere yetki verdiği insandır. Tevekkül; Allaha bel bağlayıp itimat etme ve O'ndan başkasına kalbin kapılarını tamamen kapamak demektir. Tevekkül aynı zamanda Yüce Allahın kullarının tüm işleri ve ihtiyaçlarını üstlenmesi anlamında kullanılmaktadır.<sup>479</sup>

Kur'an-ı Kerim'in açıklamalarına göre, Yüce Allah müminlere çeşitli ibadetler yüklemiş, çalışmalarını, rızklarını aramasını, bilmediklerini bilene sormalarını, işlerinde istişare etmelerini (şura), kendisine yakarmalarını, dua

---

<sup>475</sup> el-Mü'min 40/65.

<sup>476</sup> Örneğin bk. Huşu' kavramı için: el-Bakara 2/45; Al'i İmrân 3/199; el-Mü'minûn 23/2. Hudû' kavramı için bk. el-Ahzâb 33/32. Teslimiyet için bk. Lokmân 31/22; Fetih 48/16.

<sup>477</sup> İ. Manzûr, a.g.e, "v.k.l" md. ; el-İsfehânî, a.g.e, "v.k.l" md.

<sup>478</sup> el-İsfehânî, a.g.e, "v.k.l" md.

<sup>479</sup> İ. Manzûr, a.g.e, "v.k.l" md.

etmelerini, adil olmalarını, bunun için metot ve yöntem bilmelerini emretmektedir. Diğer yönden Yüce Allah kendisine "tevekkül" edilmesini istemekte ve tevekkül edenleri sevdiğini söylemektedir: *"Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır. Ve bunlar yalnızca Rablerine tevekkül ederler."*<sup>480</sup> *"O sırada münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, (Müslümanlar hakkında) "şu adamları dinleri aldattı" diyorlardı. Oysa her kim Allah'a tevekkül ederse bilsin ki, Allah galiptir, güçlüdür ve hikmet sahibidir".*<sup>481</sup> *"De ki: "Hiçbir zaman bize Allah'ın bizim için takdir ettiğinden başkası dokunmaz. O bizim dostumuz(efendimiz)dır. Müminler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler".*<sup>482</sup> *"Hüküm yalnızca Allah'ındır. Onun için bütün tevekkül edenler O'na tevekkül etmelidirler."*<sup>483</sup> *"Bize yollarımızı göstermişken neden biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Elbette bize yaptığınız eziyetlere katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."*<sup>484</sup> Yukarıda ki ayetlerde tevekkülün üstünlüğü ve tevekkül sahiplerinin Allah katındaki değerleri anlatılarak nihai destek aranacak merciin Yüce Allah olduğu bildirilmektedir.

#### 4. SABIRLI OLMAK

Seyyid Şerif Cürcânî, sabrı; 'Yüce Allah'ın dışındakilere insanın başına gelenlerden dolayı şikâyetle bulunmaması' diye tarif eder. Cürcânî Allah'a yapılan nidanın şikâyet olmayacağını Hz. Eyyûb'un duasını örnek göstererek desteklemektedir.<sup>485</sup> Sâd suresinde Hz. Eyyûb'un sözü şöyle nakledilmektedir: *"(Resûlüm!) Kulumuz Eyyub'u da an. O, Rabbine: Doğrusu şeytan bana bir*

---

<sup>480</sup> el-Enfâl 8/2.

<sup>481</sup> el-Enfâl 8/49.

<sup>482</sup> et-Tevbe 9/51.

<sup>483</sup> Yûsuf 12/67.

<sup>484</sup> İbrâhîm 14/12.

<sup>485</sup> el-Cürcânî, a.g.e "Es-sabr" md.

*yorgunluk ve eziyet verdi, diye seslenmişti.*"<sup>486</sup> Kur'ân-ı Kerim'in yetmişden fazla ayetinde zikredilen sabır kelimesi, insan tabiatına aykırı olan zorunlu hallere uymak ve güçlüklerle karşı koymak anlamında kullanılmaktadır. Sabrın gayesi, beklenmedik olaylar, içine düşülen güçlükler karşısında tedirgin olmamak, paniğe kapılmamak ve tahammül göstermektir.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de sabredenlere mükâfatını hesapsızca vereceğini müjdelemiş ve onları övmüştür. Acıya katlanma, sıkıntı ve meşakatlere karşı soğukkanlılıkla mukavemet etme, aklın ve dinin gösterdiği yolda sebat etmeye de sabır denir. Bütün faziletlerin anası, hayatta muvaffak olmanın ve kemale ermenin sırrı bu güzel özelliiktir. Çoğu sıkıntının sebebi sabırsızlık veya gerektiği kadar sabır gösterememektir. Sabır her faziletin üstünde bir değer taşır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; *"Şüphesiz Allah Teâlâ sabredenlerle beraberdir."*<sup>487</sup> Müminler, çoğu zaman sırf inandıkları için Allah düşmanlarının zulüm ve kötülüklerine hedef olurlar; çeşitli işkencelere uğrar, onlarla savaşmak zorunda kalırlar. İşte bu durumda sabır, müminin güç kaynağı, imanının koruyucusudur. Hz. Musa'ya inananlara Firavun eziyet etmek isteyince onlar: *"Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür"*<sup>488</sup> diye dua etmişlerdi. Kur'an-ı Kerim'de sabra ve zorluklara dayanmaya teşvik edici bazı ayetler şunlardır: *"Doğrusu kim Allah'tan korkar ve düştüğü felâkete sabrederse; muhakkak ki Allah iyilik edenlerin mükâfatı boş, çıkarmaz."*<sup>489</sup> *"Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir."*<sup>490</sup> *"İçinizden mücahitleri ve sabredenleri belirtelim diye sizleri mutlaka imtihan ederiz. Haberlerinizi de denetleriz."*<sup>491</sup> *"Muhakkak sizi biraz*

---

<sup>486</sup> Sâd 38/41.

<sup>487</sup> el-Bakara 2/153, 155.

<sup>488</sup> el-A'râf 7/126.

<sup>489</sup> Yûsuf 12/90.

<sup>490</sup> eş-Şûrâ 42/43.

<sup>491</sup> Muhammet 47/31.

*korku, biraz açlık ve mallardan, canlılardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz; sabredenleri müjdele.*"<sup>492</sup>

Diğer peygamberlere ve ümmetlere sabrın tavsiye edildiği Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim sabrı öğütlerken insanın asi yönünün eğitilmesini hedeflemektedir. Sabır bir davranış biçimi olduğu kadar, aynı zamanda insan ruhunun, iç dünyasının eğitilmesi içinde önemli bir pedagoji ilkesidir.

## 5. ÜMİTVAR OLMAK

Müminin Yüce Allah'a karşı sonsuz güven içinde olması, Allah'tan ümidini kesmemesidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah'tan ümit kesmenin kişiyi inkâra sürükleyeceği vurgulanmıştır. *"Allah'ın ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte onlar, benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir. Onlar için can yakıcı azap vardır."*<sup>493</sup> *"Elçiler İbrâhîm'e: "Sana gerçeği müjdeliyoruz. Umutsuzlardan olma" demişlerdi. İbrâhîm: "Rabbinin rahmetinden sapıklar dışında kim ümidini keser ki?" dedi.*<sup>494</sup>

İnsan yaratıcıya karşı ne tamamen ümidini kesmeli nede tamamen kendini mutlak güvenlik duygusu içinde olmalıdır. İnsanın sürekli iyilik istemesi ve iyiliğe sevinmesi, kendi yaptıklarından dolayı bir sıkıntıya uğrayınca Allah'a sığınmayıp umutsuzluğa düşmesi Kuran-ı Kerim'de yerilmiştir.<sup>495</sup> İnsanın ibadetlerde korku ve ümit (beyne'l havf ve reca) arasında olması salık verilmektedir. Özellikle dua ve beklentilerde Allah'tan ümit var olunması, kabul olmadı diye sabırsız ve tevekkülsüz davranılarak üzüntü ve isyana sebebiyet verilmemesi ayetlerde ayrıca vurgulanmıştır.<sup>496</sup>

---

<sup>492</sup> el-Bakara 2/155.

<sup>493</sup> el-Ankebût 29/23.

<sup>494</sup> el-Hicr 55/56.

<sup>495</sup> Örneğin bk. Fussilet 41/49; Yâsîn 63/30.

<sup>496</sup> Örneğin bk. el-Hacc 22/15; el-Fecr 89/15-16.

Kişinin kendi günahlarına üzülmesi nefis muhasebesi (iç hesaplaşma) açısından olumlu bir davranıştır. Ancak üzüntü, kalp zayıflığına Allah ve Resulünün emirlerini yerine getirmeye engel oluyorsa başlangıçta iyide olsa kötü görülür.<sup>497</sup> Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "(Ey Muhammed benim adıma) de ki: *"Ey kendilerine karşı tutumsuz davranan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu, Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O bağışlayandır, acıyandır"*.<sup>498</sup> Buyrulmaktadır.

## B. YERİLEN DAVRANIŞ TÜRLERİ

### 1. KÜFÜR (ALLAH'A KARŞI NANKÖRLÜK) VE ŞİRK

Küfür kelime olarak "örtmek" demektir. Dini literatürde ise Hz. Peygamber'i Allah'tan getirdiği şeylerde yalanlayıp, onun getirdiği kesinlikle sabit dinî esaslardan bir veya birkaçını inkâr etmek anlamına gelir. (Ey insan!) Öyleyken, sana dini yalanlatan nedir? Allah, hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir? <sup>499</sup> Küfür, Allah'ı hakkıyla tanımamak O'nun verdiği nimetlerin O'ndan olduğu gerçeğini sözle, davranışla ve kalben örtmek, gizlemektir. Küfrün zıddı tasdik ve şükürdür.<sup>500</sup> Hz. Süleyman'ın ifadesi bunu göstermektedir."Bu Rabbimin fazlındandır, şükür mü edeceğim, yoksa küfr mü diye beni denemek için. Kim şükrederse kendisi için şükreder; kim de küfrederse muhakkak Rabbim müstağnidir, çok kerem sahibidir."<sup>501</sup>

---

<sup>497</sup> İbni Teymiyye, Takva yolu, trc. Muzaffer Yıldız, İstanbul, 2001, s.24

<sup>498</sup> ez-Zümer 39/53.

<sup>499</sup> et-Tîn 95/7.

<sup>500</sup> İ. Manzur, a.g.e, "k.f.r" md.

<sup>501</sup> en-Neml 27/40.

Allah'ı, ayetlerini veya hükümlerini örten, daha çok da Allah'ı kâinattan silmeye çalışan, nedenleri görüp ötesini göremeyen, duyularının ulaşamadığı şeyleri 'yok' sayan, kâinatın yaratılışını, meydana gelen olayları rastlantı, zorunluluk gibi bir takım hayali etkenlere bağlayan, bilmeden her bir zerreyi ilâhlaştıran veya Allah'ın ayetlerinin birini, bir kaçını veya tamamını bu şekilde tanımamaya yönelenlerin artık kalpleri de örtülür. Basiretleri yok olur, akılları işlemez, dilleri hakkı söylemez hale gelir. Kur'an-ı Kerim'de böylesi insanlar için; *"And olsun, elçilerimiz onlara açık deliller getirmişlerdir. Fakat önceden yalanladıklarından ötürü inanmaya yanaşmadılar. Allah kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürler."*<sup>502</sup> *"Kalpleri vardır, onlarla anlayıp künhüne ermezler; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. Hayvanlar gibidir onlar, hatta daha da yoldan çıkmışlardır."*<sup>503</sup> Burulmuştur.

İnsanın inkârcı olarak değerlendirilmesini gerektiren durumlar, küfr sözleri gibi bu konuda pek çok ayrıntı varsa da bu çalışmanın hacmini artıracığı için kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca küfrün dereceleri, yani meydana geliş ve sonuçları açısından da farklı kategorilerde ele alındığını da hatırlatılmalıdır.<sup>504</sup>

İslâm bilginleri, meydana geliş şekli, sebebi ve yeri itibariyle küfr'ü dörde ayırmışlardır:

1. Küfr-i İnkârî: Allah'ı, Peygamber'i ve onun Allah'tan getirmiş olduğu esasları kalpten kabullenmemek ve dille de inkâr etmek.
2. Küfr-i Cühûd: Kalben Allah'ı bilip kabul etmek, fakat dille inkâr etmek.
- 3- Küfr-i İnadî: Kalben hakikati bilip dille de zaman zaman itiraf etmek, fakat haset, kin, şan, makam gibi endişelerle İslâm'ı bir din olarak kabullenmemek.

---

<sup>502</sup> el-A'râf 7/101.

<sup>503</sup> el-A'râf 7/179; Ayrıca bk. ez-Zuhrûf 43/33-35; el-Kehf 18/32-37; el-Kasas 28/76, 78, 81; İbrâhîm 14/32-34; el-İsrâ 17/66-67; eş-Şu'arâ 26/48.

<sup>504</sup> Ahmet Saim Kılavuz, İman-Küfür Sınırı, İstanbul, 1984, s.58.

4. Küfr-i Nifak: İnanılması gereken şeyleri dille ikrar etmek, fakat kalben inanmamak.<sup>505</sup>

Allah'a şükretmek, sahip olunan nimetlerin yalnızca O'ndan olduğunu kalpten kabul etmek olduğu gibi, bu kabulü de gerek sözlü, gerek fiili amellerle göstermektir. Fakat insan unutkan ve haksızlığa eğilimli, aynı zamanda iyilikleri kendinden, kötülükleri başkasından bilen bir niteliğe sahip olduğundan iki durumda sahip olduğu nimetlerin Allah'tan olduğu gerçeğini gizlemeğe kalkışır. Bu iki durumdan biri ve en çok görüleni zenginlik, mal, evlât ve refah içinde yüzme; diğeri ise darlık ve sıkıntı içinde bulunmadır.

Gerek sıkıntı ve darlık, gerekse bolluk ve ferahlık anında istiğna ve şımarıklıkla veya umutsuzlukla insan Allah'ı inkar etmeye yeltenebilir. Küfür'ün temelinde aynı Şirk'te olduğu gibi bir yönü ile nefse tapınma, bencillik ve istiğna (kendi kendine yetme duygusu) vardır.

Sözlükte “ortak olmak, ortak koşmak” manasına gelen şirk ise, “Allah Teala’ya zatında, sıfatlarında, fiillerinde veya kendisine ibadet edilmesinde ortak tanımak, bu noktalarda O’nun benzeri, dengi, ortağı olduğunu söylemek manasına gelir.”<sup>506</sup> Allah'a şirk koşmak günahların en büyüğüdür. Şirk dışındaki günahları, Allah'ın dilediği kimse için bağışlayacağı bir ayette şöyle ifade edilir: *"Allah kendine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır."*<sup>507</sup> Bir başka ayette ise müşriklerin dalaleti şöyle yüzlerine vurulur; *"Ey insanlar, size bir misal verildi, onu dinleyiniz. Sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınız hep toplansalar da hiçbir zaman bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu geri alamazlar. İstenen de aciz, istenilen de."*<sup>508</sup>

Küfür ve şirkin her yönüyle yanlış bir inanç ve davranış şekli olduğu bu kadar açık olmasına rağmen, insanların bu konuda ısrar etmelerinde birçok sebep sıralanabileceği gibi, Kur'an'da da yerilen körü körüne eskiyi taklit etme

---

<sup>505</sup> İ. Manzur, a.g.e. “k.f.r” md. ; Ali Ünal, a.g.e, s. 346.

<sup>506</sup> Bekir Topaloğlu, İslam'da İnanç Esasları, İstanbul, 1998, s.91.

<sup>507</sup> en-Nisâ 4/116.

<sup>508</sup> el-Hacc 22/73.

hastalığı ve çevrenin etkisinde kalarak yanışta ısrar etmek bu ısrarın sebepleri arasında sıralanabilir.<sup>509</sup> Yine insanların zamanla düşünce tembelliğine müptela olması, maddi ve bedeni arzuların cazibesine kapılıp, hakiki yaratıcıyı unutması ve görünen, hazır ve peşin olana gönöl bağılaması da şirke düşme sebebi olarak sıralanabilir

## 2. FISK; SÜREKLİ GÜNAH İŞLEMEK

Fısk sözlükte; “kabuğundan çıkmak, deliğinden çıkmak” anlamındadır.<sup>510</sup> Terim anlamı ise isyan, Allah’ın emrini terk ve hak yoldan çıkmak olarak tarif edilmektedir.<sup>511</sup> Âlimler terim anlamını üçe ayırmışlardır<sup>512</sup>:

- 1.Günahı çirkin saymakla birlikte açıkça işlemek;
- 2.Günahın üzerine düşmek;
- 3.Çirkin olduğunu inkâr ederek yapmak.

Kur'an-ı Kerim’de fasık olan kişinin eylemi olan fısk ile ilgili yasaklayıcı ayette; *"Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası için boğazlanan, boğulmuş, vurularak öldürölmüş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve canavarların yiyip (parçaladığı) hayvanlar -(ölmeden kesip) temiz kıldıklarınız dışında-, dikili taşlar üzerine boğazlananlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar fısktır.*<sup>513</sup> Buyrulmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim’de inanç ve davranışlarda Allah’ın indirdiğı ile hükmetmemenin<sup>514</sup>, Allah’ı unutmanın<sup>515</sup>, iftira atmanın<sup>516</sup>, müminlerle alay etmenin<sup>517</sup>, başkasının hakkına tecavüzde bulunmanın<sup>518</sup> fısk olduğı ayetlerde bildirilmiştir.

---

<sup>509</sup> Hüseyin Atay, a.g.e, s.44.

<sup>510</sup> İ. Manzur, a.g.e, “f.s.k” md.

<sup>511</sup> İ. Manzur, a.g.e, “f.s.k” md.

<sup>512</sup> Ali Ünal a.g.e, s.328.

<sup>513</sup> el-Mâide 5/3; Ayrıca bk. el-En’âm 6/121-145.

<sup>514</sup> el-Mâide 5/47.

<sup>515</sup> Haşr 59/9.

<sup>516</sup> en-Nûr 24/4.

Kur'an-ı Kerim, helak olan bütün kavimlerin, örneğin Firavun ve kavminin, Hz. Nuh'un Kavminden helak olanlarının tümünün fasık olduğunu bildirmektedir.<sup>519</sup> Fısk küfrün ameli yönüdür, yani davranışlara yansıyan yönüdür. Çünkü küfür veya iman aklın eylemidir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de, "fıskın" Yüce Allah'a iman etmemenin, doğru yoldan sapmanın ve küfrün adı olduğu vurgulanır.<sup>520</sup> Bu yüzden fısk helake sebeptir ve Kur'an-ı Kerim'de fasıkların yerinin cehennem olduğu bildirilmiştir; "*Fısk edenlerin barınacakları yer ateştir. Ne zaman oradan çıkmak isteseler oraya iade edilirler ve kendilerine 'yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın' denilir.*"<sup>521</sup> Fâsık kişinin ahirette ki durumu böyle olduğu gibi, dünyaya da bir söz getirdiğinde araştırılması istenen, dolayısıyla güvenilmeyen yani çevresine her an zarar verebilecek kişi olarak takdim edilmektedir.<sup>522</sup> Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın dilinden verilen bir dua da ise, Hz. Musa'nın kendileriyle fâsıkların arasını ayırması için Allah'a niyazda bulunmaktadır.<sup>523</sup>

### 3. TEKEBBÜR VE İSTİĞNA; ALLAH'A İHTİYAÇ DUYMAMA SAPKINLIĞI

Tekebbür; kişinin kendini büyük görmesi, İstiğna; kişinin kendini başkasına muhtaç hissetmemesidir. Bu sapma öncelikle Allah Teala'nın Esma-i Hüsnasından olan "mütekebbir" ve "samed" esmasına aykırı bir tavidir.<sup>524</sup> Bu

---

<sup>517</sup> El-Hucurât 49/11.

<sup>518</sup> en-Neml 27/12.

<sup>519</sup> Örneğin bk. el-Kasas 28/32; ez-Zâriyât 51/46.

<sup>520</sup> el-Mâide 5/81; Al'i İmrân 3/110; en-Nûr 24/55; el-En'âm 6/49; el-Bakara 2/99; Yûnus 10/33; es-Secde 32/18.

<sup>521</sup> es-Secde 32/20.

<sup>522</sup> el-Hucurât 49/6.

<sup>523</sup> el-Mâide 5/25.

<sup>524</sup> "Esmâu'l- Hüsnâ" için bk. Bekir Topaloğlu, TDVİA, "Esmâ-i Hüsnâ" md., c.11, s. 410.

davranış, mümin ve kâfirde farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Evrenin ve evrendekilerin asıl sahibi Yüce Allah'tır. Onların sevk ve idaresi Allah'a aittir. O daima bütün canlılara yiyecek, içecek verir, ihtiyaçlarını karşılar ve onlara şah damarından daha yakın olur.<sup>525</sup> İnsanlar sıkıntıdan kurtulduklarında ve mal sahibi olduklarında kendilerini yeterli görüp tekebbür ve istiğnaya kapılarak isyana düşerler. Mütekebbir olarak isimlendirilen kibirli kişi büyüklük ve azamet sahibi Yüce Allah'a ait olan bu sıfatı O'ndan başkasına ve özellikle kendisine yakıştırmasıyla en büyük haksızlığı yapmış ve Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre cezayı hak etmiştir.<sup>526</sup>

Kur'an-ı Kerim insanın bu hatalı davranışını azgınlık olarak betimler; *"İnsanoğlu (hiçbir şeye) muhtaç olmadığını düşünmekle azgınlık etmektedir. Hâlbuki dönüş Rabbinedir."*<sup>527</sup> *"İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?"*<sup>528</sup> İnsanların bu isyanları Yüce Allah'ı inkâr etmeye kadar ulaşabilir. Kâfirlerin Allahın ayetleri okunduğunda, büyülenerek sırt çevirdikleri, ayetleri yalanladıkları ve "bunlar geçmişlerin masalları" diye alay ettikleri bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, düşünmeyen sağır ve dilsizler olarak kınanmış olanların çetin bir azap içinde olacakları haber verilmiştir.<sup>529</sup>

Kur'an-ı Kerim'de tekebbür ile başlayıp şirk ve inkâra varan davranışların cezalandırıldığı bildirilmektedir; *"Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? Dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgar gönderdik. Ahiret azabı elbette daha çok rüsva edicidir."*

---

<sup>525</sup> Kâf 50/16.

<sup>526</sup> İ. Manzur, a.g.e, c5, s.129.

<sup>527</sup> Alak 96/6-8.

<sup>528</sup> el-Beled 20/5.

<sup>529</sup> Ayrıntılar için bk. Lokman 31/7; ez-Zümer 39/59; en-Nahl 16/23; el-Enfâl 8/22-23.

*Onlara yardım da edilmez”.*<sup>530</sup> Yine bir başka ayette ise büyüklenmenin cezası şöyle ifade edilir; “*İnkâr edenler ateşe arz olunacakları gün(onlara şöyle denir): Dünya hayatınızda bütün güzel şeyleri harcadınız, onların zevki sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz*”.<sup>531</sup> Ayrıca Kuran-ı Kerim’de Allah’a ibadeti bırakıp, büyüklük taslayanların aşağılanarak cehenneme gireceği bildirilmiştir.<sup>532</sup>

Tekebbür noktasında bir önemli husus ta şeytanın, Allah’a gerek ilk isyanında gerekse bunun kendince sebeplerini sıralamasında karşımıza çıkmaktadır. Zira Şeytan emrolunduğu Hz. Adem’e secde etmeyişi, kendisinin secdeye daha layık olduğunu söyleyerek temellendirmeye çalışmıştır.<sup>533</sup> Kur’an-ı Kerim’e göre böylece kibrin bilinen ilk örneği de ortaya çıkmıştır. Şeytan işte bu kibri yüzünden azabı hak etmiş ve kendisinin takipçilerine de bu ceza vaat edilmiştir.<sup>534</sup>

#### 4. DİNDE AŞIRI GİTMEK

Aşırı gitmekle kastedilen, dinin sınırlarının dışına çıkmak değil; dinin sınırları içinde kalmakla birlikte, kişinin lüzumsuz yere zorluk çıkartması, insanları ve kendini Allah’ın yükümlü tutmadığı şeylere zorlaması; kısacası, dinî sorumluluklar konusunda ayette dua kalıbında geçen “Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme” ilkesine aykırı davranmaktır. Bu tür bir dindarlık tezahürünün tarihsel olarak Hıristiyanlık için geçerli olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber zamanında da bazı Müslümanlar bu tür aşırılıklara yeltenmişler, ancak inen ayetlerle veya bizzat Hz. Peygamber tarafından uya-

---

<sup>530</sup> Fussilet 41/15-16.

<sup>531</sup> el-Ahkâf 46/20.

<sup>532</sup> el-Mü’min 40/60.

<sup>533</sup> el-Bakara 2/34; Sâd 38/84.

<sup>534</sup> el-İsrâ 17/63.

rılmışlardır.<sup>535</sup>. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de, aşırıya gidip Allah'ın helal kıldığını haram kabul eden ve yasaklayanlar sert bir dille uyarılmışlardır; *"Allah'ın adının üzerine anıldığı şeylerden niye yemiyorsunuz? Oysa O, darda kalmanızın dışında size haram kıldığı şeyleri açıklamıştır. Doğrusu, çokları bilmeden hevalarına uyarak insanları şaşırtıyorlar. Senin Rabbin aşırı gidenleri çok iyi bilmektedir."*<sup>536</sup>

Yüce Allah kullarının orta yolu tutmalarını istemiştir. İnsanlar ne tamamen ahirete nede tamamen dünyaya meyil etmeli, orta yolu bulmalıdırlar. Kur'an-ı Kerim'de; *"(Ey Muhammed) De ki: "Ey Kitaplılar! Haksız yere dininizde aşırı gitmeyin ve daha önce kendileri sapıp, birçoklarını da saptıran ve düz yoldan şaşan bir topluluğun hevalarına uymayın."*<sup>537</sup> Buyrulmaktadır.

Davranışlarında aşırıya giderek Hz. Peygamber'e çok soru sorarak O'nu sıkınlara ayette şöyle uyarılmışlardır: *" Ey inananlar! Size açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır, oysa Allah onlardan geçmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Sizden önce bir topluluk onları sormuş, sonra da onları inkâr etmişti."*<sup>538</sup>

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyesinde "yürüyüşünde mutedil olması" istenmektedir.<sup>539</sup> Yine üç yerde de orta yol ve aşırılık, iyi ve kötü olarak karşılaştırılmaktadır.<sup>540</sup>

Dinin özü ve aslı kolaylık prensibine dayanır. "Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez"<sup>541</sup> ayeti bunu ifade etmektedir. Allah'a yaklaşma adına dünyadan el-etek çekerek, bekâr yaşamayı ilke edinmek manasına gelen "ruhbaniyet" ve "tebettül" eğilimi göstermek takva ölçüsü değildir. Bunlar tahrife uğramış Hıristiyanlık kaynaklı yanlış anlayış ve tutumlardır. Ruhbanlık

---

<sup>535</sup> Nevzat Âşık, İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu, İzmir, 1997, s.133.

<sup>536</sup> el-En'âm 6/119; el-A'râf 7/32; el-Mâide 5/87.

<sup>537</sup> el-Mâide 5/77.

<sup>538</sup> el-Mâide 5/101.

<sup>539</sup> Lokman 31/19.

<sup>540</sup> Lokman 31/32; el-Mâide 5/66; Fâtir 35/32.

<sup>541</sup> el-Bakara 2/185.

lehine Allahın elçisi Hz. Muhammed'e dayandırılan ve hadis diye ortaya atılan sözlerin tamamının uydurma olduğu tespit edilmiştir.<sup>542</sup>

İnsanın yaratılışında aşırılığa eğilim vardır. Dinin bir amacı da insanı bu eğilimlerden kurtararak, onu itidal çizgisine getirmektir. Zira Allah'ın koyduğu dini eksiltme çabasıyla, ona ilave yapma hatası arasında mahiyet ve doğuracağı zararlar açısından bir fark yoktur.

## 5. ALLAH'I VE İSMİNİ İSTİSMAR ETMEK

Özellikle sosyal münasebetlerde, insanların Allah'ın adına olan saygılarını suiistimal ederek, Allah'ın adını anarak yalan yemin etmeleri veya Allah adına mesnetsiz bir biçimde konuşmaları bu başlık altında incelenecektir. *“Yeminlerinizi Allah'ın adına iyilik etmenize, Allah'a karşı gelmekten sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın.”*<sup>543</sup> *“(İkiyüzlüler) yeminlerini kalkan edinerek (insanları) Allah'ın yolundan alı korlar; işledikleri işler gerçekten ne kötüdür.”*<sup>544</sup> Yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi Kuran-ı Kerim'de insanların Allah Teala adına konuşurken dikkat etmeyip ileri gitmeleri, kendi yalanlarına O'nun adını ortak ederek yeminler etmeleri şiddetle yasaklanmıştır.

Ayrıca bazı ayetlerde de *“Allah hakkında aldatıcı düşüncelerin sizi saptırmasına izin vermeyin”*<sup>545</sup>, buyrularak insanların Allah hakkında doğru düşünce ve söylemlere sahip olmaları istenmiştir. “Kendi uydurduğu yalanları Allah'a yakıştırandan ve O'nun mesajlarını yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphe yok ki, böyle zalimler mutluluğa ulaşamazlar”<sup>546</sup> manasındaki ayet-i kerimeler de bu ifadeleri desteklemektedir.

---

<sup>542</sup> Âşık, a.g.e, s.176.

<sup>543</sup> el-Bakara 2/224.

<sup>544</sup> el-Münâfikûn 63/2; el-Mücadele 58/16.

<sup>545</sup> Fâtir 35/5; Lokmân 31/33.

<sup>546</sup> el-En'âm 6/21.

## II. İNSANIN KENDİSİNE VE ÇEVRESİNE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI

### A.ÖVÜLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR

#### 1. DOĞRULUK VE DÜRÜSTLÜK

İslami kaynaklarda doğruluk ve dürüstlük çok çeşitli kelimelerle ifade edilmekte olup bunların başında “sıdk ve istikamet” kavramları gelir. “İnsanın söz ve davranışlarıyla niyet ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması" şeklinde tanımlanabilecek olan sıdk erdemi sözlüklerde yalanın zıddı olarak tarif edilir.<sup>547</sup> İstikamet de, "Yüce Allah'ın buyruğuna uygun şekilde doğru, dürüst ve temiz kalpli olma" şeklinde özetlenebilirken, sözlüklerde “taatte devamlılık ve şirke düşmeden günahı uzak durma” diye anlatılır.<sup>548</sup>

İnsanlığın genel ahlâk anlayışında olduğu gibi İslâm ahlâkında da doğruluk ve dürüstlük, insan onurunun ve sağlıklı toplum yapısının vazgeçilmez şartlarından biri olarak telakki edilmiş ve insanın kendi kişiliğine karşı en önemli ödevleri arasında gösterilmiştir. Hz. Peygamber, kendisinden güzel bir nasihat isteyen kişiye, *"Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol"*<sup>549</sup> buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerim, bu şekilde iman edip doğru olanların üzerlerine meleklerin ineceğini ve onlara âhiretle ilgili müjdeler vereceğini ifade eder.<sup>550</sup>

---

<sup>547</sup> İ. Manzûr, “s.d.k” md.

<sup>548</sup> İ. Manzûr, a.g.e. “k.v.m” md.

<sup>549</sup> Müslim, İman, 13.

<sup>550</sup> Fussilet 41/30.

Kant ahlâkının temelini oluşturduğu kabul edilen "kategorik imperatif" (şartsız buyruk), "*Sana buyrulduğu gibi dosdoğru ol!*" şeklinde daha önce Kur'an'da yer almıştır.<sup>551</sup>

Kur'an-ı Kerim'de Doğruluk, "Sıdk" kökünden gelen ifadesiyle Müslümanların olduğu kadar Allah'ın ve Peygamberlerin de özellikleri arasında sayılır. Çok sayıda Ayet-i Kerime'de "*Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir*"<sup>552</sup>, "*De ki; Allah doğru söylemiştir*"<sup>553</sup> "*Biz elbette doğru söyleyeniz*"<sup>554</sup> şeklinde bu ve benzeri anlamları görmemiz mümkündür. Tespit edilebildiği kadarıyla sekiz ayet-i kerimede doğruluk Allah Teala'ya nispet edilmiştir.<sup>555</sup> Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail<sup>556</sup>, Hz. İbrâhîm<sup>557</sup>, Hz. Yusuf<sup>558</sup> ve Hz. İdris<sup>559</sup> gibi peygamberler anlatılırken Onların "doğruluk sahibi kişiler" olduğu da ifade edilir. Tefsirlerde bu ayetlerin açıklamalarında çeşitli yorumlara rastlanır. Mesela; Hz. İsmail'in söz verdiği kişiyle buluşmak için bir yıl beklediği ve diğer vasıflarının yanında bu sayede "doğru" ismini aldığı anlatılır.<sup>560</sup>

Doğruluk ve dürüstlüğün böylesine önemli olması, kişinin kendi şahsına karşı tutumundan başlamak üzere, ilişkili bulunduğu bütün kişilere ve çevrelere karşı her türlü tutum ve davranışlarını ilgilendiren, ticarî faaliyetlerden kamu görevlerine kadar hayatın bütün alanlarında ve bütün mesleklerde aranan bir erdem olmasından ileri gelir. İslâm ahlâk literatüründe konuşmada, niyet ve iradede, karar vermede ve kararında durmada, (riyanın zıddı olarak) amelde,

---

<sup>551</sup> Hûd 11/112; eş-Şûrâ 42/15.

<sup>552</sup> en-Nisâ 4/87, 122.

<sup>553</sup> Al-i İmran 3/95.

<sup>554</sup> el-En'âm 6/146.

<sup>555</sup> Bk. Abdülbakî, a.g.e, "ma'rûf" , "münker" md. Beyrut, 1969.

<sup>556</sup> Meryem 19/54.

<sup>557</sup> Meryem 19/41.

<sup>558</sup> Yûsuf 11/46.

<sup>559</sup> Meryem 19/56.

<sup>560</sup> Zemahşerî, El-Keşşaf min menşuratil belâğa, Kudüs, t.s. c.3, s.22.

dinî ve manevî hallerde dürüstlük gibi doğruluk ve dürüstlüğün çeşitli şekilleri üzerinde durulmuştur.

Dürüstlikle uyuşmayan, dolayısıyla kişi onurunu aşındıran kötülüklerin başında yalan gelir. Kur'an ve hadislere göre yalan, bir münafıklık alâmetidir.<sup>561</sup> İslâm dini prensip olarak insanın ruhsal gelişmesine, toplum düzenine ve barışına zarar veren her türlü kötülüğü yasaklamasının yanında, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadislerde yalan konusunda oldukça ağır ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi, ahlâk kültüründeki veciz ifadesiyle yalanın "bütün kötülüklerin anası" (ümmü'l-habâis) olmasıdır.

## 2. İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜĞÜ ENGELLEMEK

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala insanların toplumsal düzen ve denge unsurlarına uyarak yaşamalarını, düzeni bozacak durumların veya kişilerin ıslah edilmelerini ister. Yani inanların üzerine düşen; iyiliği emredip kötülüğe de mani olmak, Allah'ın istediği şekilde yaşamak ve doğru yolda birleşmektir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de "emr-i bi'l ma'ruf, ve'nnehy-i `ani'l münker" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Ayetlerde, sekiz yerde<sup>562</sup> bu lafızlarla müminler tavsif edilirken, kötülüğün emri iyiliğin nehyi de münafıkların özelliği olarak anlatılarak kâfirler tanıtılmaktadır.

Ma'ruf, "dinde iyi görülen her şey" olarak tanımlanırken, münker "fiil ve sözlerde Allah'ın rızasının olmadığı şey ve ma'rufun zıddı" tarifiyle bilinmektedir.<sup>563</sup> Kur'an'da ki bu prensip, toplum hayatını yakından ilgilendirmesi, fert, toplum ve devlet arasındaki ilgi ve sorumluluğu en yüksek düzeyde tutması yönüyle önem arz etmektedir. Bundan dolayı Kur'an bu görevi yerine getirme işini, toplumun tüm katmanlarına yaymıştır. Hatta diyebiliriz ki,

---

<sup>561</sup> en-Nisâ 4/145; Munâfikûn 63/1; Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107.

<sup>562</sup> Abdulbâkî, a.g.e, Beyrut, 1969.

<sup>563</sup> el-Cürcânî, a.g.e, "ma'ruf ve münker" md.

Kur'an, toplumda büyük-küçük, kadın-erkek ayrımı yapmadan her ferдин kendi sorumluluğunun bilincinde olarak hareket etmesini ve bu vazifenin ifasında herkesin bir katkı yapması gerektiği fikrini ön plana çıkarmaktadır.<sup>564</sup>

Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: Aralarından bir topluluk: *"Allah'ın yok edeceği veya şiddetli azaba uğratacağı bir millete niçin öğüt veriyorsunuz" dedi. Öğüt verenler: "Rabbimize hiç değilse bir özür beyan etmiş olmak için; bir de, belki sakınırlar diye" dediler.*"<sup>565</sup> "Bir haksızlığa uğradıklarında, aralarında yardımlaşırlar."<sup>566</sup> "Sizden, iyiye çağıran, uygun olanı emreden ve kötülüğü yasaklayan bir topluluk olsun. İşte onlar başarıya ulaşanlardır."<sup>567</sup>

Allah'ın peygamberlerine, insanlara tebliğ etmeleri için buyurduğu emirlere uymak ve bunlara uymaları için insanlara uyarıda bulunmak, aksi davranışları engellemek ve öğüt vermek her mümin için büyük bir sorumluluktur. Bu görev Yüce Allah tarafından başta peygamberlere verilmiştir. Önceki ümmetlerin de bununla mükellef oldukları Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: *"Onların da hepsi bir değildir. Kitap Ehli'nin içinde secdeye kapanarak, geceleri Allah'ın ayetlerini okuyup duran bir topluluk vardır, çünkü bunlar Allah'a ve Ahiret gününe inanır, uygun olanı emreder, kötü olanı yasaklar ve iyiliklere koşarlar. İşte bunlar iyilerdendir.*"<sup>568</sup> *"(Lokman oğluna dedi ki:) "Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup kötülükten vazgeçir, başına gelene karşı dayanıklı ol; doğrusu bunlar, üzerinde durulmaya değer işlerdir.*"<sup>569</sup>

Yine müminler başlarına gelen musibetlere karşı tek vücut olup sabırla birbirlerine dayanmaları ve Yüce Allah'ın dinine sımsıkı sarılmalarının önemi

---

<sup>564</sup> Ömer Dumrul, Kur'an-ı Kerim'de Maruf ve Münker, İstanbul 1994, s.165.

<sup>565</sup> el-A'râf 7/164.

<sup>566</sup> eş-Şûrâ 42/39.

<sup>567</sup> Al'i İmrân 2/104.

<sup>568</sup> Al'i İmrân 3/113-114; en-Nisâ 4/114; el-Hacc 22/41.

<sup>569</sup> Lokman 31/17.

de ayetlerde vurgulanır: “Ey inananlar! Dayanın, direnin, tetikte olun ve (Allah'a) saygılı olun ki başarasınız.”<sup>570</sup> *“İnanmış erkekler ve inanmış kadınlar birbirlerinin dostlarıdır, iyiyi emreder, kötüyü yasaklarlar. Namazı kılar, zekâtı verir, Allah'a ve Elçisi'ne itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir. Allah yücedir, bilgedir.”*<sup>571</sup>

İşlenen kötülöklere duyarsız kalınması da Kur'an-ı Kerim'de aynı şiddetle kınanmakta ve geçmiş milletlerin lanetlenme sebebi olarak zikredilmektedir.<sup>572</sup>

İyiliğin yaygınlaşması ve kötülüğün önlenmesi için herkesin şahsi çabası yanında, iyilikte yardımlaşmak ta Kur'an-ı Kerim'in müminlere emirleri arasında yer almaktadır.<sup>573</sup>

### **3. BAĞIŞTA BULUNMAK, CÖMERT OLMAK VE VERİLEN NİMETİN HAKKINI VERMEK**

İnsanların mal ile ilişkileri, toplumun sosyal yapısının teşekkülünde belirleyici rol oynar. Kur'an-ı Kerim'de teşvik edilen en önemli olgulardan biri infak ve cömertliktir. Kur'an-ı Kerim'e göre ibadetlerden sayılan zorunlu mali yükümlölüklerin(zekât, nafaka) yanında, ihtiyari bağışlar onlarca ayette yinelenmiştir. Hadis-i Şerifte de veren elin alan elden üstün olduğı bildirilerek, toplumsal birlikteliğın inşasının en temel yapı taşları konulmuştur.

Din sekülerleşmenin daima karşısında olmuş helal kazanç teşvik edilirken mal biriktirip stokçuluk yapılmaması şiddetle salık verilmiştir: “(Ey Muhammed) Dinî yalanlayanı gördün mü? Öksüzü kakıştıran, yoksulu

---

<sup>570</sup> Al'i İmran 3/200.

<sup>571</sup> et-Tevbe 9/71.

<sup>572</sup> el-Mâide 5/79.

<sup>573</sup> el-Mâide 5/2.

*doyurmaya özendirmeyen kimse işte odur. Kıldıkları namazdan gafil olarak namaz kılanların vay haline! Onlar gösteriş yapmaktadırlar; onlar eğreti şeyin verilmesini bile engellerler.”*<sup>574</sup> *“Onlar (cennetlikler, dünyada iken) mallarında muhtaç ve yoksula bir hak ayırmışlardı.”*<sup>575</sup> *“(Ey Muhammedi) inanan kullarıma söyle, namazı kılsınlar; alışveriş ve dostluğun olmayacağı günün gelmesinden önce, kendilerine verdiğimiz rızıkta açıkça ve gizlice versinler.”*<sup>576</sup> *“(Ey Muhammedi) Ne vereceklerini sana sorarlar. De ki: Maldan yapacağınız harcamalar ana-baba, en yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlara olur. Allah yaptığınız her iyiliği bilir.”*<sup>577</sup> Bu ayette infak sıralaması verilmiş, yakınlar öncelikli olarak anılmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de verilen metanın karşılığının ahirette fazlası ile mükâfatlandırılacağı müjdelenmiştir: *“Kim Allah'a güzel bir ödünç verirse, (Allah) ona, onun karşılığını kat kat artırır. Allah hem darlaştırır, hem bollaştırır. Hepiniz O'na döneceksiniz.”*<sup>578</sup> *“Ey inananlar! Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden yetiştirdiklerimizden verin. Vermek için, gözünüzü yummadan alamayacağınız pis şeyleri aramayın. Bilin ki, Allah muhtaç değildir ve övülendir.”*<sup>579</sup> *“Şeytan sizi fakirlikle tehdit eder ve size hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından bağışlama ve bolluk vaat eder. Allah'ın lütfü geniştir, her şeyi bilendir.”*<sup>580</sup> *“Yaptığınız her türlü harcamayı ve adadığınız her adağı Allah bilir. Haksızlık yapanların hiçbir yardımcıları yoktur. Sadakaları açıktan vererseniz ne âlâ! Eğer onları yoksullara gizli vererseniz, sizin için daha iyi olur ve Allah günahlarınızı örter. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*<sup>581</sup>

---

<sup>574</sup> el-Mâ'ûn 107/1-7.

<sup>575</sup> ez-Zâriyât 51/19.

<sup>576</sup> İbrâhîm 14/31.

<sup>577</sup> el-Bakara 2/215.

<sup>578</sup> el-Bakara 2/245.

<sup>579</sup> el-Bakara 2/267.

<sup>580</sup> el-Bakara 2/268.

<sup>581</sup> el-Bakara 2/270-271.

Ayet-i Kerimelerde, yapılan infakın muhatabı üzmemesi hususuna özellikle dikkat çekilmiştir.<sup>582</sup>

#### 4. İFFETLİ, HAYÂLİ VE YUMUŞAK HUYLU (HİLM SAHİBİ) OLMAK

İslam hukukunun temel felsefesi ilgilenen bir disiplin olan makasidu’ş-şeria’nın (dinin amaçları) üç temel başlığından üçüncüsü olan “tahsiniyyat” dinin temel parçalarından ahlaka mukabil gelir. Hilm ise bu yapıyı cilalayan bir unsurdur. Kur’an-ı Kerim İslam toplumunu inşa ederken inceliğe, nezakete ayrı önem atfetmiştir. Tüm peygamberlerin tavsiye ede geldikleri ahlaki erdemlerden olan iffet, hayâ ve hilm Kur’an-ı Kerim’de farklı yerlerde, bazen müstakil bir konu olarak doğrudan, bazen de atıflar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kur’an-ı Kerim farklı ayetlerde iffete, nezakete dikkat edilmesini salık vermiştir: *“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve inananların kadınlarına, (dışarı çıkarken) üstlerine örtü almalarını söyle; bu onların tanınmasını ve incitilmemesini daha iyi sağlar. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”*<sup>583</sup> *“Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışırlar, iyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar. Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar. İşte bunlara bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızkı vardır.”*<sup>584</sup> *“(Ey Muhammedi) İnanan erkeklere söyle, gözlerini dikerek bakmasınlar, mahrem yerlerini korusunlar. Bu, onların arınmasını daha iyi sağlar. Allah onların yaptıklarından haberdardır. İnanan kadınlara da söyle, gözlerini dikmesinler, mahrem yerlerini korusunlar. Süslerini, kendiliğinden görünen dışında açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini*

---

<sup>582</sup> el-Bakara 2/264.

<sup>583</sup> el-Ahzâb 33/59.

<sup>584</sup> en-Nûr 24/26.

*kocaları, babaları, kayınpederleri, oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşlen, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları, köleleri, erkekliği kalmamış hizmetçiler ya da kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkasına göstermesinler. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar. Ey inananlar! Başarıya ulaşmanız için, hepiniz Allah'a yönelin.”<sup>585</sup>*

Kur'an-ı Kerim, toplumların bozulmalarında hassas bir konuma sahip olan cinsel hayatı da düzenleyerek sağlıklı toplumlar kurulması için temel ilkeleri koymuştur. Örneğin Kur'an-ı Kerimde; “*Evlenemeyenler ise, Allah kendilerini lütfü ile zenginleştirenceye kadar iffetli davransınlar. Kölelerinizden özgürlük akdi yapmak isteyenlerle -onlarda bir iyilik görürseniz- anlaşma yapın. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, namuslu kalmak isteyen bakire cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa, Allah, zorlandıkları için onları (cariyeleri) bağışlar ve merhamet eder. Evlenme beklentisi kalmamış yaşlı kadınlara, süslerini açığa vurmamak şartıyla, (dış) giysilerini çıkarmaktan ötürü sorumluluk yoktur; ama sakınmaları kendileri için daha iyi olur. Allah iştir ve bilir.”<sup>586</sup>* Buyrulmaktadır.

Bu ve benzeri ayet-i kerimelerin tefsirlerine baktığımızda konuyla ilgili çok zengin bir edebiyat karşımıza çıkmaktadır. Özetle toplum hayatının sürekliliği için gerekli olan belirli ölçüler ve davranış türlerinden bahsedilmektedir.<sup>587</sup>

Bazı ayetlerde ise<sup>588</sup>, Hz. Adem'in şeytanla olan mücadelesinde, şeytanın onlara ayıp yerlerini göstermek için takva örtüsünü çıkarttığı mecazi bir üslupla anlatılmakta ve müminler, aynı hataya düşmemeleri yönünde uyarılmaktadırlar.

---

<sup>585</sup> en-Nûr 24/27–30, 33, 60.

<sup>586</sup> en-Nûr 24/33.

<sup>587</sup> Bk. er-Razi, a.g.e, c.22, Beyrut ts.

<sup>588</sup> el-A'râf 7/27

## 5. ADİL OLMAK

Ahlak ve hukukun en temel kavramı adalettir. Adaletin söz konusu olduğu yer insan-insan, insan-toplum ve toplum-toplum ilişkileridir. Adalet, çok genel olarak haklıya hakkını, suçluya cezasını vermek olarak tanımlanabilir. Yüce Allah'ın güzel isimlerinden biri (Esmâ-ı Hüsna) olan adalet sıfatı, zulüm sıfatının zıddıdır.<sup>589</sup> Adaleti, her tekil ilişkide görmek ve uygulamak, insanın bilgi birikimine ve değer duygusunun gücüne (vicdanına) kalmıştır. Bu nedenle, Kur'an-ı Kerim sadece adil olmayı tavsiye etmiş, fakat onu tanımlamamış; bunun yerine adaletin pratik örneklerini vermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de adalet, uyulması istenen zorunlu bir ilke olarak yerini almıştır: *“De ki: Rabbim bana adaleti emretti. Her secde edişte yüzünüzü O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na yalvarın. Sizi ilk yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz.”*<sup>590</sup> *“Allah iki adamı örnek veriyor. Biri, hiçbir şeye gücü yetmeyen, efendisine yük olan, bir yere gönderse bir iyilik getirmeyen bir dilsizdir. Şimdi bu, doğru yolda olup, adaletle iş yapan kimse ile bir olur mu?”*<sup>591</sup> *“Allah, adaletle davranmayı, iyilik yapmayı ve akrabaya bakmayı emreder; çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı yasaklar. Düşünürsünüz diye Allah size öğüt veriyor.”*<sup>592</sup>

Adalet sadece hakkına razı olmak demek değildir. Aynı zamanda mazlumun yanında durup hakkını almasını temin etme de adil olmanın gereklerindendir. Kur'an-ı Kerim'de; *“Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size bununla çok güzel bir öğüt veriyor. Allah işitmektedir, gör-*

---

<sup>589</sup> İ Manzûr, a.g.e, “a-d-l” md.

<sup>590</sup> el-A'râf 7/29.

<sup>591</sup> en-Nahl 16/76.

<sup>592</sup> en-Nahl 16/90

*mektedir.*<sup>593</sup> “İnananlardan iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltin. Eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar saldıranlarla savaşın; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulun. Adil davranın; Allah âdil davrananları sever.”<sup>594</sup>

Kur'an-ı Kerim, diğr din mensuplarına ve diğr insanlara karşı adil olmayı öğütlemektedir; “Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasaklamaz. Allah adil olanları sever.”<sup>595</sup>

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'de adaletin farklı tezahür alanlarından bahsedilmektedir. Genel olarak adalet emredildiği gibi, insan ilişkilerinde,<sup>596</sup> insanlar arasında hakemlik yapıldığında<sup>597</sup>, şahitlikte<sup>598</sup>, söz söylenildiğinde<sup>599</sup>, arabuluculuk yapıldığında<sup>600</sup> Kur'an-ı Kerim adaletin gözetilmesini istemektedir.

## 6. SÖZDE DURMAK(AHDE VEFA)

İnsanlar, sosyal hayatta tüm tasarrufları için yazılı bir belge düzenleme imkânı bulamazlar. Zaten hayatın akışkan yapısı buna fırsat tanımamaktadır. Kaldı ki belge olsa bile, art niyetli kişiler tarafından yine de aldatma için sınırsız malzeme bulunabilmektedir. Çarşı pazarlardaki alışverişten en hassas hukuki davaya, komşuya verilen sözden uluslararası sözleşmelere kadar hayatın tüm alanlarında verilen sözün tutulması ehemmiyet arz etmektedir. Yüce

---

<sup>593</sup> en-Nisâ 4/58.

<sup>594</sup> el-Hucurât 49/9; Ayrıca bk. el-Mâide 5/8, 29, 30, 42.

<sup>595</sup> el-Mümtehhine 60/8.

<sup>596</sup> en-Nisâ 4/3–129.

<sup>597</sup> en-Nisâ 4/58.

<sup>598</sup> Talâk 65/2.

<sup>599</sup> el-En'âm 6/152.

<sup>600</sup> el-Hucurât 49/9.

Allah'ın elçisi Hz. Muhammed, bu prensibi en yaşanır şekliyle Allah'ın vahyinin gölgesinde uygulayarak inananlara örnek olmuştur. İnsanın tutmakla mükellef olduğu ilk söz (ilk vaadi), mecâzi bir şekilde anlatılan, Allah'a elest bezminde verdiği,<sup>601</sup> O'nun Rab olarak tanınmasını içeren sözdür. Bundan amaçlanan ise doğuştan gelen (fıtratında var olan) Yüce Allah'ı tanıyarak O'na inanma duygusunu yaşatmasıdır.<sup>602</sup>

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a verilen sözlerin tutulması istenildiği gibi, insanların birbirlerine verdikleri sözler de aynı değerde görülüp, tutulması istenmiştir. Zira Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın her şeye şahit olduğu,<sup>603</sup> üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsünün Yüce Allah olduğu ve her halükarda konuşanlarla beraber olduğu (onları gördüğü) ifade edilmiştir.<sup>604</sup>

Murûet'in (olgun insan olmanın) en görünen yansımalarından biri ahde vefadır. Kuranın veciz ifadeleri, izahı gerektirmeyecek netliktedir; *“Ergin çağına ulaşana kadar, yetimin malına en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Antlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen sözden dolayı hesap sorulacaktır.”*<sup>605</sup> *“Sözleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin. Yeminleri, pekiştirdikten sonra bozmayın, çünkü Allah'ı kendinize kefil göstermişsinizdir. Allah yaptıklarınızı bilmektedir.”*<sup>606</sup> (Müminler) Emanetlerini gözeten ve sözlerini yerine getirenlerdir.<sup>607</sup> *“(Akıl sahibi müminler) Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır.”*<sup>608</sup>

Ayet-i Kerimelerden anlaşıldığı üzere, insanın hem Allah'a hem diğer insanlara verdiği sözleri tutması İslam'ın temel emirleri arasında yer

---

<sup>601</sup> el-A'râf 7/172.

<sup>602</sup> Esed, a.g.e, s.309, not. 139.

<sup>603</sup> Mücadele 58/6.

<sup>604</sup> Mücadele 58/7.

<sup>605</sup> el-İsrâ 17/34.

<sup>606</sup> en-Nahl 16/91. Ayrıca bk. en-Nahl 16/92, 94, 95.

<sup>607</sup> el-Mü'minûn 23/8; Mearic 70/32; Ayrıca bk. el-Bakara 2/225; El-İnsân 76/7; el-Hucurât 49/15; Saf 61/2; el-Mâide 5/89.

<sup>608</sup> er-Ra'd 13/20.

almaktadır. Ahde vefasızlık münafıklık alameti olarak hadislerde zikredilirken, Kur'an-ı Kerim de, sözlerini bozan kişilere Allah'ın lanet edeceğini ve öte dünyada varılacak yerlerin en kötüsünün onlar için hazırlandığını bildirmektedir<sup>609</sup> Kur'an-ı Kerim ahde vefa konusunda, yeminlere sahip çıkılması gerektiğini de, çok dikkat çekici bir üslupla ortaya koymaktadır.<sup>610</sup>

## 7. HOŞGÖRÜLÜ, ALÇAKGÖNÜLLÜ VE AFFEDİCİ OLMAK

İnsanların toplumsal davranışları tek düze değildir. Doğru davranışları olduğu gibi hatalı davranışları da vardır. Bu tür problemlerin katlanıp toplum birliğini ve bütünlüğünü bozmaması için birtakım telafi müesseseleri gerekmektedir. Bu müesseselerin başında insanların birbirlerine hoşgörü ve rahmet duygularıyla bakmaları gelir. Erdemli kişiliğin göstergesi de kabul edilen affedicilik ve rahmet duygusu Kur'an-ı Kerim'de özendirilen bir yaklaşım tarzıdır. Ayette:“(Ey Muhammed ) Eğer sert, kaba, kalpli olsaydın elbette yanında kimse kalmaz, dağılırlardı”<sup>611</sup> buyrulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili diğer ayetlerde inananların vakarlı olmaları<sup>612</sup>, kendilerine sataşanlara güzel sözler söylemeleri<sup>613</sup>, öfkelerini kontrol etmeleri<sup>614</sup>, kusurları affetmeleri<sup>615</sup>, darlıkta ve bollukta başısta bulunmaları<sup>616</sup> halinde Allah'ın onların bu davranışlarına karşılık lütufkâr

---

<sup>609</sup> er-Ra'd 13/25.

<sup>610</sup> el-Bakara 2/225, el-Mâide 5/89, en-Nahl 16/92.

<sup>611</sup> Al'i İmrân 3/159.

<sup>612</sup> el-Furkân 25/72.

<sup>613</sup> el-Furkân 25/63.

<sup>614</sup> Al-i İmran 3/134.

<sup>615</sup> en-Nûr 24/22; Al'i İmrân 3/159; el-A'râf 7/199.

<sup>616</sup> Al'i İmrân 3/134.

olacağı ve affediciliklerine karşın onların kusurlarını bağışlayacağı<sup>617</sup> vurgulanmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bulunan pek çok ayetten bazıları şunlardır; *“(O Müminler) Kötülüğü iyilikle savarlar”*<sup>618</sup>, *“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen(kötülüğü) en güzel şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur”*<sup>619</sup>. *“ Ey inananlar! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, onlara karşı uyanık davranın, ama siz affeder, suçlarını hoş görür ve bağışlarsanız, Allah da bağışlar ve acır.”*<sup>620</sup>

Burada şunu da belirtmek isteriz ki; Kur'an-ı Kerim'de affedicilik tavsiye edilmiştir. Yalnız bu, kötülüklerin karşılıksız kalacağı anlamına gelmemektedir. Yukarıda zikredilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere emredilen; haksızlığı görmezden gelmek, ona karşı bir tavır almamak değil, haksızlığı en güzel yöntemleri kullanarak ortadan kaldırmaktır.

## 8. DÜNYA-AHİRET DENGESİNİ KORUMAK

Kur'an-ı Kerim'in betimlemelerinden anlaşılan, İslam'ın bir denge ve istikamet dini olduğudur. Her şeyde ve her yerde bu muvazene öncelikle gözetilmiştir. Geçmiş İslam medeniyetleri bu prensibi işleterek halklarına mutluluk ve refah getirmişlerdir. Mal biriktirip dünyaya gereğinden fazla önem verme yahut hayatın gerçeklerinden kaçıp inzivaya çekilme bu dengenin bozuk, istenmeyen şeklidir. Dünyevileşme (sekülerleşme) Kur'an-ı Kerim'de

---

<sup>617</sup> eş-Şûrâ 42/40; Teğabün 64/14; en-Nisâ 4/149.

<sup>618</sup> er-Ra'd 13/22.

<sup>619</sup> Fussilet 41/34.

<sup>620</sup> et-Teğabun 64/14; Ayrıca bk. el-Bakara 2/263; A.İmran 3/134; en-Nisâ 4 /149; en-Nahl 16/126; el-Hacc 22/60; en-Nûr 24/22; el-Furkân 25/63,70; el-Kasas 28/54; eş-Şûrâ 42/43.

sakınılması hararetle salık verilen bir olgudur. Kur'an'ın sık sık dikkat çektiği ve insanı uyarmaya çalıştığı bir tehlike de dünyaya aşırı düşkünlüktür. İnsanoğlunun geldiği ve döneceği yeri unutarak, sadece bu dünya eksenli düşünmesi ama bununla beraber ölüme yani yok oluşa(!) çare bulamayışı hedonist bir yaşam anlayışını zorunlu kılmıştır. Hz. Musa'nın savaştığı Karun ve Firavun'un dünya görüşü olan bu anlayış, o gün nasıl acılara sebebiyet verdiyse, bugün de çevre kirliliği, silahlanma, ırkçılık, tüketim çılgınlığı, açlık, savaş ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi bir yığın felakete sebep olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, bütünüyle insana ve bu dünyaya olan hitabıyla bu tarafa bakarken, ölüm ve sonrasına yaptığı atıflarla ve dünya hayatının geçici, bitici olduğunu hatırlatmasıyla bu dengeyi kurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, inanç ve ibadetlerle ilgili olduğu kadar, alışveriş ve çalışma ile ilgili hükümlerin de bulunması yine bu dengeye işarettir. Kur'an-ı Kerim, Cuma Namazı için çağrıldıktan sonra alışverişi yasaklarken, namazdan sonra yeryüzüne dağılıp, Allah'ın lütfundan rızıkı aramayı emretmektedir.<sup>621</sup> Ayetin teşviki ibadetten sonra çalışmaya devam edilmesi yönündedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'u Teala şu ayet-i kerimelerle muvazeneye teşvikte bulunmuştur;

*“Güçlüğü yanında bir kolaylık vardır. Evet; güçlüğün yanında bir kolaylık vardır. Onun için bir işi bitirince diğerine giriş. Ve yalnız Rab-binden iste.”*<sup>622</sup>

*“Size verilen herhangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?”*<sup>623</sup>

*“Karun, Musa'nın kavminden biriydi, ama onlara karşı azdı. Biz ona, anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Toplumu ona: "Böbürlenme! Allah böbürleneni sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde,*

---

<sup>621</sup> Cuma 62/9-10

<sup>622</sup> İnşirah 94/5.6.7.8

<sup>623</sup> e1-Kasas 28/60

*ahiret yurdunu da gözet, dünyadaki payını da unutma; Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi sen de iyilik yap; yeryüzünde bozgunculuğu arzulama, çünkü Allah bozguncuları sevmez" demişlerdi.*"<sup>624</sup>

Aşikârdır ki buradaki denge, bir terazinin iki kefesi şeklindeki bir denge değil, hem dünyayı hem de ebedi olan ahiret yurdunu ihmal etmemeyi amaçlayan ölçülü olma ilkesidir.

## **B. YERİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR**

### **1. KÖTÜLÜK VE BOZGUNCULUK YAPMAK**

Kur'an-ı Kerim insanın ilk yaratılışını aktarırken Yüce Allah ile melekler arasında geçen bir diyalogda; *"Melekler: «A!..Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?»"*<sup>625</sup> Diyerek insanoğlunun yanlış yapmaya açık zayıf yönünden söz etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de insanın bu kötülüğe, bozgunculuğa açık vasfı farklı vesilelerle ifade edilmiştir. Daha çok 'ifsâd', 'isyân', 'tuğyân' gibi delaleti açık kavramların kullanılması yanında 'zulüm', 'aşırıya gitme' ve 'kötülüğü emretme' gibi dolaylı kavramlarla da kötülük ve bozgunculuktan söz edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de müminlerin diğer insanlara zarar verilmemesi için dikkatli olmaları tavsiye edilmiştir: *" Bilmediğin şeyin ardına düşme. Doğrusu, kulak, göz ve gönül, işte bunların hepsi ondan sorguya çekilir. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; ne yeri delebilirsin, ne de boyca dağlara erişebilirsin. Bunların hepsi, Rabbinin katında beğenilmeyen kötü şeylerdir. Bunlar,*

---

<sup>624</sup> el-Kasas 28/76, 77.

<sup>625</sup> el-Bakara 2/30.

*Rabbinin sana bildirdiği hikmetlerdir. Sakın, Allah'tan başka tanrı edinme, yoksa yerilmiş ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.*”<sup>626</sup>

İnsanlara eziyet etmek yasaklandığı gibi Allah ve onun elçisine eziyet etmek yasaklanmıştır.<sup>627</sup> Açıktır ki, Yüce Allah’a eziyet onun kurallarına uymamakla olur.

Kur’an-ı Kerim’de küresel anlamda bozgunculuktan da söz edilmiş<sup>628</sup>, bozgunculuğu yapanların bu hatalarını kabul etmeyip kendilerini düzelticiler olarak takdim etmeleri eleştirilmiştir.<sup>629</sup> Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah bozguncuların genel eylemlerini, alay geçmelerini bildirdikten sonra asıl Allah’ın onlarla alay ettiğini, ve onlara sadece süre tanımış olduğunu, neticede hidayete erenlerin onlar olmadığını açıklamaktadır.<sup>630</sup>

Ondan tiksiniyorsunuz. Allah'a saygılı olun. Allah tövbeleri dâima kabul edendir, merhametlidir”.<sup>631</sup>

## **2. HASET ETMEK VE DEDİKODU YAPMAK**

Toplumsal birlik insanların birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri ile mümkündür. Bunun için elde bulunan fırsatlar için Yüce Allah’a teşekkür edip ihtiyaç duyulan gereksinimler için de bir taraftan çalışıp diğer taraftan Yüce Allah’ın nimetlerini bol vermesi dua etmek gerekmektedir. İnsanların çeşitli sebeplerle birbirlerini kıskanmaları, aralarındaki sevgiyi, bütünlük duygusunu derinden zedeleyip sosyal yapıyı tahrip eden bir olgudur.

---

<sup>626</sup> el-İsrâ 17/36–37–38–39; Ayrıca bk. Kalem 68/10–14; el-A’râf 7.33.56; en-Nahl 16/90 en-Nisâ 4.85.145; el-Kasas 28/77; er-er-Rûm 30/41.

<sup>627</sup> el-Ahzâb 33/57–58.

<sup>628</sup> el-Bakara 2/11; el-A’râf 7/56, 85; Muhammed 47/22.

<sup>629</sup> el-Bakara 2/11.

<sup>630</sup> el-Bakara 2/8–16.

<sup>631</sup> el-Hucurât 49/12; el-Ahzâb 33/58; en-Nisâ 4/112; en-Nûr 24/23–24; el-Hümeze 104/1.

Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ın bu birlikteliğin devamının sağlanması için kıskanma ve dedikodu gibi olumsuz davranışları yasakladığını bildirmiştir; *“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”*<sup>632</sup> Hasetle ilgili olarak şöyle buyrulmuştur; *“(Ey Muhammed) De ki: “Yarattıklarının şerrinden, bastıracağı zaman karanlığın şerrinden, düşümlere üfören büyücülerin şerrinden, çekememezlik ettiği zaman kıskancın şerrinden, sabahın Rabbine sığınırım”.*<sup>633</sup>

Kur'an'ı- Kerim'de farklı bazı ayetlerde de diğer insanların mal sahibi olmalarını çekemeyip kıskananlar aynı şekilde eleştirilmiştir. Özellikle Ehli kitap örnek verilerek Yüce Allah'ın bazı insanlara ikram ettiği zenginliği kıskanmaları yerilerek cezalarının cehennem olduğu bildirilmektedir.<sup>634</sup>

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah insanların özel hayatlarına saygı gösterilmesi gerektiğini, insanların özel hayatlarını araştırıp arkalarından dedikodu yapılmamasını tavsiye etmektedir.<sup>635</sup>

### 3. İFTİRA ATMAK

İftira atmak, kişinin yapmadığı bir şeyi yapmış olduğunu söylemek bunu yaymaktır. İftira atmak, dedikodudan çok daha ağır sonuçları olan bir davranıştır. Kişinin bunu mahkemede yapması veya toplum arasında yapması yapılan eylemin niteliğini değiştirmemektedir. Bu tür davranışlar toplumun birlikteliğini düzenini kökünden sarsan davranışlar olduğu için Kur'an-ı Kerim kesin bir dille bu tür davranışları yasaklamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de

---

<sup>632</sup> Hucûrât 49/12.

<sup>633</sup> Felek 113/1-5; en-Nisâ 4/32.

<sup>634</sup> en-Nisâ 4/51-55.

<sup>635</sup> Hucûrât 49/12.

dedikodu yapmanın hukuki cezasından söz edilmezken iftira atmanın hukuki cezası bildirilmiştir.<sup>636</sup>

Kur'an-ı Kerim daha çok kâfirlerin veya Ehli kitabın Yüce Allah'a özellikle ulûhiyet konusundaki iftiralarından söz etmektedir.<sup>637</sup> Bu bölümde kastedilen ise toplumsal hayatta insanların birbirlerine attıkları iftiralaradır.

Kur'an-ı Kerim 'İfk hadisesi' olarak bilinen Hz. Peygamberin eşine atılan iftira olayında müminlerin bu iftirayı duyunca araştırmadan kabullenmelerini eleştirmektedir.<sup>638</sup> Böylesi durumlarda yapılması gereken davranış şeklini Kur'an-ı Kerim bildirmiştir: Sözü nakledenden tanık getirmesini istemek, getiremezse onun yalancılığın karar verip sözüne itibar etmemek.<sup>639</sup> Zaten mümine yakışan ayıpları açıklamak değil onları örterek insanların arasını düzeltmektir. Mamafih müminlere günah işleyen biri haber getirdiği zaman müminlerin o haberi araştırmaları gerekmektedir.<sup>640</sup>

Kur'an-ı Kerim iftira atan gibi iftirayı araştırmadan doğruluğuna hükmedip onu yayan kişinin sorumlu olduğunu bildirip her iki eylemin de cezai sorumluluğunun olduğunu açıklamaktadır.<sup>641</sup> İftira atmayı insanların basit görebileceklerini nakleden Kur'an-ı Kerim, iftiranın Yüce Allah'ın katında sorumluluğunun ağır olacağını bildirmektedir.<sup>642</sup>

#### 4. İSRAF; SAVURGANLIK YAPMAK

İsraf, aşırı gitmek, haddi aşmak, ifrat ve taşkınlık gibi anlamlara gelmektedir. Genel anlamda aşırıya gitmek ayrı bir bölüm olarak işlenmiştir. Bu

---

<sup>636</sup> en-Nûr 24/4.

<sup>637</sup> Örneğin bk. el-En'âm 6/21, 93; el-A'râf 7/37, 89; Hûd 11/18.

<sup>638</sup> en-Nûr 24/12-13.

<sup>639</sup> en-Nûr 24/13.

<sup>640</sup> el-Hucurât 49/6.

<sup>641</sup> en-Nûr 24/11.

<sup>642</sup> en-Nûr 24/15.

bölümde mali tasarruflar, harcamalar ve tüketim konularındaki aşırılıklar ele alınacaktır.

Her konuda orta yolu ve itidalî teşvik eden Kur'an-ı Kerim Allah'ın helal kıldığı rızkın tüketilmesinde hatta Allah yolunda harcanmasında dahi orta yolu ve aşırı gitmemeyi tavsiye etmiştir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Yakınlara, düşküne ve yolcuya hakkını ver, ama saçıp savurma. Doğrusu, saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.”*<sup>643</sup>

Eldeki malın ne şekilde olursa olsun en verimli bir şekilde değerlendirilmesi esastır. Gereksiz yere eldeki malın veya imkânların harcanması mutlak suretle yasaklanmıştır.<sup>644</sup> Kur'an-ı Kerim'de ayrıca israfı ilgili olarak Allah'ın helal kıldığı rızıktan yenilip içilmesi ama israf edilmemesi,<sup>645</sup> müminlerin infak ederken israf ve cimrilikten sakınıp orta yol tutmaları gerektiği<sup>646</sup> ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de israfın ağır bir suç olduğu israfçıların Şeytanın kardeşleri olarak tanıtılmalarından anlaşılmaktadır; *“Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”*<sup>647</sup> Kur'an-ı Kerim dengeli harcama yapmayı tavsiye etmiş, başışta bulunmayıp cimrilik yapanları veya hesapsız aşırı harcama yapanları da uyarmıştır; *“Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.”*<sup>648</sup> Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın verdiği helal, temiz nimetlerinden insanların yararlanmalarını<sup>649</sup>,

---

<sup>643</sup> el-el-İsrâ 17/26–27; Ta-ha 20/81.

<sup>644</sup> el-İsrâ 17/26–27,29; el-A'râf 7/31; Tâhâ 20/81.

<sup>645</sup> el-En'âm, 6/141; el-A'râf, 7/31.

<sup>646</sup> el-Furkân, 25/67; el-el-İsrâ, 17/29.

<sup>647</sup> el-İsrâ 17/26–27.

<sup>648</sup> el-el-İsrâ 17/29.

<sup>649</sup> Örneğin bk. el-Bakara 2/57, 60, 168, 172; el-Mâide 5/88; el-A'râf 7/160; el-Enfâl 8/69; en-Nahl 16/114.

fakirleri gözetip aşırılık yapmamalarını, Allah'ın nimetlerine teşekkür etmelerini birden çok ayette ifade etmektedir.<sup>650</sup>

Kur'an-ı Kerim'in açıklamalarından anlaşılan, kulun kendine emanet edilen nimetleri yerli yerince ve gerektiği kadar harcaması gerektiğidir. Aksi davranış emanetçinin yetkisini ve haddini aşması anlamına gelmektedir. Yüce Allah israf ederek haddi aşanlar için *“Allah müsrifleri sevmez.”*<sup>651</sup> Buyurmuştur.

## 5. ADAM ÖLDÜRMEK

Allah (cc)'a ortak koşmaktan sonra en büyük günah bir cana kıymaktır. Yaşam hakkı tüm canlılarda en temel haktır. Dinin en korumayı hedeflediği en temel haklardan biri yaşam hakkıdır. İnsanı yaşatmanın önemine Kur'an'-ı Kerim şöyle işaret etmiştir: *“Bundan (Kabil'in Habil'i haksız yere öldürmesinden) dolayı, israiloğullarına şöyle yazdık: Kim bir cana kıymamış veya yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir kimseyi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir kimsenin hayatını kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibidir. Andolsun, onlara elçilerimiz açık belgelerle gelmiştir, ama onların çoğu bundan sonra da yeryüzünde aşırı gitmişlerdir.”*<sup>652</sup>

Kur'an-ı Kerim'de bir mümini diğerini -hataen olması dışında- öldürmesinin asla olmaması gereken bir durum olarak betimlenmiştir.<sup>653</sup> Kasten bir mümini öldürenin ebediyen cehennemde kalacağı, Allah'ın gazabına ve lanetine uğrayacağı,<sup>654</sup> rızık endişesiyle çocukları öldürmenin<sup>655</sup> ve Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymanın haram olduğu,<sup>656</sup> ifade edilmiştir.

---

<sup>650</sup> Örneğin bk. el-En'âm 6/142; Tâhâ 20/81; el-Hacc 22/28, 36; Sebe 34/15.

<sup>651</sup> el-En'âm, 6/141; el-A'râf, 7/31.

<sup>652</sup> el-Mâide 5/32; en-Nisâ 4/31; el-İsrâ 17/31-33.

<sup>653</sup> en-Nisâ, 4/92.

<sup>654</sup> en-Nisâ, 4/93.

<sup>655</sup> el-En'âm, 6/151; el-İsrâ, 17/31.

<sup>656</sup> el-En'âm, 6/151; el-İsrâ, 17/33; el-Furkân, 25/68.

Kur'an-ı Kerim bir cana kıymanın cezası olarak katile kısas uygulanmasını, ama velilerin af yolunu seçip kısastan vazgeçerek diyet alabileceklerini ama bu konuda da aşırı gitmemelerini tavsiye etmiştir.<sup>657</sup>

Hata ile bir mümini öldürmenin cezası olarak ise bir mümin kölenin azadı şartını koşarak adeta başka bir müminin diriltilmesini teşvik eder.<sup>658</sup>

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere cana kıymak en büyük günah sayılmış ve karşılık olarak en büyük cezalar verilmiştir. Bunu sebebi Yüce Allah'ın en değerli varlık olarak yarattığı insanın canının kutsiyetinden ve bir insanı haksız yere öldürmenin bütün insanlığı öldürmek gibi kabul edilmesindendir.

## 6. YALAN SÖYLEMEK

Dini gerçekleri inkâr etmenin kötü olması gibi günlük hayatta yalan söylemek de kötüdür. İnsan bazen yaptığı bir hatadan, yalan söyleyerek kurtulmak, hatasının neticelerinden böylece sıyrılmak ister. Bu durum ise kötülüğe daha fazla kötülük katmaktan başka bir işe yaramaz. Bazen de dünyevi bir menfaatini düşünerek yalana tevessül eder. Menfaat karşılığı bir sözün değiştirilmesinin en kötüsü muhakkak Allah'a verilen sözün değiştirilmesidir. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurur: *“Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenlerin, işte onların, ahirette bir payları yoktur. Allah onlara kıyamet günü hitap etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azap onlar içindir.”*<sup>659</sup>

Yalan tüm gerçekleri bulandıran bir hastalıktır. Bu hastalıklı tavrın tabîî ki en ciddi sonuçlar doğurduğu konu, Allah'ın ayetlerini inkâra götüren tavidir. Yalancılar hakkında Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Kendine okunan Allah'ın ayetlerini dinleyip, sonra onları hiç duymamış gibi*

---

<sup>657</sup> el-Bakara, 2/178.

<sup>658</sup> en-Nisâ, 4/92.

<sup>659</sup> Al'i İmrân, 3/77.

*büyüklik taslamakta direnen, pek yalancı ve günahkâr kişinin vay haline! Ona can yakıcı bir azabı müjdele.*”<sup>660</sup>

Kur'an-ı Kerim'de müminler doğru söz söylemeye,<sup>661</sup> yalandan kaçınmaya,<sup>662</sup> kendilerinin ve en yakınlarının bile aleyhine olsa yalancı şahitlik yapmak suretiyle adaletten sapmamaya,<sup>663</sup> yalan yere yemin edenlere uymamaya,<sup>664</sup> yapmayacakları şeyleri söylemekten sakınmaya,<sup>665</sup> davet edilirler.

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi yalan insanı doğruluktan uzaklaştıran doğurduğu kötü sonuçlar itibari ile de sakınılması gereken ciddi bir hastalıktır.

## **7. ZİNA YAPMAK VE FUHUŞA BULAŞMAK**

Zina: kadınla erkeğin gayri meşru (yasal olmayan) cinsel ilişkide bulunmasıdır. Bu eylem, Kur'an-ı Kerim'in bütün İlâhî dinlerin yasakladığı, şirkle aynı cümlede yasaklığını bildirdiği ağır suçlardandır. Kur'an-ı Kerim, zinayı Allah'a ortak koşma ile birlikte anmış ve müminlerin zina etmelerini yasakladığını bildirmiştir.<sup>666</sup>

Kur'an-ı Kerim'de müminlere zinaya yaklaşmamaları ve onun çok kötü bir iş olduğu,<sup>667</sup> müminlerin zinadan korunmak için bakışlarını dahi korumaları gerektiği, bu davranışın onlar için daha temizleyici olduğu ifade edilmiştir.<sup>668</sup>

Zina fiili dünyada ve ahirette en ağır cezayı gerektiren cürümlerden biri olarak zikredilmiş,<sup>669</sup> bu yüzden tespit edilmesi de ağır şartlara bağlanmış, bu

---

<sup>660</sup> Casiye 45/7–8 Ayrıca bk. el-Furkân 25/72; en-Nûr 24/4; el-Ahzâb 33/70–71; el-Hacc 22/30; Saf 61/2; el-Hümeze 104/1; el-Ahzâb 49/11.

<sup>661</sup> el-Ahzâb 33/70.

<sup>662</sup> el-Hacc 22/30.

<sup>663</sup> en-Nisâ 4/135.

<sup>664</sup> el-Kalem 68/10.

<sup>665</sup> es-Saf 61/2–3.

<sup>666</sup> el-Furkân 25/68.

<sup>667</sup> el-İsrâ 17/32.

<sup>668</sup> en-Nûr 24/30–31.

<sup>669</sup> en-Nûr 24/2; el-Furkân 25/68–69.

şartların gerçekleşmediği durumlarda iddia sahibi, iddiasını ispat edemeyen iftiracı konumunda değerlendirilerek kendisine ceza uygulanması istenmiştir.<sup>670</sup>

Kur'an-ı Kerim, Hz. Lût'un Kavminin işlemesinden dolayı onlara nispetle anılan Lutiliği (erkeklerin birbirleri ile cinsel münasebete girmeleri) de zina gibi büyük bir cürüm saymış ve onların bu iğrenç tavrını ve bu kötü fiili işleyenleri şiddetle kınamıştır.<sup>671</sup>

## 8. CİMRİLİK YAPMAK VE VERİLEN MALI BAŞA KAKMAK

İnsanın dünyaya olan tutkusunun beklide en bariz şekilde kendini gösterdiği şey, mala karşı olan hırsıdır. Bu yüzden olsa gerek onu Allah'ın infak edilmesini emrettiği yerlere harcamakta çok zorlanır ve cimrilik eder. Oysa imtihanın sırrı burada, kişinin malın gerçek sahibi olmadığına şuurunda olarak, özünde olan cimrilikle mücadele edebilmesindedir.<sup>672</sup> Cimrilik insanın özünde olmakla birlikte bu duygunun hastalık derecesine ulaştığı ve insanı çepeçevre kuşattığı da olur. Bu ise malının biteceği, gelecekte fakir kalacağı gibi iman zafiyetinden de kaynaklanan şeytanın da insanı korkuttuğu hastalıklı bir ruh halinin yansımasından başka bir şey değildir.<sup>673</sup>

Cimrilikle ilgili Kur'an-ı Kerim de şöyle buyrulmaktadır;

*“Cimrilik eden, kendini yeterli gören ve en güzel sözü yalanlayan kimsenin de, güçlülere uğramasını kolaylaştırırız. O aşağıya yuvarlandığı zaman, malı onu kurtarmaz.”*<sup>674</sup> *“Mal toplayıp onu sayıp duran, diliyle*

---

<sup>670</sup> en-Nûr 4/4-13.

<sup>671</sup> el-A'râf 7/80-81; eş-Şu'arâ 26/165-166; en-Neml 27/54-55; el-Ankebût 29/28-29.

<sup>672</sup> el-İsrâ 17/100; el-Mearic 70/21.

<sup>673</sup> el-Bakara 2/268.

<sup>674</sup> el-Leyl 92/8-11; el-Fecr 89/17-19; el-Hadîd 57/24; en-Nisâ 4/37; el-Mearic 70/19-21; el-İsrâ 17/29.

*çekiştirip, yüzüyle de alay eden kimsenin vay hâline! Malının kendisini ölümsüz kılacağını sanmaktadır.”*<sup>675</sup>

Bu durum, Kur'an'ın tasviri ile *"Allah'ı unuttukları için, Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimselerin halidir.”*<sup>676</sup> Kur'an insanın haddi aşması ve azması ile dünya hayatını tercih etmesi arasında yakın bir bağ kurar: *"Artık kim azarsa ve dünya hayatını tercih ederse, gideceği yer cehennemdir”*<sup>677</sup>

Yapılan bağışta başa kakmanın yanlışlığı Kur'an-ı Kerim'de çok veciz bir şekilde ifade edilmektedir; *“Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.”*<sup>678</sup> Ayrıca yapılan bağışta başa kakmanın yapılan iyiliğin sevabını götürdüğü Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir.<sup>679</sup> Aynı ayetlerin devamında usulüne uygun yapılan bağışın Yüce Allah tarafından fazlasıyla mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir.<sup>680</sup>

Cimriliğin bir şekli de sayılabilecek olan malın kötüsünü bağışlama konusunda müminler edebi bir yolla uyarılmaktadırlar; *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızk olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.”*<sup>681</sup>

Kişinin Allah yolunda bağışta bulunmaktan kaçınmasını, Kur'an-ı Kerim, kendini kendi eliyle tehlikeye atmak olarak nitelendirirken,<sup>682</sup> nefsinin cimriliğinden kurtulup Allah yolunda harcayanların ise felaha erecekleri ifade

---

<sup>675</sup> el-Hümeze 104/1-3; et-Teğabun 64/16; el-Müddessir 74/6; el-Bakara 2/262-264; el-İnsân 76/8-10.

<sup>676</sup> Haşr 59/19.

<sup>677</sup> En-Naziât 76/37-39; el-Kıyâme 75/20; Fâtir 35/5; el-Beled 90/6.

<sup>678</sup> el-Bakara 2/263.

<sup>679</sup> el-Bakara 2/264.

<sup>680</sup> el-Bakara 2/265-266.

<sup>681</sup> el-Bakara 2/267.

<sup>682</sup> el-Bakara 2/195.

edilir.<sup>683</sup> İnsan cimrilik ederken bunu kendisi için hayır zannederek yaptığı ama bunun kendisi için şer olduğu da Kur'an'ın dikkat çektiği bir husustur.<sup>684</sup>

Cimrilik etmek ve cimriliği tavsiye etmek Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ile kâfirlerin sıfatıdır.<sup>685</sup> Cimrilik eden de ancak kendi kendine zarar vermiş olur.<sup>686</sup> Cimriliğin ileri boyutu kendisi bağışta bulunmadığı gibi bağışta bulunanı engellemektir. Kur'an-ı Kerim bu tür aşırılıklara da dikkat çekerek cimriliğin ne kadar sapkın bir hal alacağını bildirmiştir.<sup>687</sup>

Altını ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamamak azabı gerektiren bir durum olup, böyle kişiler şiddetli cehennem azabı ile tehdit edilmişlerdir.<sup>688</sup> Malı biriktirme isteği, malının kendini ebedileştireceği hissinden kaynaklandığını da ifade eder Kur'an-ı Kerim.<sup>689</sup>

## 9. İÇKİ, UYUŞTURUCU GİBİ ZARARLI NESNELERİ TÜKETMEK

Kur'an-ı Kerim'de insan yeryüzündeki en değerli varlık olarak nitelendirilmiş ve onun üstün meziyetlerine dikkat çekilmiştir.<sup>690</sup> Kur'an-ı Kerim'de insanın seçilmişliği şöyle ifade edilmiştir: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”<sup>691</sup> İnsanın bu üstünlüğünü tam ve yerinde kullanabilmesi akıl ve ruh sağlığının yerinde olmasına bağlıdır. Bu yüzden Kur'an insanın beden ve ruh sağlığına zarar veren maddelerin kullanımını yasaklamıştır.

---

<sup>683</sup> el-Haşr 59/9.

<sup>684</sup> Al'i İmrân 3/180; Teğâbun 64/17.

<sup>685</sup> en-Nisâ 4/37; el-Hadîd 57/24.

<sup>686</sup> Muhammed 47/38.

<sup>687</sup> en-Nisâ 4/37; el-Mâ'ûn, 107/1-7.

<sup>688</sup> el-Hümeze 104/1-3; et-Tevbe 9/34-35.

<sup>689</sup> el-Hümeze 104/3.

<sup>690</sup> et-Tîn 95/4.

<sup>691</sup> el-İsrâ 17/70.

Uyuşturucu ve sarhoşluk veren maddelerin kullanımı çok eski dönemlerden beri insanlığın kötü alışkanlıklarından olagelmıştır. Bu kötü alışkanlığın sebepleri arasında insanın zaafları, sorumluluktan kaçmak isteyişi, birbirini olumsuz etkilemeleri ve manevi boşluk gibi sebepler sayılabilir. Kur'an-ı Kerim tüm bu sebeplerle mücadele ettiği gibi içki ve uyuşturucu maddeleri de kesin bir üslupla yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen içki yasağı insana sarhoşluk veren, akli ve ruhi dengesini bozan bütün katı ve sıvı maddeleri kapsar.

Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla ilgili nihai yasağı bildiren ayet şöyledir: *“Ey inananlar! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, yalnızca Şeytan işi birer pisliktir. Bundan kaçının ki kurtulasınız. Şeytan, içki ve kumar yüzünden, yalnızca aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçecek misiniz?”*<sup>692</sup>

Ayetten de anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim, içki ve benzeri alışkanlıkları hem manevi yönü itibari ile şeytan işi birer pislik olarak betimlemekte, hem de sebep olacağı sosyal sonuçlar ve insan ruhunda oluşturacağı manevi noksanlıklar açısından ele almaktadır. Böylesine kötü sonuçlar meydana getiren bir cürümü artık işlemezsınız değil mi? Diyerek insan aklının ileri sürebileceği tüm bahaneler bertaraf edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de sigara içmenin yasaklığı ile ilgili bir ayet yoksa da kişinin kendini tehlikeye atması açıkça yasaklanmasından dolayı<sup>693</sup> -tıbbi olarak vücuda zarar verdiği kesin olan- sigaranın tüketiminin de Kur'an'a göre dolaylı olarak da olsa yasak olduğu söylenebilir.

---

<sup>692</sup> el-Mâide 5/38, 90; el-Bakara 2/219.

<sup>693</sup> el-Bakara 2/195.

## 10. MALA YÖNELİK AŞIRILIKLARDA BULUNMAK; HIRSIZLIK YAPMAK, FAİZ ALIP VERMEK, RÜŞVET ALIP VERMEK VE KUMAR OYNAMAK

Mal, bütün dinlerin korunmasını esas aldığı beş temel değerden biridir. Şüphe yok ki ona yönelik aşırılıklar ve haksız kazanç yöntemleri tüm dinlerde, hatta dini olmayan çoğu idari sistemde de yasaklanmıştır. Bu tür cürümlerin yasak oluşu, sosyal düzenin bekası için, bütün insanlığın üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Bununla beraber salt kanuni yasaklarla düzenin tesisinin mümkün olmadığı da bir tecrübedir. Kur'an-ı Kerim'de bu tür yasaklar, ahlaki öğretinin ve Yüce Allah'a itaatin bir ögesi olarak zikredilmekte ve uhrevi ceza ile desteklenerek caydırıcılık sağlanmaktadır.

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır; *“Ey inananlar! Mallarınızı aranızda haksızlık yaparak (batıl yolla) değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin. Kendinizi öldürmeyin. Allah size karşı çok merhametlidir. Ama kim aşırı giderek ve haksız olarak böyle yaparsa, onu ateşte yakacağız. Bu, Allah'a kolay bir şeydir. Size yasaklananların büyüklerinden uzak durursanız,(diğer) kusurlarınızı örteriz ve sizi ağırlanacağınız bir yere yerleştiririz. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri arzu etmeyin. Erkeklerle çalıştıklarından bir pay vardır, kadınlara da çalıştıklarından bir pay vardır. Allah'tan bolluğunu dileyin. Doğrusu Allah her şeyi bilmektedir”*.<sup>694</sup>

Malı batıl yolla yemek, iki biçimde olabilir: Biri malı sahibinden zulüm, hırsızlık, gasp ve benzeri yollarla almak; diğeri kumar, tefecilik, rüşvet gibi dinin yasakladığı yöntemlerle kazanmaktır. Bu yollarla mal kazanmanın hepsi, batıl yolla mal elde etme deyimi içine girer.

Mala yönelik aşırılıkların en belirginini şüphesiz hırsızlıktır. Kur'an-ı Kerim'in hırsızlıkla ilgili ifadeleri net ve hükmü kesin olan ifadelerdir.<sup>695</sup> Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere biat etmek için gelen kadınlardan, Allah'a

<sup>694</sup> en-Nisâ 4/29-30-31-32; el-Bakara 2/188; ez-Zâriyât 51/12.

<sup>695</sup> el-Mâide 5/38.

şirk koşmamak ve hırsızlık yapmamak üzere biat alması istenmektedir.<sup>696</sup> Gasp, haksız kazanç olması daha belirgin olduğu için rahatlıkla hırsızlık suçunun kapsamına dâhil edilebilir.

İnsanın mala karşı olan zaafı, onu sürekli daha fazla ve daha zahmetsiz kazanmanın yollarını aramaya ve ilahi emirleri dahi nefsinin istekleri doğrultusunda tevil etmeye yöneltmiştir.

Kuran-ı Kerim’de Allahın haram kıldığı faizin alışveriş gibi olduğunu iddia edenlerin akıbeti şöyle haber verilir: “*Faiz yiyenler kıyamet günü, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Bu, onların: "Alışveriş de faiz gibidir" demelerindendir. Oysa Allah alışverişi helal ve tefeciliği haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir ve tefecilikten vazgeçerse, geçmişte olan kendisinin olur. Onun durumu Allah'a aittir. Kim tefeciliğe dönerse, işte onlar ateşliklerdir, onlar orada temelli kalacaklardır.*”<sup>697</sup>

İnsan, zahmetsiz bir şekilde daha fazla kazanmak için başvurduğu faizin, kazancın aksine onun malını helak eden şey oluşu da insanın bu hırsına mani olmamaktadır. Zira Yüce Allah Kur’an-ı Kerimde faizin bereketsiz ve sadakanın bereketli olduğunu, bu gerçeği göz ardı edenlerin nankör olduğunu beyan etmiştir.<sup>698</sup>

Daha da ötesi Kur’an bu konuda üslubunu daha da sertleştirerek faizden vazgeçmemenin Allah ve resulüne harp ilan etmekle eşdeğer olduğunu belirtmiş ama bu ifadelerden sonra dahi tövbe kapısını açık bırakmış insanları bundan vazgeçmeye çağırmıştır.<sup>699</sup>

Rüşvet, Kur’an-ı Kerim’de sosyal hayatta başvurulmaması gereken yasak tasarruflar arasında dolaylı olarak zikredilmektedir.<sup>700</sup> Buna rağmen haksız kazanç elde edilmesi ve hak sahiplerinin haklarının ellerinden alınmasına sebep

---

<sup>696</sup> el-En’âm 6/12.

<sup>697</sup> el-Bakara 2/275, 278; Al’i İmrân 3/130; en-Nisâ 4/110, 168; el-Mâide 5/72; el-A’râf 7/41.

<sup>698</sup> el-Bakara 2/276; er-Rûm, 30/39.

<sup>699</sup> el-Bakara 2/279.

<sup>700</sup> el-Bakara 2/188.

olması, rüşvetin bir zulüm aracı olmasını net bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Kur'an-ı Kerim zulmün her çeşidini yasaklamaktadır.<sup>701</sup>

Kur'an-ı Kerim'de kumarla ilgili olarak ise kendisinde büyük günah olan,<sup>702</sup> şeytan işi bir pislik olduğu ifade edilmiş<sup>703</sup>, şeytanın içki ve kumar sebebiyle kin ve düşmanlıklar oluşturduğu ve onlar vesilesi ile müminleri Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu zikredilmektedir.<sup>704</sup>

Sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'de mali konulardaki aşırılıklar ve haksız kazanç yolları kesin bir şekilde yasaklanmış, sosyal düzenin bekası ve uhrevi saadet için bunlara riayet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

---

<sup>701</sup> Örneğin bk. Al'i İmrân 3/140, 192.

<sup>702</sup> el-Bakara 2/219.

<sup>703</sup> el-Mâide 5/90.

<sup>704</sup> el-Mâide 5/91.

## **SONUÇ**

Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren peygamberlerin elçiliği vasıtası ile tüm insanların, kıyamete dek hayatlarını sürdürmelerinde onlara yardımcı olacak ilkelerin, Yüce Allah tarafından insanlara ulaştırıldığını bildirmektedir. Bu bilgi akışının amacı, insanın tanrısını tanıması ve onun gönderdiği bilgi desteği ile, dünyayı ve evreni anlamlı bir bütün olarak kavraması, böylece olası bir takım varoluşsal (ontolojik) korku ve kaygılardan sıyrılıp dünya ve ahiret hayatını mutlu geçirmesidir.

Kur'an-ı Kerim'in ilkeleri yerel veya dönemsel değildir. İndirildiği çağdan insanlığın devam edeceği son tarihe kadar, içindeki direktiflerin - zamana bağlı bir takım olası, farklı yorumlarının mevcudiyetine rağmen- geçerliliklerinin devam edeceğini bildirmektedir. Bu süreçte Kur'an-ı Kerim, zaman ve mekân değişikliğinden etkilenmeden, sonuna kadar prensiplerinin geçerli olabilmesi için -Kur'an-ı Kerim her ne kadar bir zaman diliminde ve bir mekânda indi ise de- genel olarak noktasal belirlemelerden uzak durmuştur. Bu anlamda dinin, içerik ve uygulamaları değişmeyecek olan hükümlerini içeren, inanç ve ibadet çeşitlerinde belirleme daha yoğundur.

Davranışlarda ise; emir, yasak ve tavsiyeler daha genel niteliklidir. Davranışların özellikle hukuki nitelikli olan bazı bölümlerinde ise direktifler son ferdine varıncaya kadar belirlenmiştir. Bu tür hükümler, örneğin miras hukukuna ilişkin hükümler veya evlilik yasakları gibi hükümler geçici koşullara bağlı değişiklik gerektirmeyen direktifler türündendirler. Örneğin evlilik bağı kurulması yasak olan anne kardeş gibi yakınlarla evlilik hiçbir zaman veya mekân için geçerli kabul edilemez. Davranışların bu türleri dışında kalan bölümlerinde Kur'an-ı Kerim genel ilkeler koymuştur. Örneğin mali tasarruflarla ilgili emir ve tavsiyelerde ana ilke adalet ve hak yememek olmuş buna bağlı olarak hırsızlık, faiz, ölçü ve tartıda hile yapma açıkça yasaklanmıştır. Buna göre en temel ilke adalet iken buna bağlı diğer ilkeler de hırsızlık yapmamak, faiz alıp vermemek, ölçü ve tartıyı doğru yapmaktır. Fakat ticaret hukuku ile ilgili tavsiyelerde şirket kurma ve benzeri tasarruflarla ilgili bağlayıcı kesin bilgiler verilmemiştir. Açıktır ki, ticari münasebetler sürekli

değişim içindedirler. Dolayısı ile noktasal belirlemeler hayatı zorlaştırıcı etki yapacaklarından Kur'an-ı Kerim'de bu tür bağlayıcı hükümler mevcut değildir. Zaten Kur'an-ı Kerim'in hedefi insanları iki dünyada mutluluğa ulaştırmak olduğu için insanların yararına her türlü serbestiyi getirmiş, geniş bir yaşam alanı sunmuştur.

Netice olarak araştırmadan elde edilen veriler ışığında bir takım tespitlere ulaşılmıştır. Bu tespitler şöyle sıralanabilir;

Araştırmanın **giriş** kısmında Kur'an-ı Kerim'in din kavramına ilişkin açıklamalarından şu sonuçlara varılmıştır:

1- Dini bir hayat insan için zorunludur. Aksi bir yaşam tarzı ile insan, dünyada mutlu bir hayata sahip olamayacağı gibi öte dünyada da bu hatalı tercihten dolayı sorumlu tutulacaktır.

2- Din tercihi kişinin seçimine bağlıdır. Kimse bir dine veya bir inanca fiziki veya psikolojik baskılarla zorlanmamalıdır.

3- Dine ve tanrıya inanma bir iç eylemdir. İslam dinini kabul etmede öncelikli olarak kalp ile (akıl) inanma gerçekleşmelidir. İnanmış kişinin ibadet ve davranışlarda bazı hatalar yapması bazı telafi yöntemleri ile giderilebilir. Bu davranışlar kişinin inkârcı (kafir) olmasını gerektirmez.

4- Yüce Allah tarihin belli dönemlerinde gönderdiği elçiler aracılığı ile bazı ilahi dinler indirmiştir. Bu dinler asıl yapılarını kaybettikleri için bozulmuşlardır. Bu dinlerin hükümleri kalkmış olup Yüce Allah katında değerleri yoktur. Allah katında makbul din ancak İslam'dır.

5- Tüm hatalı yönlerine ve eksiklerine rağmen bir ilahi dine mensup olmak diğer tüm inançlardan yahut inançsızlıktan daha üstün daha doğru bir yaşam şeklidir.

6- İslam'ı seçip dini bir yaşamı tercih edenler evrene ve hayatlarına dair her türlü korku ve tehditten nihai olarak güvendedirler. Çünkü müminler, Kur'an-ı Kerim'in bilgilendirmesi sayesinde beş duyu organı ile ulaşıp hissedemediği evreni tanıyarak kaotik bir takım iç çatışmalardan kurtulurlar. Ayrıca tüm varlıkların en merhametlisine sığındıkları, sırtlarını dayadıkları için sürekli bir güven duygusu içinde olabilirler.

7- Kur'an-ı Kerim İslam dışında tabi olunan her inancı yanlış bulduğu gibi müntesiplerini de kâfirler (inkârcılar) olarak değerlendirmiştir. Yahudi ve Hristiyanlar kâfirler arasında kabul edildiği gibi münafıklar da bu sınıftan kabul edilmişlerdir.

Aynı alanda araştırma yapacak araştırmacılara yönelik olarak, giriş bölümü genel olarak yeterli ise de kanaatimizce Kur'an-ı Kerim'in evrenin yaratılışı, işleyişi, insanın yaratılışı ile ilgili görüşü ve Kur'an'ın bilgi görüşü de (epistemolojisi) ayrı birer başlık halinde işlenmesi mümkündür.

Araştırmanın **İnançlar Bölümü** ile ilgili genel sonuçları şunlardır;

1- Kur'an-ı Kerim'de inanılması zorunlu inanç esasları sunulmuştur. Bu esaslardan her hangi birine inanmamak, insanın İslam dinin dışına çıkmasına neden olur.

2- Kur'an-ı Kerim'de inanılması gereken zorunlu iman esasları beş tanedir. Bu esaslardan sayılan kadere iman, iman esaslarının sıralandığı ayette geçmemekle birlikte kaderin niteliği hakkında İslam inanç mezhepleri arasında fikir birliği yoktur. Kanaatimizce konu Yüce Allah'ın kudret, irade, halk ve ilim gibi sıfatları bağlamında değerlendirilmelidir. Özellikle kadere iman, "Yüce Allahın kullarına dilediğini yaptırıp sonrada ahirette kulunu bundan sorumlu tutması" şeklinde değerlendirilmesi Yüce Allah'ın adalet sıfatı ile çelişen bir yorumdur.

3- İman esasları ve ibadetler ayrı birer bölüm olarak sıralandırılrsa da dini hükümleri net çizgilerle ayırıp kategorize etmek her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Dini hayatın bir bütün olduğu daima güz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin –her ne kadar ayrı niteliklerde olgular olsalar da– amelînin imanın bir parçası olmadığını iddia etmek, Kur'an-ı Kerim'in konuya yaklaşımı ile örtüşmeyen bir yorum şeklindedir.

4- Kur'an-ı Kerim'de olgusal olarak zikredilen bazı konuları inanç esasları içinde değerlendirmek doğru değildir. Bu konularda öncelikle Kur'an-ı Kerim'deki bilgiler böylesi bir bilginin mevcut olması anlamında kabul edilmeli, ardından nitelikleri ilmi veriler ışığında değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır. (Örneğin, cinlerin varlığı, Sihir ve büyü'nün gerçekliği v.b )

Araştırmanın **İbadet ve Davranışlar Bölümü** ile ilgili sonuçları şunlardır;

1- İbadetler yalnız Yüce Allah için yapılmalıdır. Şirk benzeri her türlü davranıştan ve gösterişten mutlaka uzak durulmalıdır.

2- Dini hayatın bütünlüğü esastır. İbadet ve davranışlarda istikrara ve sürekliliğe riayet edilmelidir.

3- İbadetler yalnız Yüce Allah için Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de ibadetlerde dikkat edilmesini istediği ihlâs, takva gibi içsel davranışlara dikkat edilmesi zorunludur.

4- Düzenli ibadetler dışında sıralanan ibadetlerin, düzenli ibadetler gibi süreklilikleri sağlanmalıdır. Düzenli ibadetlerde olduğu gibi zaman veya mekânla belirlenmişlikleri olmasa da koşullara göre belirlilik mevcuttur. Her koşulda süreklilikleri sağlanmaya çalışılmalıdır.

5- Sosyal davranışlarda muhatap diğer insanlar ise de, iyi niyetle yapılan her doğru eylemin nihai olarak Yüce Allah'ın buyruklarına uyulması nedeni ile ibadetler gibi öte dünyada mükâfatlandırılacağı dolaylı şekillerde bildirilmiştir.

6- Yapılması istenen davranışlar gibi, yapılması yasaklanan davranışların terk edilmesi de dikkate alınması gerekmektedir. Tüm davranışlar bu bütünlük içerisinde değerlendirilmelidir.

7- Tüm ibadet ve davranışlarda orta yol tutulmalıdır.

Çalışmalar sonucu varılan kanaate göre araştırma konusunun daha geniş bir biçimde işlenmesi mümkündür. Araştırmanın geniş bir alanı kapsaması nedeniyle, bu ölçekte yapılan bir araştırma, amaca ulaşmak için yeterli gözükmemektedir. Özet sayılabilecek bu çalışmanın genişletilerek araştırılması mümkündür.

## KAYNAKÇA

- ÂŞIK**, Nevzat, *İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu*, İzmir, 1997.
- ATAY**, Hüseyin, *Kur'an'da İman Esasları* (Basılmış doktora tezi, Tezin orijinal adı: Kur'an'a Göre İman Esaslarının Tespiti ve Müdafaası), Ankara, 1998.
- ADAM**, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Ankara, 1997.
- AHMED** b. Hanbel (241/855) *Müsned*, VI c., Çağrı Yayınevi, İst. 1981
- ALÛSÎ**, Şihâbüddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhü'l-Meânhi*, Beyrut, t.s.
- AYDIN**, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995.
- CEBECİ**, Lütfullah, *Kuran'a göre Melek, Cin, Şeytan*, Şule yay, İstanbul, 1998.
- CÜRCANİ**, Şerif Ali bin Muhammet, *Kitabu't-tarifât*, İstanbul, T.s.
- ÇAĞRICI**, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensâr Neş., İst. 1985.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI**, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Hazırlayanlar: Halil ALTUNTAŞ-Muzaffer -ŞAHİN, Ankara, 2003.
- DÖNMEZ**, Prof. Dr. İ. Kâfi, **GÜMÜŞ**, Prof. Dr. Sadrettin; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2003.
- DUMRUL**, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Maruf ve Münker*, İstanbul 1994.
- el-BAKILLANİ**, Ebu Bekr Muhammed, *Et-Temhid*, s.360, Beyrut, 1957.
- el-BEYDÂVÎ**, Nasıru'd-dîn Ebi'l-hayr Abdillâh b. Ömer, *Envanu't-Tenzîl ve Esranu't-Te'vîl*, Mısır, 1955.
- el-İSFEHANİ**, Ragıp, *Müfredat'u Elfâzi'lKur'an*, d-y-n md. Şam, 2002

**el-BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/869), *El-Camiu's-Sahih*, Bulak, 1894.

**ELMALILI**, Hamdi Yazır (1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, Matbai Ebuzziyâ, T.C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İst. 1936.

**ELMALILI**, Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Meali Şerifi*, Hazırlayan ve notlandıran: Dücan Cündioğlu, İstanbul, 2002.

**el-MÂTÜRÎDÎ**, Ebû Mansûr, Kitbu't-Tevhîd Tercümesi, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2002.

**el-MEVSİLÎ**, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *Kitabu'l-İhtiyar Li Ta'lili'l-Muhtar*, Beyrut, 1998.

**en-NESEFÎ**, Ebu'l Muîn Meymûn b. Muhammed, Tabsıratü'l Edile Fî Usûli'd-Dîn, thk. Hüseyin Atay, Ankara, 2004.

**ESED**, Muhammed, *Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*, Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997.

**es-SÂBÛNÎ**, Nureddîn, Mâtürîdiyye Akaidi, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2000.

**eş-ŞATIBÎ**, Ebu İshak, *El-Muvafakat fi Usul's-şeria*, terc. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

**er-RAZÎ**, Fahrudin, *Mefâtihi'l-Gayb*, İstanbul, 1889.

**er-RÂZÎ**, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdülkadir, *Muhtaru's-Sıhah*, Mektebet-ü Lübnan, Beyrut 1999.

**et-TAFTAZANÎ**, Sa'duddin Mesud b. Ömer, *Şerhu'l-akaid*, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1999.

**Et-TİRMİZÎ**, Ebu İsâ Muhammed b. Serve, *El-Camiu's-sahih*, Mısır, 1939.

**FUAD ABDÜLBAKÎ**, Muhammed, *el-Mu'cem'ül-müfehres li-elfazı'l Kur'ân*, Beyrut, 1969.

**HAMİDULLAH**, Muhammed, İslam Peygamberi, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, İst. 1990.

**HAZİN**, Alâüd'din Ali b. Muhammed el-Bağdâdi, *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzil*.

**İSLAM'DA İNANÇ İBADET VE GÜNLÜK YAŞAYIŞ ANSİKLOPEDİSİ**, Komisyon, İstanbul, 1997.

**İBNİ KESİR**, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail (774/1372), Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri (Çev: Prof Dr. Bekir Karlığa, Prof. Dr. Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İst. 1985.

**İBNİ MANZUR**, Muhammed b. Mükerrerem, Lisanu'l-Arab, d-y-n md. Beyrut, 1997.

**İBNİ TEYMIYE**, (Çev. Muzaffer Yıldız), *Takva Yolu*, Pınar Yay. İstanbul, 2001.

**KARAMAN**, Prof. Dr. Hayrettin, **ÇAĞRICI**, Prof. Dr. Mustafa-

**KAZANCI**, Ahmet Lütfi, İslam Akaidi, Marifet yay., İstanbul 1997

**KILAVUZ**, Ahmet Saim, İman-Küfür Sınırı, İstanbul, 1984.

**MUSTAFA**, İbrâhîm, **EZ-ZEYYAT**, Ahmet Hasan vd. El-Mucemu'l-Vasît, İstanbul, 2004.

**MÜSLİM** b. el-el-Haccac, Ebu'l-Hüseyn El-Kuşeyri, El-Camiu's-sahih, Beyrut, 1994.

**NESEFÎ**, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710 h.), Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

**ÖZSOY**, Ömer-**GÜLER**, İlhami, *Konularına Göre Kuran Fihristi*, Fecr Yay. Ankara, 2001.

**SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Muhtasar-u Tefsîr-i İbni Kesîr*, Beyrut 1981.

**SAĞIROĞLU**, Ekrem, Kuranda İnsan ve Toplum, Pınar Yay. İstanbul, 1993.

**SARIKÇIOĞLU**, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Isparta, 1999.

**ŞATIBÎ**, İbrâhîm b. Musa b. Muhammet, El -Muvafakat fi Usuli's-Şeria, terc. Mehmet Erdoğan, İz Yay. İstanbul, 1999.

**TOPALOĞLU**, Bekir, Allah'ın Varlığı (İsbât-i Vâcib), Ankara, 1998.

- TOPALOĞLU**, Bekir, İslam'da İnanç Esasları, İstanbul, 1998.
- TOPALOĞLU**, Bekir, Kelam İlmi Giriş, İstanbul, 2001.
- TÜMER**, Günay-**KÜÇÜK**, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara, 1997.
- TÜRK DİL KURUMU**, Türkçe Sözlük, Komisyon Başkanı: Hasan EREN, İstanbul, 1992.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLAM ANSİKLOPEDİSİ**, Komisyon, İstanbul, 1998.
- ÜNAL**, Ali, Kuranda Temel Kavramlar, Kırkambar Yay. İstanbul, 1998.
- YAVUZ**, Salih Sabri, İslam Düşüncesinde Nübüvvet (Basılmış Doktora Tezi), İnsan Yayınları, İstanbul, t.s.
- YEPREM**, M. Saim, Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi, İstanbul, 2000.
- YILDIRIM**, Suat, Kur'an'da Ulûhiyet, İstanbul, 1987.
- ZEMAHŞERİ**, Mahmud b. Ömer, el-Keşşaf an-Hakâik'it-Tenzîl, Mısır, 1935.